

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ • BİRLEŞMİŞ MİLLETLER NÜFUS FONU

2050'YE DOĞRU NÜFUSBİLİM VE YÖNETİM: EĞİTİM SİSTEMİNE BAKIŞ

Prof. Dr. Yüksel KAVAK

Kasım 2010
Yayın No. TÜSİAD-T/2010/11/506

Meşrutiyet Caddesi, No: 46 34420 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: (0212) 249 07 23 • Telefax: (0212) 249 13 50

© 2010 TÜSİAD

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 4110 sayılı Yasa ile değişiklik 5846 sayılı FSEK. uyarınca, kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralanmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.

ISBN: 978-9944-405-62-1

Kapak Tasarımı: Hakan Ferit Hoşgör

Paragraf Basım

Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi 2. Cadde 202/A Bağcılar - İSTANBUL

Tel: 0212 629 06 07

ÖNSÖZ

TÜSİAD, insan hakları evrensel ilkelerinin, düşünce, inanç ve girişim özgürlüklerinin, laik hukuk devletinin, katılımcı demokrasi anlayışının, liberal ekonominin, rekabetçi piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarının ve sürdürülebilir çevre dengesinin benimsendiği bir toplumsal düzenin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamayı amaçlar.

TÜSİAD, Atatürk'ün öngördüğü hedef ve ilkeler doğrultusunda, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyini yakalama ve aşma anlayışı içinde, kadın-erkek eşitliğini siyaset, ekonomi ve eğitim açısından gözeten iş insanlarının toplumun öncü ve girişimci bir grubu olduğu inancıyla, yukarıda sunulan ana gayenin gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla çalışmalar gerçekleştirir.

TÜSİAD, kamu yararına çalışan Türk iş dünyasının temsil örgütü olarak, girişimcilerin evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun faaliyet göstermesi yönünde çaba sarf eder; küreselleşme sürecinde Türk rekabet gücünün ve toplumsal refahın, istihdamın, verimliliğin, yenilikçilik kapasitesinin ve eğitimin kapsam ve kalitesinin sürekli artırılması yoluyla yükseltilmesini esas alır.

TÜSİAD, toplumsal barış ve uzlaşmanın sürdürüldüğü bir ortamda, ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasında bölgesel ve sektörel potansiyelleri en iyi şekilde değerlendirerek ulusal ekonomik politikaların oluşturulmasına katkıda bulunur. Türkiye'nin küresel rekabet düzeyinde tanıtımına katkıda bulunur, Avrupa Birliği (AB) üyeliği sürecini desteklemek üzere uluslararası siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişki, iletişim, temsil ve işbirliği ağlarının geliştirilmesi için çalışmalar yapar. Uluslararası entegrasyonu ve etkileşimi, bölgesel ve yerel gelişmeyi hızlandırmak için araştırma yapar, görüş oluşturur, projeler geliştirir ve bu kapsamda etkinlikler düzenler.

TÜSİAD, Türk iş dünyası adına, bu çerçevede oluşan görüş ve önerilerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM), hükümete, diğer devletlere, uluslararası kuruluşlara ve kamuoyuna doğrudan ya da dolaylı olarak basın ve diğer araçlar aracılığı ile ileterek, yukarıdaki amaçlar doğrultusunda düşünce ve hareket birliği oluşturmayı hedefler.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) dünyada nüfus konusunda uluslararası finanse edilen en büyük yardım kaynağıdır. UNFPA sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen nüfus politikaları ve stratejileri oluşturulması konularında faaliyet göstermektedir.

UNFPA her kadının, erkeğin ve gencin sağlıklı ve eşit bir hayat sürdürmesi için çalışmaktadır. UNFPA devletleri yoksulluğu azaltma politikaları geliştirme sürecinde nüfus verilerinin kullanılması için desteklemekte, her hamileliğin istenilen, her doğumun güvenli ve her gencin HIV/AIDS'den korunmuş olması için faaliyet göstermekte, kadınların ve genç kızların hakkettiği saygılı muameleyi görmesi için destek vermektedir.

UNFPA Türkiye'de faaliyetlerine 1971 yılında başlamıştır. 2003 yılından beri UNFPA Türkiye Ofisi; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ülke programlarını da koordine etmekte, bölgesel ölçekte projeleri yürütmektedir.

Türkiye'de UNFPA'nın ilk faaliyetleri proje ölçeğinde gerçekleştirilmiş, kısa süre içerisinde kapsamlı beş yıllık ülke programları yürütülmeye başlanmıştır. Bugün UNFPA Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte 4. ülke programını yürütmektedir (2006-2010).

30 seneden uzun bir süredir UNFPA Türkiye'de:

1. Özellikle gençlerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde üreme sağlığının iyileştirilmesi
2. Toplumsal Cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi ve
3. Kalkınma alanı ile ilgili veri toplanması, kullanımı ve dağılımının iyileştirilmesi konularında çalışmaktadır.

Ülke Programı, UNFPA'nın ilkeleri çerçevesinde; yoksulluğun azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar ve HIV/AIDS'le mücadele edilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi, kadınlara eşit haklar sağlanması ve kadınların yetkilerinin artırılması başta olmak üzere, Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasında Türkiye Cumhuriyeti'ne katkı ve destek vermeyi amaçlamaktadır.

Türkiye, 20. yüzyıldaki gelişmiş ülkeler gibi demografik açıdan bir değişim sürecinin içinde bulunmaktadır. Nüfusun yaş yapısındaki değişiklikler, sosyal ve ekonomik sistemleri ve politikaları yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'nin, her ülkenin tarihinde bir kez gerçekleşen demografik geçiş sürecini nasıl yaşadığı ve bu geçiş sürecinin 2050 yılına doğru neler getireceği, kamu ve özel sektörde alınacak karar ve uygulanacak politikalar açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu anlayış çerçevesinde, UNFPA ve TÜSİAD tarafından "2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim" başlıklı bir araştırma projesi başlatılmıştır. Demografik değişimler ve bu değişimlerin özellikle sosyal politika alanlarına izdüşümlerini ele almak üzere planlanan araştırma projesinin "2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımalar" başlıklı bir ana rapor ile demografik değişimin eğitim, işgücü, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarına etkilerini ayrı ayrı irdeleyen dört sektörel rapordan oluşması planlanmıştır.

Söz konusu araştırma projesi çerçevesinde, "2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim Sistemine Bakış" başlıklı bu rapor Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Yüksel Kavak tarafından hazırlanmıştır. Raporda; nüfusbilim tarafından sağlanan verilerden eğitim alanının daha etkili olarak nasıl yararlanabileceği konusunda uygulayıcılara yol göstermek, nüfus verileri kullanılarak elde edilen eğitim göstergelerinin açıklanması, anlamlandırılması ve yorumlanmasına katkı sağlamak, eğitim sektöründe uzun vadeli stratejik düşünmeyi teşvik etmek, makro düzeyde eğitim politikaları önermek ve eğitim sektöründe veriye dayalı bir yönetim kültürü oluşturulmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Yazar, kitabın hazırlanması sürecinde değerli katkılarda bulunan birçok kişiye teşekkürü bir borç bilir. Yazar, UNFPA ekibinden Selen Örs Reyhanioğlu, Tavbiy Tunga Tüzer, Gökhan Yıldırımkaya ve Elif Elçi Çarıkçı'ya; TÜSİAD ekibinden Ebru Dicle, Berna Toksoy ve Deniz Gürel'e; çalışma taslak raporunun tartışma toplantısına katılarak ve/veya yazılı olarak görüş ve eleştirilerini ileterek katkıda bulunan TÜSİAD Eğitim Çalışma Grubu Başkanı Enver Yücel ile Nuri M. Çolakoğlu, Dr. Mustafa Aydın, Prof. Dr. Üstün Ergüder başta olmak üzere çalışma grubu üyelerine teşekkür eder. Yazar ayrıca okul çağı nüfus projeksiyonlarıyla ilgili tüm verileri sağlayan ve eğitimle ilgili projeksiyonlara katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Şeref Hoşgör'e, değişik aşamalarda görüşleri ve katkıları için Prof. Dr. Aysıt Tansel, Yrd. Doç. Dr. C. Ergin Ekinci ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Ergen'e, taslak metinler üzerinde redaksiyonları yapan doktora öğrencisi Haydar Ateş ve eğitimde büyüme senaryoları, projeksiyonlar ve yazımla ilgili teknik destek ve özverili çabaları için Hakan Ferit Hoşgör'e teşekkürlerini sunar.

Kasım 2010

ÖZGEÇMİŞ

Prof. Dr. Yüksel KAVAK

Prof. Dr. Yüksel Kavak 1986 yılında Hacettepe Üniversitesi eğitim yönetimi, denetimi, planlaması ve ekonomisi bilim dalından doktora derecesi almış olup, 1991 yılından bu yana aynı üniversitede öğretim üyesidir. Bu süre içerisinde, 2000-2002 yıllarında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi ve 2007-2008 öğretim yılında ABD Memphis Üniversitesi Eğitim Politikaları Araştırma Merkezi'nde konuk araştırmacı olarak bulunmuştur. Çalışma alanları; eğitim politikaları, eğitim ekonomisi ve öğretmen eğitimidir.

Üniversitedeki öğretim görevlerinin yanında, 1996 yılından bu yana Milli Eğitim Bakanlığı'nın UNICEF, Avrupa Birliği ve Eurydice ile işbirliği içinde yürüttüğü değişik eğitim projelerinde (Temel Eğitim Pilot Projesi, Temel Eğitim Projesi, Temel Eğitimi Destekleme Projesi ve Eurydice - Ulusal Dosya çalışması) kısa ve uzun süreli danışmanlık hizmetlerinde bulunmuştur. 1996-1999 yılları arasında kadın istihdamını geliştirme projesi kapsamında yürütülen kızların istihdamına yönelik, kapsamlı iki araştırma projesinde araştırmacı olarak yer almıştır. 2003-2005 döneminde Türk Eğitim Derneği Bilim Kurulu üyeliği yapmıştır. Halen UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Eğitim İhtisas Komitesi üyesidir.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	17
2. NÜFUSBİLİM VE EĞİTİM SEKTÖRÜ İLİŞKİLERİ.....	25
2.1. Nüfus, Eğitim ve Kalkınma Arasındaki İlişkiler.....	25
2.2. Nüfusbilim ve Eğitim Sektörü (Planlaması)	28
2.2.1. Nüfus Yapısı ve Eğitim Üzerindeki Etkileri	29
2.2.1.1. Yaş ve cinsiyet yapısı ve okullaşma oranları	30
2.2.1.2. Yaş yapısı ve eğitim harcamalarının görelî yükü	31
2.2.1.3. Nüfusun coğrafi dağılımı ve okul yerlerinin belirlenmesi sorunu ...	31
2.2.2. Nüfus Değişiklikleri ve Eğitim (Planlaması) Üzerindeki Etkileri.....	32
2.2.2.1. Nüfus değişiklikleri ve öğrenci sayılarının tahmin edilmesi	32
2.2.2.2. Nüfus değişiklikleri ve eğitim harcamaları üzerindeki etkileri	33
2.3. Sonuç.....	36
3. EĞİTİM SEKTÖRÜNDE YAKIN DÖNEMDEKİ GELİŞME VE EĞİLİMLER.....	39
3.1. Eğitim Sektörüne Yön Veren Ulusal ve Uluslararası Gelişme ve Eğilimler	39
3.1.1. Küresel Düzeyde Ekonomik ve Sosyal Alanlardaki Gelişmeler.....	39
3.1.2. Eğitimi Yönlendiren Üst Politika Belgeleri.....	41
3.1.2.1. Uluslararası eğitim politika belgeleri	41
3.1.2.2. Ulusal eğitim politika belgeleri.....	43
3.2. Okul Çağı Nüfusu ve Eğitim Alanında Yakın Geçmişteki Gelişme ve Eğilimler (1999-2008).....	46
3.2.1. Eğitim Göstergeleri: Kaynaklar, Gösterge Alanları ve Seçilmiş Göstergeler ...	46
3.2.2. Okul Çağı Nüfusundaki Gelişme ve Eğilimler	49
3.2.3. Eğitime Erişim, Katılım ve Kademeler Arası Geçişler	53
3.2.3.1. İlköğretime yeni kayıt oranı (Brüt ve net yeni kayıt oranı)	53
3.2.3.2. Okul öncesi eğitimde öğrenci sayıları ve net okullaşma oranları.....	57

3.2.3.3. İlköğretimde (zorunlu eğitimde) öğrenci sayıları ve okullaşma oranları	64
3.2.3.4. Ortaöğretimde öğrenci sayıları ve okullaşma oranları.....	69
3.2.3.5. Yükseköğretimde öğrenci sayıları ve okullaşma oranları.....	72
3.2.3.6. Genel okullaşma oranı (GOO)	76
3.2.3.7. Beklenen eğitim süresi (BES, yıl)	78
3.2.3.8. Okul dışında kalan çocuklar	81
3.2.3.9. Eğitim kademeleri arasındaki ilerlemeler/geçişler	82
3.2.3.10. Hayat boyu öğrenmeye (HBÖ) katılım	85
3.2.4. Eğitim Kurumlarının Çıktıları	86
3.2.4.1. Nüfusun okur-yazarlık oranı	86
3.2.4.2. Nüfusun eğitim düzeyi	90
3.2.4.3. Nüfusun ortalama eğitim süresi (yıl)	92
3.2.5. Eğitime Yatırım	94
3.2.5.1. Öğrenci başına eğitim harcamaları	95
3.2.5.2. Eğitim harcamalarının GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) ve Merkezi Bütçe içindeki payları ve yatırım harcamaları.....	96

4. DEMOGRAFİK DEĞİŞİM SÜRECİNİN EĞİTİM SEKTÖRÜNE

YANSIMALARI (2010-2050) 103

4.1. Türkiye'nin Demografik Değişim Sürecinin Karakteristikleri	103
4.1.1. Toplam Nüfustaki Eğilimler	103
4.1.2. Toplam Okul Çağı (3-22 Yaş) Nüfusundaki Eğilimler	103
4.1.3. Okul Öncesi Eğitim Çağı (3-5 Yaş) Nüfusundaki Eğilimler	105
4.1.4. İlköğretim Çağı (6-13 Yaş) Nüfusundaki Eğilimler	106
4.1.5. Ortaöğretim Çağı (14-17 Yaş) Nüfusundaki Eğilimler	107
4.1.6. Yükseköğretim Çağı (18-22 Yaş) Nüfusundaki Eğilimler	108
4.2. Demografik Eğilimlerin Eğitim Bakımından Ortaya Çıkardığı Fırsatlar	111
4.3. Demografik Eğilimlerin Eğitim Bakımından Ortaya Çıkardığı Riskler	112

4.4. Eğitimde Geleceğe Bakış: Okul Çağı Nüfusu, Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayılarına İlişkin Uzun Vadeli (2010-2050) Senaryolar, Öngörüler ve Tartışmalar	113
4.4.1. Yöntem ve Uzun Vadeli Büyüme Senaryoları	113
4.4.2. Eğitim Kademelerine Göre Uzun Vadeli Büyüme Senaryoları ve Öngörülerle İlgili Açıklamalar ve Tartışmalar	115
4.4.2.1. Okul öncesi eğitim: Uzun vadeli büyüme senaryoları ve öngörüler	115
4.4.2.2. İlköğretim: Geleceğe Yönelik Bir Yorum.....	119
4.4.2.3. Ortaöğretim: Uzun vadeli büyüme senaryoları ve öngörüler	120
4.4.2.4. Yükseköğretim: Uzun vadeli büyüme senaryoları ve öngörüler	123
4.4.2.5. Vakıf Yükseköğretim Kurumları: Uzun vadeli büyüme senaryoları ve öngörüler	128
4.4.2.6. Lisansüstü öğretim: Uzun vadeli büyüme senaryoları ve öngörüler	129

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE EĞİTİM SEKTÖRÜ İÇİN POLİTİKA ÖNERİLERİ

135

5.1. Genel Değerlendirme ve Sonuç	135
5.2. Makro Düzeyde Eğitim Politika Önerileri	138

KAYNAKÇA.....

145

EKLER

153

EK Tablo 1. Türkiye Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri (1999-2008).....	153
EK Tablo 2. İlköğretimde Brüt Okullaşma Oranlarının Gelişimi (6-13 yaş/1999-2008)	154
EK Tablo 3. Ortaöğretimdeki Öğrenci Sayılarının Örgün ve Açık Öğretim Liselerine Göre Dağılımı (1999-2008)	155
EK Tablo 4. Yükseköğretimdeki Öğrenci Sayılarının Gelişimi ve Farklı Düzeylere Göre Dağılımı (1999-2008)	156
EK Tablo 5. Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranlarının Gelişimi (1999-2008)	157
EK Tablo 6. Seçilmiş Eğitim Göstergeleri Bakımından Türkiye ile Gelişmiş Ülkelerin Karşılaştırılması (Özet Tablo)	158

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1. Türkiye’de Okul Çağı Nüfusundaki Gelişmeler (1999-2008, bin)	50
Tablo 3.2. Okul Öncesi Eğitimdeki Öğrenci Sayılarının Cinsiyete Göre Gelişimi (1999-2008)	57
Tablo 3.3. İlköğretime Kayıtlı Öğrenci Sayılarının Cinsiyetlere Göre Gelişimi (1999-2008) ..	65
Tablo 3.4. Ortaöğretime Kayıtlı Öğrenci Sayılarının Cinsiyetlere Göre Gelişimi (1999-2008) 69	
Tablo 3.5. Örgün Yükseköğretim Öğrenci Sayılarının Cinsiyete Göre Sayısal Gelişimi (1999-2008)	73
Tablo 3.6. Türkiye ve Çeşitli Ülke Gruplarında Beklenen Eğitim Süreleri (5 yaş, yıl)	78
Tablo 3.7. Yetişkin Nüfusun (Toplam ve Kadın) Okur-Yazarlık Durumunun Dağılımı (Bin, 15+yaş)	87
Tablo 3.8. Yetişkin Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı (Bin, 25+ yaş)	90
Tablo 3.9. Türkiye’de Yetişkin Nüfusun Ortalama Eğitim Süresi (Yıl)	93
Tablo 4.1. Eğitim Kademelerine Göre Türkiye’nin Uzun Vadeli Okul Çağı Nüfusundaki Eğilimler (2010-2050)	105

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Kitabın Yapısı: Bölümler Arası Bağlantılar ve Mantıksal Çerçeve	20
Şekil 3.1. İlköğretimde Cinsiyetlere Göre Brüt Yeni Kayıt Oranları (%)	54
Şekil 3.2. İlköğretime Yeni Kayıt Olan Öğrencilerin Şehir ve Köy Okullarına Göre Yüzde Dağılımı (2005-2008)	55
Şekil 3.3. Okul Öncesi Eğitimde Net Okullaşma Oranlarının Gelişimi (3-5 Yaş, %, 1999-2008)	58
Şekil 3.4. Okul Öncesi Eğitimde Tek Yaşa Göre Okullaşma Oranlarının Gelişimi (3, 4, 5 Yaş, 2005-2008).....	59
Şekil 3.5. Okul Öncesi Eğitime Kayıtlı Öğrencilerin Yerleşim Yerine Göre Gelişimi (% , 1999-2000 ve 2008-2009)	60
Şekil 3.6. İlköğretimde Net Okullaşma Oranlarının Gelişimi (6-13 Yaş / 1999-2008)	66
Şekil 3.7. İlköğretime Kayıtlı Öğrenci Sayılarının Yerleşim Yerine Göre Gelişimi (1999-2000 ve 2008-2009)	67

Şekil 3.8. Ortaöğretimde Brüt Okullaşma Oranlarındaki Gelişmeler (14-16 Yaş, 1999-2008).....	70
Şekil 3.9. Ortaöğretimde Brüt ve Net Okullaşma Oranlarının Gelişimi (% , 1999-2008).....	71
Şekil 3.10. Ortaöğretime Kayıtlı Öğrenci Sayılarının Yerleşim Yerine Göre Gelişimi (1999-2000 ve 2008-2009)	72
Şekil 3.11. Örgün Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranlarının Gelişimi (% , 1999-2008).....	74
Şekil 3.12. Yükseköğretim Öğrencilerinin Yaş Kompozisyonundaki Eğilimler (1999-2000 ve 2008-2009)	75
Şekil 3.13. Genel Okullaşma Oranındaki Gelişmeler (6-21 Yaş, 1999-2008)	77
Şekil 3.14. Türkiye ve Çeşitli Ülke Gruplarında Beklenen Eğitim Süreleri (2005, 5 Yaş, Yıl).....	79
Şekil 3.15. İlköğretim Mezunlarının Ortaöğretime Geçiş Oranlarının Gelişimi (% , 1999-2008).....	83
Şekil 3.16. Ortaöğretim Mezunlarının Yükseköğretime Geçiş Oranları (% , 1999-2008)	84
Şekil 3.17. Yetişkin Nüfusun Okur-Yazarlık Durumunun Dağılımı (15+ Yaş, %).....	86
Şekil 3.18. 15-24 Yaş Grubu Nüfusun Okur-Yazarlık Durumunun Dağılımı (2008, %)	87
Şekil 3.19. Yetişkin Nüfusun Farklı Yaş Gruplarına Göre Eğitim Düzeylerinin Dağılımı (% , 1990 ve 2008).....	91
Şekil 3.20. Seçilmiş Ülkelerde Yetişkin Nüfusun Ortalama Eğitim Süresi (Yıl, 15-64 Yaş)	94
Şekil 3.21. Türkiye ve OECD Ülkelerinde Öğrenci Başına Yıllık Harcamalar (2006, ABD Doları, Satın Alma Gücü Paritesine Göre).....	95
Şekil 3.22. Türkiye'nin Kamu Eğitim Harcamalarının Gelişimi (% , 1999-2008)	97
Şekil 4.1. Eğitim Kademelerine Göre Türkiye'nin Uzun Vadeli Okul Çağı Nüfusundaki Eğilimler (2010-2050 / 3-22 yaş).....	104
Şekil 4.2. Türkiye'nin Uzun Vadeli Okul Öncesi Eğitim Çağı Nüfusundaki Eğilimler (2010-2050 / 3-5 yaş)	106
Şekil 4.3. Türkiye'nin Uzun Vadeli İlköğretim Çağı Nüfusundaki Eğilimler (2010-2050 / 6-13 yaş)	107
Şekil 4.4. Türkiye'nin Uzun Vadeli Ortaöğretim Çağı Nüfusundaki Eğilimler (2010-2050 / 14-17 yaş).....	108

Şekil 4.5. Türkiye'nin Uzun Vadeli Yükseköğretim Çağı Nüfusundaki Eğilimler (2010-2050 / 18-22 yaş).....	109
Şekil 4.6. Okul Öncesi Eğitimde Net Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayılarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler: 2010-2050 (3-5 yaş).....	116
Şekil 4.7. Ortaöğretimde Brüt Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayılarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler: 2010-2025 (14-17 yaş).....	121
Şekil 4.8. Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayılarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler: 2010-2050 (18-22 yaş).....	124
Şekil 4.9. Yükseköğretimde Vakıf Üniversiteleri Öğrenci Sayıları ve Paylarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler: 2010-2050.....	129
Şekil 4.10. Yükseköğretimde Lisansüstü Öğretim Öğrenci Sayıları ve Paylarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler: 2010-2050.....	130

KUTULAR LİSTESİ

Kutu 1: Okul Çağı Nüfusu ve Eğitim Sektörü Üzerindeki Etkileri.....	52
Kutu 2: İlköğretime Erişim ve Yeni Kayıt Oranları.....	56
Kutu 3a: Eğitime Katılım: Okullaşma Oranları.....	61
Kutu 3b: Brüt Okullaşma Oranı (BOO).....	62
Kutu 3c: Net Okullaşma Oranı (NOO).....	63
Kutu 3d: Tek Yaşa Göre Okullaşma Oranı (TYOO).....	63
Kutu 3e: Genel Okullaşma Oranı (GOO).....	77
Kutu 4: Beklenen Eğitim Süresi (BES).....	80
Kutu 5: Okul Dışında Kalan Çocuklar.....	82
Kutu 6: Eğitim Kademeleri Arasındaki Geçişler.....	85
Kutu 7: Yetişkin Okur-Yazarlığı.....	89
Kutu 8: Nüfusun Eğitim Kompozisyonu.....	92
Kutu 9: Öğrenci Başına Yıllık Kamu Harcamaları.....	96
Kutu 10: Eğitim Kurumları Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı.....	98
Kutu 11: Kamu Harcamaları İçinde Eğitimin Payı.....	99

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
BES	: Beklenen Eğitim Süresi
BM	: Birleşmiş Milletler
BOO	: Brüt Okullaşma Oranı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EFA	: Herkes İçin Eğitim
ERG	: Eğitim Reformu Girişimi
ET 2010 ve ET 2020	: Lizbon Stratejisi Kapsamındaki “Eğitim ve Yetiştirme 2010 ve 2020 Çalışma Programları (İki ayrı program)”
GOO	: Genel Okullaşma Oranı
HBÖ	: Hayat Boyu Öğrenme
HÜNEE	: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
MDG	: Binyıl Kalkınma Hedefleri
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEB-SP	: Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı
NOO	: Net Okullaşma Oranı
ÖBBS	: MEB-Öğrenci Başarılarını Belirleme Sınavı
SEN	: Senaryo
TNSA	: HÜNEE Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TYOO	: Tek Yaş'a Göre Okullaşma Oranı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
VY	: Veri Yok
YPK	: Yüksek Planlama Kurulu

B Ö L Ü M

GİRİŞ

1. GİRİŞ

Eğitim hem bugün hem de gelecek için önemlidir. Uluslar, insan sermayesine yaptıkları yatırımlar yoluyla kendilerini yeniden inşa etmektedirler. İyi eğitilmiş ve yetiştirilmiş bir nüfus, hem bireylerin ve toplumların refahı hem de insan hakları, demokrasi ve özgürlüklerin geliştirilmesi, yaşam beklentisi, toplumsal bütünleşme ve çevrenin korunması için gereklidir. Eğitimin bireysel gelişme ve nüfus bakımından önemi, Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı (International Conference on Population and Development) dahil başlıca BM konferans ve zirvelerinde de (World Conference on Education for All, Jomtien, Thailand, 1990; World Education Forum, Dakar, Senegal, 2000; UN Millennium Declaration, 2000) güçlü bir biçimde onaylanmıştır.

Genellikle uluslararası bulgular, eğitim, ekonomi ve nüfusbilimin karşılıklı ve çok yönlü etkileşimini yansıtmaktadır. Ayrıca pek çok araştırma; eğitimin ekonomik büyüme, verimlilik, kazançlar ve kişi başına düşen gelir gibi ekonomik faktörler üzerindeki etkileri yanında, net nüfus artışı, sağlık, beslenme, doğurganlık ve yaşam beklentisi üzerindeki olumlu etkilerine, buna karşılık demografik baskıların eğitim üzerindeki olumsuz yansımalarına işaret etmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, giderek tüm toplumlar, çocuklarının, gençlerinin ve yetişkinlerinin daha geniş eğitim fırsatlarına erişebilmeleri konusuna gerçek bir ilgi göstermektedirler. Bu ilgi sadece eğitim sisteminde daha uzun süre kalma değil aynı zamanda eğitimin niteliğine daha duyarlı olma yönünde ilerlemektedir.

Nüfusbilim, insan grupları üzerindeki analizlere odaklanmış bir bilim alanıdır. Bu bağlamda eğitim, işgücü, sağlık vb. insan gruplarıyla ilgili değişik sektörlerle yakın ilişki ve işbirliği içindedir. Eğitim sektörü açısından bakıldığında, eğitim politikalarının çıkış noktası, eğitim ve yetiştirmeye ilgili nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı, nüfus hareketleri ve nüfus projeksiyonlarıdır. Hayat boyu öğrenme yaklaşımı çerçevesinde, sadece okul çağı nüfusu değil tüm nüfus, eğitim ve yetiştirme etkinliklerinin potansiyel hedef kitlesi konumuna gelmektedir. Bir başka deyişle, günümüzde eğitimin hedef kitlesi yeniden tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, genel olarak her düzeydeki eğitim yöneticileri, özel olarak eğitim planlamacıları, nüfusbilim tarafından sağlanan nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı, nüfusun coğrafi dağılımı vb. verilerle, uzun vadeli nüfus projeksiyonlarını (nüfus artış hızı, genç ve yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı, cinsiyet oranı, nüfusun coğrafi dağılımı vb.) yakından izlemek durumundadır. Bu veriler, öncelikle okul çağı nüfusunun mevcut ve gelecekteki durumu hakkında veri sağlar ve ulusal ve yerel düzeyde öğrenci sayılarının tahminine ilişkin temel oluşturur. Öğrenci sayılarının tahminine ilişkin veriler de, eğitimle ilgili temel girdiler olan derslik, öğretmen ve donanım gereksinimleriyle muhtemel eğitim maliyetleri hakkında fikir verir. Bunlara ek olarak, nüfus sayımları ve nüfus araştırmaları yoluyla sağlanan başka veriler (genç ve yetişkin okur-yazarlığı, yetişkinlerin eğitim düzeyi, göç hareketleri vb.), toplumların insan sermayesi stokları ve bunların hareketliliği hakkında fikir verir. Nüfusbilim tarafından sağlanan tüm bu veriler, eğitim hizmetlerinin sunumu, yeni eğitim politika tasarımları ve eğitim yatırımları konularında karar vericilere yol gösterir.

Çalışmanın amacı ve kapsamı: UNFPA ve TÜSİAD tarafından “Nüfusbilim ve Yönetim” ana teması üzerine kurgulanmış olan bu proje iki basamaktan oluşmaktadır. İlk basamakta; “2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımalar” isimli ana yayının, ikinci basamakta ise sektörel (eğitim, işgücü, sağlık, sosyal güvenlik) yayınların hazırlanması hedeflenmiştir. Proje bağlamında, öncelikle “ülkemiz, demografik göstergelerin baş döndürücü hızla değiştiği bir nüfus yapısı göstermektedir. Bu devinimin gerek kamu gerekse özel sektörde özellikle orta ve uzun vadeli yönetsel kararlara ve yatırımlara yansıtılması etkili ve verimli bir yönetim anlayışı olacaktır.” saptaması yapılmıştır. Buna göre çalışmanın amacı ve kapsamı şöyle ortaya konulmuştur: “Ülkemizde kamu ve özel sektörde, yatırım ve yönetim alanlarında sorumluluk üstlenen yöneticilerin aldıkları kararlara nüfusbilim bakış açısını ve gerekliliğini kazandırmaktır... Bunun yanı sıra, ülkemizde demografik anlamda Cumhuriyet dönemindeki belirgin dinamiklerin ve olası projeksiyonların ilgililerle paylaşılması ve irdelenmesi hedeflenmiştir. Bu yolla, ülkemizde her alanda *veriye dayalı yönetim kültürünün* daha yerleşik bir uygulama haline getirilmesine katkıda bulunmak istenmektedir.” Öte yandan, çalışmanın ikinci basamağını oluşturacak dört sektörel kitapla ilgili olarak; sektörel düzeyde nüfusbilimin, planlama aşamasından uygulama aşamasına kadar yönetimde nasıl kullanılabileceğine ilişkin somut önerilerin yer alması beklenmektedir.

Bu genel çerçevede kapsamında **eğitim sektör kitabının amacı;**

- Nüfusbilim tarafından sağlanan verilerden, eğitim alanının daha etkili olarak nasıl yararlanabileceği konusunda uygulayıcılara yol göstermek,
- Nüfus verileri kullanılarak elde edilen eğitim göstergelerinin (okullaşma oranı, yeni kayıt oranı, okur-yazarlık, nüfusun eğitim düzeyi, ortalama eğitim süresi vb.) açıklanması, anlamlandırılması ve yorumlanmasına katkı sağlamak,
- Eğitim sektöründe uzun vadeli stratejik düşünmeyi teşvik etmek,
- Makro düzeyde eğitim politikaları önermek ve
- Eğitim sektöründe veriye dayalı bir yönetim kültürü oluşturulmasına katkıda bulunmaktır.

Yukarıdaki amaç çerçevesinde, eğitim sektör kitabının hedef kitleleri;

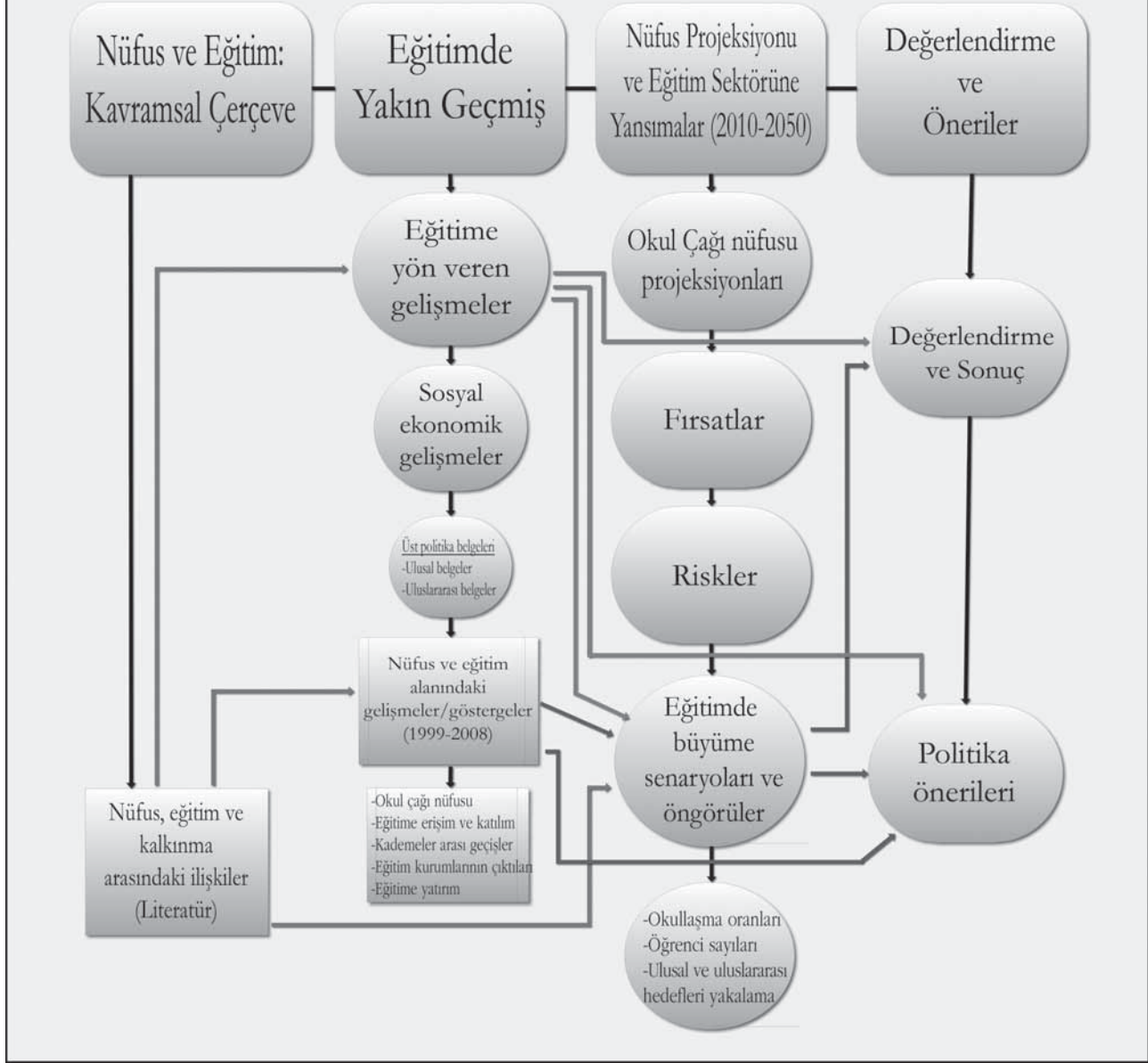
- Eğitim politika oluşturucuları,
- MEB Merkez örgütü birim ve yöneticileri (eğitim politikalarının oluşturulması, planlanması ve uygulanmasına doğrudan katkıda bulunan birimler: Strateji Geliştirme Başkanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı, öğretimle ilgili genel müdürlükler, daire başkanlıkları, EARGED, İç Denetim Birimi Başkanlığı vb.),
- Eğitim politikaları ve eğitim planlamasıyla ilgili uzmanlar,
- Yerel eğitim yöneticileri (il/ilçe milli eğitim müdürleri, şube müdürleri, ar-ge birim uzmanları, eğitim denetçileri vb. gruplar),

- Her düzeydeki okul m¼d¼rleri,
- Eğitim konusuyla ilgili veya bu konuda çalışmalar yapan sivil toplum ¼rg¼tleridir.

Çalışma takvimi: Çalışma Haziran-Aralık 2009 tarihleri arasında planlanmış olup, uzun vadeli senaryo ve projeksiyonların oluşturulmasında o d¼nemde yayımlanmış en son eğitim istatistikleri (2008-2009 ¼đretim yılı) kullanılmıştır. Ancak, alışma için verilen ek s¼re d¼neminde 2009-2010 ¼đretim yılı eğitim istatistiklerinin yayımlanması nedeniyle, ilgili b¼l¼mlerde bu verilere atıfta bulunmakla yetinilmiştir.

Çalışma 5 b¼l¼m ile kaynakça ve eklerden oluşmaktadır. Çalışmanın b¼l¼mleri ve b¼l¼mler arası bağlantılar için Şekil 1.1'e bakınız.

Şekil 1.1. Kitabın Yapısı: Bölümler Arası Bağlantılar ve Mantıksal Çerçeve

Bölümlerin kısa içerikleri şöyledir:

Bölüm 1- Giriş: Giriş bölümünde, kalkınma bağlamında nüfus ve eğitim ilişkilerine kısaca değinilerek, projenin amacı ve kapsamı, eğitim sektör kitabının bölümleri ve içerikleri ile kitabın planı açıklanmaktadır.

Bölüm 2- Nüfusbilim ve eğitim sektörü ilişkileri: Bu bölümde, demografik dönüşüm sürecinin eğitim sektörüne yansımaları ve eğitim sektörüne yönelik politika önerileri için kavramsal çerçeveyi oluşturan; eğitim, nüfus ve kalkınma ilişkileri ile nüfus ve eğitim (ağırlıklı olarak eğitim planlaması) arasındaki ilişkiler tartışılmaktadır.

Bölüm 3- Eğitim sektöründe yakın dönemdeki gelişme ve eğilimler: Bu bölüm iki alt başlık halinde ele alınmakta ve incelenmektedir. İlk alt başlıkta; Türkiye’de yakın geçmişten günümüze eğitim sektörüne yön veren ulusal ve uluslararası politika ve strateji belgeleri sunulmakta; ikinci alt başlıkta ise, nüfus ve kalkınma göstergeleriyle ilişkili teknik açıklamaları da içeren geniş bir gösterge seti (eğitime erişim ve katılım, eğitim sisteminin çıktıları, eğitime yatırım vb.) çerçevesinde Türkiye’de her kademedeki eğitimin son on yıllık (1999-2008) geçmişi özetlenmekte ve ulusal ve uluslararası politika belgelerindeki hedeflerle karşılaştırma yapılarak, hedeflere ulaşma durumu değerlendirilmektedir.

Bölüm 4- Demografik değişim sürecinin eğitim sektörüne yansımaları (2010-2050): Bu bölümde, geleceğe yönelik nüfus projeksiyonları ve eğitimde büyümeye ilişkin çeşitli senaryolar sunulmakta ve tartışılmaktadır. Bu bağlamda; önce uzun vadeli okul çağı nüfusunun eğilim özellikleri, bu eğilimlerin ortaya çıkardığı fırsat ve riskler değerlendirilmekte, ardından, eğitim kademelerine (Okul öncesi eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim) göre uzun vadeli okullaşma oranı ve öğrenci sayılarıyla ilgili iki farklı senaryo ve bunlara dayalı öngörüler sunulmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de ilköğretimin büyük ölçüde evrenselleşmiş olması nedeniyle gelecekte ilköğretimde niteliği ve eşitliği geliştirmeye yönelik bir yoruma yer verilmektedir. Bunlara ek olarak, yükseköğretim boyutunda “lisansüstü öğretim” ve “vakıf yükseköğretim kurumlarının payları” üzerindeki öngörüler ele alınmaktadır.

Bölüm 5- Genel değerlendirme ve eğitim sektörü için politika önerileri: Son bölümde, Türk eğitim sisteminin uzun vadeli geleceği konusunda nüfus ve eğitim konuları bağlamında genel bir değerlendirme yapılmakta ve kısa (2011-2015), orta (2016-2023) ve uzun vadeli (2024-2050) dönemler için makro düzeyde önerilerde bulunmaktadır.

Ekler: İlgili bölümler içinde verilemeyen ayrıntılı istatistiki tablolar, nüfus ve kalkınma göstergeleri tablosu, Türkiye ile seçilmiş ülkelerin eğitim bakımından karşılaştırılmasını içeren bir karşılaştırmalı eğitim göstergeleri tablosu eklerde yer almaktadır.

Kısaltmalar: Kitabın içindekiler kısmının ardından, kitapta kullanılan kısaltmalara yer verilmektedir.

Veri kaynakları: Kitapta kullanılan başlıca veri kaynakları şunlardır:

- Nüfus projeksiyonları (okul çağı nüfusları):
 - o Bölüm 3.2’de (yakın geçmişin analizi) kullanılan nüfus projeksiyonları, TÜİK tarafından 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımına dayalı olarak yapılmış, 1990-2010 yılları arası dönemi kapsayan ve

2007 yılından önce MEB eğitim göstergelerinin hesaplanmasında da kullanılan en son okul çağı nüfus projeksiyonlarıdır (TÜİK, 2006).

- o Bölüm 4'teki okullaşma oranları öngörülleri ve öğrenci sayılarının hesaplanmasında Ana Kitap (Hoşgör ve Tansel, 2010) ekinde yer alan ve Hoşgör tarafından hesaplanan 2000-2050 yıllarını kapsayan Türkiye nüfus projeksiyonlarına dayalı okul çağı nüfusları temel alınmıştır.

- **Eğitim istatistikleri ve göstergeleri:** Ağırlıklı olarak Bölüm 3.2'de kullanılan Türkiye ile ilgili eğitim istatistikleri ve göstergelerinden (çalışmayla ilgili verilerin analiz edildiği dönem itibariyle 1999-2008 yıllarını içeren son on yıllık dönem) 1999-2004 yılları arasındaki gösterge ve istatistiki veriler TÜİK (2003 öncesi için DİE) Milli Eğitim İstatistikleri, 2005-2006 öğretim yılından sonrakiler MEB Milli Eğitim İstatistikleri, yükseköğretimle ilgili istatistikler ise ÖSYM - Yükseköğretim İstatistiklerinden sağlanmıştır.
- **Uluslararası veriler:** Yine ağırlıklı olarak Bölüm 3.2'de kullanılan uluslararası eğitim göstergeleri ve eğitim istatistikleri, UNESCO-UIS (UNESCO Institute for Statistics), OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), EUROSTAT (Statistical Office of the European Communities) ve Eurydice (Avrupa Eğitim Bilgi Ağı) kaynaklarına dayanmaktadır.
- **Göstergelerle ilgili hesaplamalar:** Kitabın 3.2 bölümündeki eğitim göstergelerinden bir bölümü (örneğin ilköğretim ve ortaöğretim net ve brüt okullaşma oranları) yukarıda belirtilen eğitim istatistikleriyle ilgili kaynaklardan alınırken, bazı eğitim göstergeleri, sözkonusu nüfus projeksiyonları ve eğitim istatistiklerinden sağlanan verilerle yazar tarafından hesaplanmıştır. Örneğin, ilköğretimde brüt yeni kayıt oranı, okul öncesi eğitimde net okullaşma oranı, yükseköğretim brüt okullaşma oranı (örgün yükseköğretim), ilköğretimden ortaöğretime geçişler, ortaöğretimden yükseköğretime geçişler vb.

Bu çalışmanın ağırlıklı olarak Eğitim Sektöründe Yakın Dönemdeki Gelişme ve Eğilimler bölümünde (Bölüm 3) kullanılan eğitim istatistikleri ve eğitim göstergeleriyle ilgili ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar, bu kurumların ürettikleri ve paylaştıkları yayınlar ve bilgi ağları, nüfus ve kalkınma göstergeleri içindeki eğitim göstergeleri ve bu çalışmada Türk eğitim sisteminin analizi ve değerlendirilmesinde kullanılan seçilmiş göstergeler listesi Bölüm 3.2.1'de ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

B Ö L Ü M
2

NÜFUSBİLİM
VE EĞİTİM SEKTÖRÜ İLİŞKİLERİ

2. NÜFUSBİLİM VE EĞİTİM SEKTÖRÜ İLİŞKİLERİ

Bu bölümde, önce, kalkınma bağlamında eğitim ve nüfus ilişkileri, ardından nüfusbilim ve eğitim sektörü ilişkileri incelenecektir.

2.1. Nüfus, Eğitim ve Kalkınma Arasındaki İlişkiler

Eğitimin bir yatırım olduğuna ilişkin görüşlerin A. Smith'e kadar uzanan bir geçmişi olmakla birlikte, 1950'lerin sonlarında gelişen insan sermayesine yatırım kavramı, eğitim ile ekonomi arasındaki ilişkilere olan ilgiyi yeniden canlandırmıştır. Becker (2002); modern ekonomilerin en önemli sermayesinin insan sermayesi olduğunu vurgulayarak, içinde bulunduğumuz çağı "insan sermayesi çağı" olarak nitelendirmekte ve hem bireylerin hem de bir bütün olarak ekonomilerin başarısının insana yaptıkları yatırımın yoğunluğu ve etkililiğine bağlı olduğunu belirtmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda kalkınma süreci yeni bir anlayışla ele alınmaya başlamış ve eğitim, pek çok ülkenin kalkınma stratejilerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Aynı dönemde bir çok hükümet için eğitim yüksek önceliğe sahipti ve eğitim sistemleri hızlı bir büyüme içine girmişti. Özellikle 1950'lerin sonlarından itibaren giderek artan sayıdaki birçok analist, insan sermayesinin - özellikle eğitim ve sağlığın - bir bütün olarak topluma yönelik önemli ekonomik yararlarına dikkat çekmişlerdir. Bunun ötesinde, kalkınma kavramı, dar ekonomik bakıştan sosyo-ekonomik gelişme, yoksulluk ve çevre arasındaki geniş ilişkileri içeren biçimde değişmiş ve eğitimin, ekonomik etkilerin çok ötesinde, daha sağlıklı olma, yaşam beklentisi, kişisel gelişim, toplumsal katılım ve daha geniş fırsatlara erişim gibi başka hedeflere ulaşmada da yardımcı olduğu geniş ölçüde kabul görmeye başlamıştır (UN, 2004).

BM (Birleşmiş Milletler)'nin kuruluşundan beri, eğitim, toplumsal gelişme ve insani gelişmenin temel gerekliliği olarak kabul edilmektedir. Eğitimin bireysel gelişme ve nüfus bakımından önemi, başlıca BM konferans ve zirvelerinde güçlü bir biçimde onaylanmıştır. Bunların arasında; EFA Dünya Konferansı (1990, Jomtien), Dünya Eğitim Forumu (Dakar, 2000), Binyıl Zirvesi (2000) ve uluslararası nüfus konferansları serisi sayılabilir. 2002 yılında yapılan çocuklarla ilgili BM Genel Kurulu özel oturumunda, uluslararası topluluk, eğitimin, özellikle ilköğretimin, sosyal ve demografik gelişme, sürdürülebilir ekonomik gelişme ve cinsiyet eşitliğini başarmadaki kritik rolünü açıkça ortaya koymuştur (UN, 2004). Eğitim ayrıca, ekonomik ve sosyal faktörlerin yanında nüfusbilimle ilişkili bir faktör olarak sürdürülebilir kalkınmada anahtar bir faktör olarak görülmüştür. Bu uluslararası toplantılardan, eğitimle ilgili küresel hedefleri içeren bazılarının (Dünya Eğitim Forumu, Binyıl Bildirgesi gibi) sonuçları Bölüm 3'te incelenmektedir.

Bugün eğitim ve yetiştirme etkinliklerine yapılan yatırımların, ekonomik ve sosyal gelişmede can alıcı rol oynadığına ilişkin çok sayıda kuramsal ve deneysel kanıt bulunmaktadır. 1950'lerden bu yana farklı model ve yaklaşımlar çerçevesinde, eğitimin ekonomik büyümeye katkısı, eğitim yatırımlarının

getirileri, eğitim düzeyi ile kazançlar arasındaki ilişkiler vb. konularda geniş bir literatür oluşmuştur. Psacharopoulos ve Patrinos (2004); eğitim yatırımlarının değeriyle ilgili çalışmalarında eğitimin bireysel ve toplumsal faydalarını incelemekte ve son yıllarda yapılan çalışmaları da içeren bir biçimde genel bir örüntü sunmaktadırlar. Buna göre eğitimin bireysel ve toplumsal getirileri şöyle özetlenebilir:

- Geleneksel örüntüyü sürdürme bağlamında, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve eğitim kademeleri arttıkça eğitim yatırımlarının getirileri düşmektedir. Bununla birlikte, yeni çalışma sonuçlarına göre yükseköğretimin bireysel getirileri artmaktadır.
- Bireysel getiriler toplumsal getirilerden daha yüksektir.
- Genel olarak, eğitim yatırımlarının getirileri %10'u aşmaktadır. En yüksek getiri oranları, düşük ve orta gelirli ülkelerde gözlenmektedir.
- Kadın eğitimine yapılan yatırımın getirileri erkeklere yapılan yatırımdan daha yüksektir. Ancak, ilköğretim kademesinde erkeklerin getiri oranı kadınlardan daha yüksektir.

Eğitim yatırımlarının getirileriyle ilgili sonuçların eğitimin tüm faydalarını hesaba katmadığı için düşük olduğuna ilişkin görüşleri destekler biçimde, McMahon tarafından, eğitimin diğer toplumsal faydalarını da (sağlık, suç oranları, toplumsal bütünleşme, seçime katılma vb.) hesaba katan daha geniş bir yaklaşımla yapılan bir çalışmada ABD ve İngiltere'deki toplumsal getirilerin %30'a ulaştığı tahmin edilmiştir (Psacharopoulos, 2006). Diğer taraftan, eğitim ile kazanç arasındaki ilişkiler bağlamında OECD ülkeleri verileri incelendiğinde (2009); 2007 yılı OECD ortalamalarına göre, lise mezunlarının yıllık kazançlarıyla karşılaştırıldığında (lise mezunu=100), liseden daha aşağı eğitim görenlerin kazanç indeksi 79'a düşerken, yükseköğretim mezunlarının 156'ya yükseldiği görülmektedir. Eğitim kademeleri arasındaki kazanç farklılıkları, bireyin daha ileri düzeyde eğitime yatırım yapması için itici bir güç oluşturmaktadır. Bu durum aynı zamanda, değişik eğitim düzeylerindeki arz ve talep için bilgi sağlamaktadır.

Eğitimin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ölçen daha yeni çalışmalar, ortalama eğitim süresi ve okullaşma oranı gibi nicel ölçümler yerine kaliteyle ilgili ölçümlere yönelmiştir. Eğitimin niteliğinin ekonomik büyümedeki önemini inceleyen çalışmaların öncülerinden Hanushek ve Woessmann'a göre (2007); pek çok kalkınma stratejisinin merkezinde yer alan eğitimi yaygınlaştırma çabaları, daha iyi ekonomik koşulları garanti etmemiş, öğrencilerin gerçek öğrenmelerini gösteren "eğitimin niteliği" gözden kaçırılmıştır. Hanushek ve Kimko (2000), uluslararası öğrenci başarı testlerinin sonuçlarına dayalı olarak yaptıkları çalışmada, 1960-90 yılları arasında, eğitimin niteliğinin –testlerle ölçülen bilişsel becerilerin- ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin eğitim süresinin etkisinden daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Bu bulguya göre, işgücünün niteliğindeki bir standart sapmalık değişikliğin yıllık büyüme üzerinde yaklaşık bir puanlık etkiye sahip olduğu hesaplanmıştır. Ayrıca, Uluslararası Yetişkin Okur-Yazarlığı Araştırması sonuçlarına dayalı olarak Coulombe ve ark. tarafından yapılan çalışmada da, okur-yazarlık sonuçlarında %1'lik bir iyileşmenin işgücü verimliliğinde %2.5 yükselme sağladığı hesaplanmıştır (Psacharopoulos, 2006).

Eğitim ve ekonomi ilişkilerini ele alan tüm bu çalışmalardan, kurumsallaşma ve insan haklarıyla ilgili koşulları sağlamamanın mümkün olmadığı durumlarda, eğitimin ekonomik gelişmeyi tek başına gerçekleştirmede yeterli olacağı sonucu çıkmaz. Nitekim, insan sermayesine yatırım yapmayı gözardı ederek ekonomik gelişmeyi artırma girişiminde bulunan uluslar, uzun vadede sürdürülebilir bir ekonomik ilerlemeyi sağlamada başarılı olamamışlardır (UN, 2004).

Eğitim, sadece eğitim yatırımıyla ilgili kararı veren bireylere değil, onların aracılığıyla toplumun diğer üyelerine de fayda sağlamaktadır. Kısaca, bir çocuğun eğitim görmesinden sadece karar vericiler değil tüm toplum yarar sağlar. Psacharopoulos (2006); eğitim yatırımlarının getirileri gibi piyasaya dönük faktörleri dikkate alan çalışmaların yanında piyasa dışı faydalarına ya da dışsallıklarına da vurgu yapmakta, onları tanımlamanın ve ölçmenin güçlüğüne dikkat çekmekte ve eğitimin, suların azaltılması gibi ölçülmesi g etkilerini (dışsallıklarını) hesaba katarak yapılacak hesaplamalarda, toplumsal getirilerin bireysel getirileri aşacağını belirtmektedir. Buradaki temel sorun, eğitimin başkalarına yayılan etkilerini lme ve bunları kazanca dayalı faydalara ekleme güçlüğüdür. Haveman ve Wolfe, bazı dışsallıkların parasal olarak ölçülmesiyle ilgili bir yöntem geliştirmişler ve başlıca faydaları ve bunların kanıtlarını sunmuşlardır: Bunlardan bazıları şöyledir:

- Ailenin eğitimi, çocuğun eğitimini ve akademik başarisını etkiler.
- Annenin eğitimi kızların doğurganlığını düşürür ve daha fazla eğitim, doğum kontrol araçlarını etkin kullanmayı geliştirir.
- Daha fazla eğitim, yaşam beklentisini artırır.

McMahon'a göre (2002), bireylerin yaşam kalitesini etkileyen daha sağlıklı olma, yoksulluk ve eşitsizliğin azaltılması, katılımcı demokrasinin geliştirilmesi, çevrenin korunmasının sürdürülmesi, suların azaltılması ve temel insan haklarının sağlanması gibi önemli boyutlarla ilişkilendirilmeden gerçek bir ekonomik gelişme ortaya çıkmaz. Eğitimin faydaları konusundaki bu boyutlar, kısmen de lme güçlükleri nedeniyle ihmal edilmişlerdir. Eğitimin dışsallıkları konusundaki çalışmalarıyla tanınmış olan McMahon aynı çalışmasında, eğitimin dışsallıklarını daha önceki çalışmalarından farklı olarak şu boyutlarda gruplandırmıştır: Nüfus ve sağlık (net nüfus artışı, doğurganlık, ömür uzunluğu, bebek ölümleri), demokratikleşme ve insan hakları, yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması, evre, suç ve uyurucu kullanımı.

Grossman, daha iyi bir toplum sağlığının eğitimin başka bir dışsallığı olduğuna vurgu yaparak, eğitim ve sağlığın, insan sermayesinin iki temel kaynağı olduğu ve birbirlerini tamamladıkları konusuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda eğitim sadece bireyin kendi sağlığı ile değil aynı zamanda onun çocuklarının sağlığıyla da ilişkilidir. Ayrıca eğitim, bulaşıcı hastalıkların tüm topluma yayılmasını da azaltan bir etkiye sahiptir (Woessmann ve Schtz, 2006).

Nüfus çalışmaları alanında uzun zamandan beri, eğitimin birçok demografik davranışla güçlü ilişkileri kabul edilmektedir. Eğitimin bir toplum içinde yaygınlaşmasının, yüksek doğurganlık düzeyinden düşük doğurganlık düzeyine doğru demografik dönüşümde uzun vadede merkezi önemde olduğu görülmektedir. Caldwell'e göre, "kitlesele eğitimi" yani çocuklarının büyük bir bölümünü okula göndermeyi başarmış bir toplum, uzun vadede yüksek doğurganlığı sürdüremez (UN, 2004).

McMahon'a göre (2002); nüfus artışı üzerinde eğitimin etkisi, doğurganlık oranlarını azaltma ve sağlığı geliştirme yollarıyla gerçekleşmektedir. Eğitimin sağlık üzerindeki etkileri, nüfus artışıyla doğrudan ilişkileri nedeniyle, ömür uzunluğundaki artışa ve bebek ölüm oranlarındaki azalmaya etkileri bakımından ölçülmektedir. Yine, kadın eğitiminin doğurganlığın azaltılması ve çocuk sağlığı (bebek ölüm oranlarının azaltılması) üzerinde olumlu etkileri olduğuna ilişkin çok sayıda kanıt vardır. Çeşitli araştırmaları destekler biçimde Barro ve Lee, çok sayıda ülkede ortalama eğitim süresiyle toplam doğurganlık oranı, doğuştan yaşam beklentisi, beş yaş altı çocuk ölüm oranları ve kişi başına düşen gelir arasında 0.71 ile 0.82 arasında değişen oranlarda ilişki saptamışlardır (UN, 2004).

Uzun dönemden beri yapılan tartışmalardan birisi de hızlı nüfus artışıyla karşı karşıya bulunan gelişmekte olan ülkelerin eğitim talebini nasıl karşıladıkları sorusudur. 1960 – 1980 dönemi boyunca, bir çok gelişen ülkede demografik baskılar nedeniyle öğrenci sayıları daha önce görülmemiş bir hızda artmış, okullaşma oranları yükselmiş ve sınıf büyüklükleri genellikle azalmıştır. Schultz, kişi başına düşen gelir sabit olduğunda, ilköğretim çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payının yüksek olduğu yerlerde okullaşma oranlarının yüksek olabileceğini bulmuştur. Öte yandan, okul çağı nüfusundaki hızlı büyümenin eğitimin niteliği üzerindeki etkileri daha az bilinmekle birlikte, genellikle negatiftir (UN, 2004).

Özetle belirtmek gerekirse eğitimi geliştirme, çok boyutlu bir mücadele alanıdır. Birçok ülke, eğitimi yaygınlaştırma, okulu tamamlama oranlarını geliştirme ve cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldırma konularında özellikle 1990 sonrasında çok önemli gelişmeler sağlamıştır. Bu konulardaki en büyük mücadele alanı, kız çocuklarının ve kırsal kesimdeki çocukların okula kayıtlarını ve düzenli devamlarını sağlamaktır. Yine, toplumların sosyal ve ekonomik gelişme düzeyi, bireylerin sosyo-ekonomik statüsü, sağlık, yaşam beklentisi, doğurganlık, aile planlaması ve aile büyüklüğü ile eğitim düzeyleri arasında pozitif ilişkiler olduğunu gösteren çok sayıda deneysel kanıt vardır. Öte yandan deneyimler, kızların ve kadınların eğitim gereksinimlerine öncelik vermenin tüm topluma; daha iyi sağlık, daha iyi beslenme, daha az doğurganlık ve yoksulluğun azalması biçimlerinde geri döneceğini göstermektedir.

2.2. Nüfusbilim ve Eğitim Sektörü (Planlaması)

UNESCO Uluslararası Eğitim Planlaması Enstitüsü (IIEP - International Institute for Educational Planning) tarafından 1967 yılında başlatılan "Eğitim Planlamasının Temelleri" serisinde yayımlanan "Eğitim Planlamasının Demografik Boyutları" (Demographic Aspects of Educational Planning) adlı

kitapçığın birinci baskısının¹ önsözünde Genel Editör C. E. Beeby “Demografların bulgularının çoğu eğitim planlamasının temellerini oluşturur” diyerek nüfusbilim ve eğitim arasındaki ilişkilere dikkat çekmiştir (Châu, 2003). Aynı serinin ikinci aşamasının önsözünde Enstitü Direktörü G. Hernes “Eğitim planlamasının bugün karşı karşıya olduğu nüfus güçlükleri nelerdir?” sorusunu sorarak, nüfusun belli bir andaki ve son yıllardaki yapısını ve dağılımını bilmenin karar vericiler ve planlamacılar için can alıcı bir konu olduğunu vurgulamış ve planlamacıların bugün karşı karşıya oldukları sorunlar arasında; AIDS salgını, nüfus yapısındaki radikal değişimler, doğumların düşmesi, öksüz ve yetimlerin artmasını saymıştır.

Adem’e göre (1997), eğitim planlamasında nüfus konusunu incelemenin amacı, nüfusun yapısı ve eğitime etkilerinin tartışılmasıdır. Eğitim planlamasında, nüfusun yaş ve cinsiyete göre dağılımının yanında, eğitim hizmetinin ulusal düzeyde dengeli dağılımında temel öge olan nüfusun coğrafi dağılımı da önemlidir.

Nüfusbilim ve eğitim ilişkilerinin sadece yükseköğretim boyutuna bakıldığında; demografik yapı ve değişimlerle yükseköğretim politikaları arasındaki ilişkiler incelenebilir. Vincent-Lancrin’e göre (2008); giderek artan sayıda ülkede, yükseköğretimin demografik yapısına ilişkin çalışmalar ilgi odağı haline gelmiştir.

Bazı OECD ülkelerinin nüfusu hızlı biçimde yaşlanmaktadır, özellikle Japonya, Kore ve Güney ve Doğu Avrupa. Buna karşılık, Meksika ve Türkiye gibi ülkelerde ise tersine bir durum söz konusudur. Bu ülkelerde, doğurganlık hızındaki azalmaya karşın nüfus büyümeye devam etmektedir. Yine, demografik değişimler yükseköğretimdeki okullaşma oranlarını, öğretim elemanı sayılarını ya da maliyetleri belirlemede nihai belirleyici olmaktan uzaktır. Yükseköğretim çağ nüfusu ve yükseköğretim okullaşma oranları arasındaki ilişki, daha alt eğitim kademelerine göre daha karmaşık ve çeşitli faktörlerin (bireysel getiriler, özel eğitim maliyetleri, fırsat maliyetleri vb.) etkilerine daha fazla açıktır.

Nüfusbilim ve eğitim arasındaki ilişkilerin açıklandığı ve tartışıldığı bundan sonraki alt bölümde, büyük ölçüde Châu’nun yapıtındaki (2003) içerik ve sınıflandırma ana kaynağı oluşturmuştur. Ancak içerik, başka literatür ile de desteklenmiş ve geliştirilmiştir. Bu bağlamda konu iki bölümde ele alınmaktadır: Bunlar: (1) Nüfus yapısı ve eğitim üzerindeki etkileri, (2) Nüfus değişiklikleri ve eğitim (planlaması) üzerindeki etkileri.

2.2.1. Nüfus Yapısı ve Eğitim Üzerindeki Etkileri

Bir nüfusun yapısını çalışmak demek, önceden belirlenmiş kriterlere göre onun kompozisyonunu çalışmak anlamına gelir. Eğitim planlamacıları, nüfus dağılımıyla çeşitli nedenlerle ilgilenirler. Birincisi

1 Bu kitabın birinci baskısı Dr. Reşide Kabadayı tarafından “*Eğitim Planlamasının Demografik Yönleri*” (Nüve Matbaası, 1990, Ankara) başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir.

nüfusun yaş ve cinsiyet yapısıyla ilgilenebilirler. Bu veriler onlara okul çağı nüfusunun görece büyüklüğü hakkında bir ölçüm sağlar. Bu da eğitim politikalarının temeli ve çıkış noktasıdır. İkinci olarak; nüfusun ekonomik sektör ve mesleklere göre dağılımıyla ilgilenebilirler. Nüfusun ekonomik sektör ve mesleklere dağılımına ilişkin tam bir bilgi olmadan insan gücü gereksinimlerinin tahmini mümkün değildir. Bu veriler, mesleki - teknik ve yükseköğretimle ilgili hedeflerin belirlenmesine temel oluşturur. Üçüncüsü; planlılar, nüfusun coğrafi dağılımıyla ilgili olabilirler. Bu da hem eğitim maliyetleri hem de okul türleri, okul büyüklükleri ve okul yerleri konularını etkiler (Châu, 2003). Aşağıda, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısının okullaşma oranları ve eğitim harcamaları üzerindeki etkileri ile coğrafi dağılımının eğitim üzerindeki etkileri incelenecektir.

2.2.1.1. Yaş ve cinsiyet yapısı ve okullaşma oranları

Bir nüfusun yaş yapısı –tek yaşa ve yaş gruplarına göre dağılım-, okul çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payının ve görece büyüklüğünün tahmin edilmesini sağlar. Bu bağlamda her bir eğitim kademesine uygun düşen yaş gruplarının büyüklükleri belirlenebilir. Ayrıca, “Çocukların ne kadarı eğitim almaktadır?” sorusunu yanıtlamak için “okullaşma oranlarının” hesaplanmasına olanak sağlar. Ancak bu soruya yanıt vermek çok açık gibi görünmesine rağmen, soruya tatmin edici yanıt vermek pek kolay değildir (Châu, 2003). Eğitime katılımın boyutlarını saptamada üç tür gösterge kullanılmaktadır. Bunlar; brüt okullaşma oranı, net okullaşma oranı ve tek yaşa göre okullaşma oranıdır. Bu göstergelerin tanımları, yorumları ve sınırlılıkları için Kutu: 3'e bakınız. Ayrıca nüfusun tek yaşlara göre dağılımından yararlanarak; ilköğretime erişim –birinci sınıfa net yeni kayıt- ve mezuniyet oranlarının hesaplanması sağlanmaktadır. Bir başka deyişle, eğitime erişimle ilgili olarak; ilköğretime resmi başlama yaşındaki çocukların ne kadarı birinci sınıfa kayıt olmuştur sorusuna yanıt bulunabilir (Kutu: 2). Yine, mevcut nüfusun cinsiyet yapısı verilerine dayanarak, çeşitli konularda –eğitim kademelerine göre okullaşma oranları, yeni kayıt oranları vb.- cinsiyet eşitliğinin boyutları ortaya konulabilir.

Nüfusun yaş yapısının yükseköğretimdeki öğrenci sayıları ve okullaşma oranları üzerindeki etkilerine bakıldığında diğer eğitim kademelerinden daha farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Genel olarak, diğer koşulların eşit olması durumunda, genç çağ nüfusunun büyüklüğü öğrenci sayısının kısmi belirleyicilerinden biri olduğundan nüfusbilim, yükseköğretimdeki öğrenci kayıtlarını doğru olarak etkilemektedir. Ancak, Vincent-Lancrin'e göre (2008) nüfusbilim – daha spesifik olarak genç çağ nüfusunun büyüklüğü- ile yükseköğretimdeki öğrenci sayıları arasındaki ilişki karmaşık bir konudur. Öğrenci sayıları, farklı yaş gruplarının yükseköğretime giriş oranlarına, dağılımlarına ve okul sürelerine bağlıdır. Hatta çağ nüfusundaki azalışı bir çok faktör telafi etmekte ve dengelemektedir. Örneğin, yükseköğretime giriş oranlarındaki artış ya da öğrenim sürelerindeki değişim gibi.

2.2.1.2. Yaş yapısı ve eğitim harcamalarının görelî yükü

Eğitimle ilgili harcamalar öğrenci sayılarıyla orantılı olup okul çağı nüfusuyla dolaylı olarak ilişkilidir. Öte yandan, genç nüfusun (5-14 yaş) aktif nüfusa (15-64 yaş) oranı, eğitim harcamalarının görelî yükünün tahminini sağlar. Ayrıca, nüfus içindeki gençlerin sayısı, öğrenci nüfusunun büyüklüğü ve sunulacak eğitim hizmetinin boyutlarını belirlemesi nedeniyle, bir ülkenin eğitim sistemine yapması gereken yatırımla ilgili örgütsel çaba ve kaynak miktarını etkiler (OECD, 2006). Genç nüfusun aktif nüfusa oranının küçük olduğu ülkelerde, daha az çocuk için kaynak yaratma ihtiyacı varken, genç nüfusun payının yüksek olduğu ülkelerde eğitim için daha fazla kaynağa ihtiyaç olacaktır. Okul çağı nüfusunun görelî büyüklüğü, eğitim fırsatlarını genişletmek için kaynak ihtiyacını değerlendirmede önemli bir faktördür (UNESCO-UIS / OECD, 2005). Okul çağı nüfusunun görelî büyüklüğü aynı zamanda; fiziki ve öğretmen gereksinimlerinin belirlenmesi için de bir veri sağlar.

Okul çağı nüfusunun aktif nüfusa oranı ülkeden ülkeye ve zaman içinde değişir. Buna benzer başka bir ölçüm daha vardır: Nüfusun ortanca (medyan) yaşı. Bu yaş, nüfusu iki eşit parçaya böler. Örneğin, Kenya'da medyan yaş 17 iken endüstrileşmiş ülkelerde daha yüksektir (Örneğin Japonya'da 40 yaş, Kanada'da 35 yaş) (Châu, 2003).

2.2.1.3. Nüfusun coğrafi dağılımı ve okul yerlerinin belirlenmesi sorunu

Genellikle bir ülke nüfusunun, kendi coğrafyası içindeki dağılımının benzer olmadığı, bazı alanların yoğun bazı alanların ise seyrek olduğu gözlenmektedir. Nüfusun coğrafi dağılımı; nüfus yoğunluğu –bölge, şehir vb.- ve yerleşim birimlerinin nüfus büyüklüklerine göre yönetimsel birimlere ayrılması (il, ilçe, köy vb.) yollarıyla ölçülebilir.

Nüfusun coğrafi dağılımı; öncelikle okul yerlerinin planlanması bakımından önemlidir. Châu'ya göre (2003):

- Bir yerde okul açma kararı için minimum sayıda bir öğrenciye ihtiyaç vardır. Özellikle ortaöğretim için daha fazla öğrenci olmasına ihtiyaç vardır,
- Okulun öğrencilerini toplama alanı çok geniş olmamalı, çocuklar okula kolaylıkla ulaşabilmelidirler. Okulun öğrencilerini toplama alanı için kabul edilebilir sınırlar; çocukların yaşlarına, okulun tesislerine (örneğin, öğle yemeği salonunun olup olmaması), taşıma olanaklarına, coğrafi yapıya ve iklimin sertliğine bağlıdır.
- Eğitime erişimde yörelerarası farklılıklar, önemli bir politika sorunu alanıdır.
- Farklı bölgelerde ortaya çıkan başka bir sorun da farklı birim maliyetlerdir (düşük öğretmen / öğrenci oranları ve dezavantajlı bölgelere öğretmen göndermek için ek ödeme teşvikleri vb.).

Burada, nüfus yapısının farklı boyutları ve bu yapının eğitimle ilişkili konular üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Ancak Châu'ya göre (2003) eğitim planlamacıları mevcut durumu bilmekle yetinmemeli, gelecekte karşılaşılabilecekleri problemlerle ilgili doğru bir fotoğrafa, özellikle gelecek yıllarda nüfusun nasıl değişeceğiyle ilgili bir fotoğrafa sahip olmalıdırlar.

2.2.2. Nüfus Değişiklikleri ve Eğitim (Planlaması) Üzerindeki Etkileri

Demografik analizler, nüfusun mevcut durumunun (nüfus yapısı ve kompozisyonu) yanında nüfusun değişimiyle ilgili nüfus hareketlerine (doğurganlık, ölüm, evlilik, göç vb.) odaklanmakta, zaman içindeki artış (bazen azalış) eğilimlerini dikkate almaktadırlar. Öte yandan, nüfus büyüklüğünün gelecekteki eğilimi ve onun okul çağı nüfusu üzerindeki etkileri eğitim planlamacılarının özel ilgi alanıdır. Karakütük'ün (1998) belirttiği gibi göç hareketleri; yeni yatırımlar, kapasite kullanımı, verimlilik vb. konulardaki eğitime ilişkin kararları etkileyen önemli unsurlardan birisidir. Bu nedenle burada, öğrenci sayılarının tahmini ve demografik değişimlerin eğitim harcamaları üzerindeki etkilerine dikkat çekilecektir.

2.2.2.1. Nüfus değişiklikleri ve öğrenci sayılarının tahmin edilmesi

Gelecekteki öğrenci sayılarının kestirilmesi iki farklı basamağı içermektedir: Bunlar ulusal ve yerel düzeylerdir. Ulusal düzeyde öğrenci sayılarının tahmini, toplam eğitim maliyetleri ve kaynak ihtiyacının hesaplanması için temel oluşturur. Diğer taraftan bir eğitim planının uygulanmasıyla ilgilenildiği zaman, yerel düzeyde öğrenci sayılarına ilişkin bilgiye ihtiyaç vardır. Bu da yerel düzeyde tahminler gerektirir (Châu, 2003):

(1) Ulusal düzeydeki tahminler

- Öncelikle okul çağı nüfusunun hesaplanmasına ihtiyaç vardır.
- Zorunlu eğitim kademesine kadar, öğrenci sayılarının tahminine ilişkin bir güçlük yoktur. Çünkü zorunlu eğitim düzeyinde kayıtlı öğrenci sayısı yaklaşık olarak okul çağı nüfusuna eşit olacaktır.
- Diğer eğitim kademelerinde öğrenci sayılarının tahmini, başka faktörlerle ilgilidir. Çünkü teoride, eğitime erişim oranları sosyal talep ve hükümet politikalarına bağlıdır. Ancak pratikte okullaşma oranları her iki faktörün bileşimince belirlenir.

Toplam öğrenci sayısının tahminini izleyen soru şudur; bu toplam öğrenci ülke düzeyinde nasıl dağılacaktır? Bu nedenle, ulusal düzeydeki öğrenci tahminlerinden sonra yerel düzeydeki tahminlerin yapılması gerekir.

(2) Yerel düzeydeki tahminler

- Yerel düzeydeki tahminlerde, öncelikle “iç göç” olgusunu hesaba katmak gerekir. İç göçler, okul çağı nüfusunu güçlü bir biçimde etkiler. Göç hareketleri bazen çok geniş olabilir. İç göç hareketleri nedeniyle şehir ve kasabalardaki nüfus artışları, doğal nüfus artışından yüksek olabilir.
- İç göç sürecinde çok farklı yönlere akışlar vardır (Ülkenin bir yerinden başka bir yöresine, kırsal kesimden yakın kentlere, büyük kent merkezlerinden kentin dış çevresine doğru vb.). En yaygın olanı, kırsal kesimlerden kentlere göçtür ve eğitimsel gelişme üzerinde de en fazla etkili olan göç türü budur.
- Çeşitli faktörler nedeniyle iç göç hareketleri yerel düzeyde etkili olur ve yerel otoriteler, bölge ya da alanlarının eğitim sorunlarını, geçmişteki okullaşma oranlarını vb. çok iyi bilirler. Tüm bu nedenlerle, gelecekteki öğrenci sayılarının tahmini konusunda hataları en aza indirmek için mümkün olduğu ölçüde yerel yetkililerle yakın çalışmak gerekir.

Vincent-Lancrin'e göre (2008); büyük demografik değişimler yükseköğretimdeki öğrenci sayıları üzerinde kısa sürelerde dikkate değer bir etki yapmazlar, etkilemeleri uzun zaman alır. Çünkü, değişimler meydana gelmeye başladığında daha önceki genç nüfusun öğrenimleri devam ediyor olacaktır. Öte yandan Willekens'e göre (2008); nüfusbilim, yükseköğretimin geleceğini iki şekilde etkiler. Birincisi yükseköğretime olan taleptir. İkincisi yükseköğretim kurumlarındaki araştırmacı ve öğretim elemanlarının yaşlanmasıdır. Yükseköğretimdeki öğretim elemanları, araştırmacılar ve diğer personel yaşlanmaktadır ve bu sürece olan bir eğilimdir. Bunun temel nedeni, sadece nüfusun yaşlanması değil aynı zamanda çalışma yaşamının uzamasıdır.

Yükseköğretimin geleceği (2005-2030) ile ilgili çeşitli olası senaryolardan, demografik değişikliklerin öğrencilerle ilgili olarak ortaya çıkaracağı eğilimler şöyle öngörülmektedir (OECD, 2008b):

- Öğrenci katılımı artmaya devam edecek ve yükseköğretim sistemlerinin hacimce büyümesi açık şekilde görülecektir. Daralma çok az sayıda ülkede görülecektir.
- Öğrenci nüfusu içinde kadın nüfus çoğunluğu oluşturacaktır.
- Karışık olan öğrenci kompozisyonu daha da çeşitlenecektir. Daha fazla uluslararası öğrenci, daha yaşlı öğrenciler ve yarı-zamanlı öğrenim görenler vb.

2.2.2.2. Nüfus değişiklikleri ve eğitim harcamaları üzerindeki etkileri

Demografik değişiklikler ve onları izleyen öğrenci sayılarındaki artışların, eğitim hizmetlerinin finansmanı üzerindeki doğurguları açıktır. Okul çağ nüfusunun görece büyüklüğüne ilişkin projeksiyonlar, öğrenci nüfusunun büyüklüğü ve sunulacak eğitim hizmetlerinin boyutları üzerinde etkilerini gösterir ve kaynak gereksinimini tahmin etmeye yardımcı olur. Bu projeksiyonlar güvenilir veri sağlamakla beraber, söz konusu projeksiyonları yorumlamada dikkatli olunmalıdır (OECD, 2006). Demog-

rafik projeksiyonlar, eğitim sistemlerinin daha etkili işleyişi için insan ve materyal gereksinimlerinin planlanmasında kullanılabilir ve daha spesifik bağlamda zorunlu eğitimle ilgili boyutları daha iyi anlamamıza yardımcı olur (Eurydice, 2009a). Bir başka deyişle, demografik projeksiyonlar, eğitim planları için sadece öğrenci sayılarının kestirilmesi değil, bununla bağlantılı olarak, fiziki yatırım –okul, derslik, laboratuvar vb.- ve öğretmen gereksinimi tahminleri için de güvenilir bir veri sunar.

Mevcut uluslararası kanıtlar, eğitim harcamalarının okul çağı nüfusundaki artışlara paralel olarak artmadığını göstermektedir. Bir başka deyişle, “demografik yükün” arttığı yerlerde öğrenci başına yapılan harcamalar düşme eğilimindedir. Schultz’un çalışması, görece olarak okul çağı nüfusunun fazla olduğu yerlerde, öğretmen/öğrenci oranlarında küçük bir azalma eğilimi olduğunu, buna karşılık öğretmen maaşları ve öğrenci başına yapılan kamu eğitim harcamalarının önemli ölçüde azaldığını göstermektedir. Dahası, GSYİH içinde eğitim harcamalarının payı nüfus artış hızıyla ilişkili görülmemektedir (UN, 2004).

Eğitime erişim eğilimleri nüfus değişiklikleri ışığında yorumlanmalıdır. Genç nüfusun hızlı arttığı ülkelerde, okullaşma oranlarını artırabilmek için, öğrenci sayılarındaki artış nüfus artışından fazla olmak durumundadır. Buna karşılık genç nüfusun durgunlaştığı ya da azaldığı ülkelerde öğrenci sayısındaki artışlar eğitimin kapsamının genişlemesi anlamına gelir (UNESCO-UIS / OECD, 2005).

Öğrenci maliyetleri ülkelere göre farklılıklar göstermekle birlikte, bazı istisnalar dışında, eğitim kademeleri yükseldikçe öğrenci başına yapılan harcamalar da artmaktadır. Bu bağlamda, eğitim kademeleriyle ilgili politika önceliklerinin farklı finansal doğurgularının olması kaçınılmazdır. Burada politika yapıcıların seçenekleri şunlardır: Ya üniversiteye bir öğrenci alacaklar ya da liseye 12 çocuğu alarak liseye erişimi yaygınlaştıracaklardır (UNESCO-UIS / OECD, 2002).

Vincent-Lancrin’e göre (2008); yükseköğretim öğrenci sayılarındaki azalma ya da artışların her koşulda yükseköğretim bütçeleri üzerinde doğrudan etkileri vardır. Yükseköğretim harcamaları öğrenci sayıları ve birim maliyetlere bağlıdır. Öğrenci sayılarının azalması ya da öğretmen/öğrenci oranlarının düşmesi, öğrenci başına yapılan mali katkıları artırabilir. Diğer koşulların eşit olduğu durumlarda, öğrenci sayılarının ya da öğrenci/öğretmen oranlarının azalması yönündeki bir eğilim kamu harcamaları üzerindeki baskıları azaltabilir. Yine, öğrenci sayılarının azalması, kurumsal düzeyde öğrenme veya çalışma koşullarını iyileştirerek yükseköğretimin niteliği üzerinde olumlu bir etki ortaya çıkarabilir.

Diğer taraftan, toplam nüfus içinde yaşlı nüfusun arttığı ülkelerde, sosyal harcama kompozisyonlarında yaşlıların lehine bir politik baskının oluşabileceği, bunun da eğitim alanındaki kaynakların daralmasına yol açabileceği yönünde tartışmalar bulunmaktadır (Gradstein ve Kaganovich, 2004). Nitekim OECD ülkelerini kapsayan bir çalışmada (Vincent-Lancrin, 2008); nüfusun yaşlanmasının kamu harcamaları ve onun çeşitli kuşaklar ve yaş grupları arasındaki dağılımı bakımından doğurgularının olacağı vurgulanmakta ve nüfusun yaşlanmasının eğitimin finansmanı üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olacağı belirtilmektedir. Buna göre; nüfusun ve seçmenlerin daha büyük bir bölümünün yaşlılardan oluştuğu

toplumlar siyasal karar alıcıların önceliklerini etkileyebilir ve böyle bir ortamda eğitim sektöründeki kamu harcamalarını artırmak güçleşebilir.

Yukarıdaki paragraflarda da görüldüğü gibi, nüfus, eğitim ve kalkınma kavramları arasındaki ilişkiler çok yönlü ve karmaşıktır. Atauz'un da (2003) belirttiği gibi, eğitim, nüfusun değişme dinamiklerini etkilediği gibi, nüfusun büyüklüğü ve demografik özellikleri de eğitim hizmetinin büyüklük ve niteliksel özelliklerini etkilemektedir. Aynı şekilde, eğitim ve kalkınma arasındaki ilişkiler de, "tavuk-yumurta" ilişkisine benzemektedir.

Son olarak, yukarıda sunulan nüfus yapısı ve değişimlerinin eğitim üzerindeki (özellikle öğrenci sayıları ve eğitim harcamaları üzerindeki) etkilerinin ötesinde, toplumun eğitimsel özellikleri konusunda nüfusbilim tarafından sağlanan ve eğitim sektöründeki politika belirleme ve planlama çalışmalarını (özellikle eğitim politikacıları, üst düzey eğitim yöneticileri ve eğitim planıcılarını) doğrudan ilgilendirebilecek verilere değinilecektir.

O'Hare, Pollard ve Rituol'a göre (2004); ABD'de, çeşitli nedenlerle (araştırmacıların demografik olay ve süreçleri incelemede rutin olarak eğitimsel ve ekonomik verileri kullanmaları, ekonomik ve eğitimsel özelliklerin demografik çalışmaların odak noktasında olması ve eğitim ve ekonomiyle ilgili demografik özelliklerin kamu politikalarının biçimlendirilmesinin temelini oluşturması) genel nüfus sayımları ve nüfus araştırmaları yoluyla elde edilen nüfusun eğitimsel özellikleri şunlardır:

- Öğrenci sayıları ve okullaşma oranları (Eğitim kademeleri, cinsiyet, coğrafi yerleşim, kamu-özel okul ayrımına göre)
- Eğitim kademeleri arasındaki öğrenci akışları (Eğitim kademeleri arasındaki geçişler, sınıflar arasındaki geçişler gibi)
- Okur-yazarlık oranları (Yaş grupları ve cinsiyete göre)
- Eğitim düzeyi (Yaş grupları ve cinsiyete göre)

Türkiye'de de TÜİK tarafından yürütülen genel nüfus sayımları, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) ve beş yılda bir yapılan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) ile düzenli aralıklarla elde edilen nüfusun eğitimsel özelliklerine ilişkin veri türleri ve veri kaynakları şunlardır:

- Nüfusun okur-yazarlık durumu (Genel Nüfus Sayımı, ADNKS, TNSA / Cinsiyet ve yaş gruplarına göre)
- Nüfusun eğitim düzeyi (Genel Nüfus Sayımı, ADNKS, TNSA / Yaş grupları ve cinsiyete göre)
- Okul terkleri (TNSA / Sınıflara ve cinsiyete göre)
- Sınıf tekrarları (TNSA / Sınıflara ve cinsiyete göre)

Genel nüfus sayımı ve nüfus araştırmaları yoluyla elde edilen nüfusun okur-yazarlık ve eğitim düzeyine ilişkin veriler, herhangi bir ülkedeki eğitim kurumlarının/sisteminin, hem nicelik hem de niteliksel çıktılarını temsil eder. Yine bu veriler, eğitim sistemi için geçmişte yapılan yatırımları ve halihazırdaki insan sermayesi stoklarını yansıtır. Öte yandan okul terkleri ve sınıf tekrarları, bir eğitim sisteminin işleyişinin iç etkinliğini gösterir ve birim maliyetlerle doğrudan ilişkilidir. Nüfusbilim tarafından sağlanan bu veriler, nüfusbilim ile eğitim arasındaki kesişme noktalarını oluşturur.

2.3. Sonuç

Nüfusbilim tarafından sağlanan, mevcut nüfus durumu ve nüfus projeksiyonlarına ilişkin pek çok veri (örneğin, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı, coğrafi dağılımı, okur-yazarlık oranları, nüfusun eğitim düzeyi vb.), eğitim politikaları ve planları için temel oluşturmaktadır. Ancak bu verilerden yararlanması gereken eğitim politikacıları, üst düzey eğitim yöneticileri ve eğitim planlamacılarının bu verileri doğru anlamaları, değerlendirmeleri ve yorumlamaları gerekmektedir. Ayrıca verilerin düzenli ve güvenilir olup olmadığını dikkatle izlemelidirler. Öte yandan, nüfus yapısı ve değişikliklerinin, okul çağı nüfusunun büyüklüğü, öğrenci sayıları, eğitime katılım ve eğitim harcamaları üzerindeki etkileri açıktır.

Châu'ın vurguladığı gibi (2003); nüfus verileri, eğitim planlaması için can alıcı bir role sahiptir. Bir ülkenin mevcut ve gelecekteki demografik profiline dayanmaksızın plan yapmanın bir anlamı yoktur. Eğer bu profil tam olarak bilinmiyorsa, daha sonra elde edilebilecek daha doğru verilerle düzeltmek koşuluyla, eğitim hedeflerinin belirlenmesinde yeterince esnek olunmalıdır.

B Ö L Ü M

EĞİTİM SEKTÖRÜNDE
YAKIN DÖNEMDEKİ
GELİŞME VE EĞİLİMLER

3. EĞİTİM SEKTÖRÜNDE YAKIN DÖNEMDEKİ GELİŞME VE EĞİLİMLER

Eğitim sektöründe yakın geçmişteki gelişme ve eğilimler iki alt başlıkta incelenecektir. Bunlardan birincisi (Bölüm 3.1) eğitim sektörünü yönlendiren sosyal ve ekonomik gelişmeler ile eğitim politika ve strateji belgeleri, diğeri ise (Bölüm 3.2) okul çağı nüfusu ve eğitim alanındaki gelişme ve eğilimlerdir.

Eğitimde uzun dönemli stratejik düşünmeye destek vermek için tasarlanan bu bölüm, eğitim bağlamındaki eğilimlere genel bir bakış ve onların eğitim alanına olan etkileri hakkında uygun soruların ortaya çıkmasını sağlar ve politika yapıcılar, eğitim bürokratları, politika analistleri ve danışmanların çalışmalarına yardımcı olabilir.

3.1. Eğitim Sektörüne Yön Veren Ulusal ve Uluslararası Gelişme ve Eğilimler

Bu bölümde, küresel düzeyde eğitimi yönlendiren ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmeler (Bölüm 3.1.1) ile ulusal ve uluslararası eğitim üst politika belgeleri (Bölüm 3.1.2) özetlenecektir.

3.1.1. Küresel Düzeyde Ekonomik ve Sosyal Alanlardaki Gelişmeler

Bu alt başlıkta, bir OECD yayını (2008a) tarafından eğitimi şekillendiren eğilimler arasından seçilmiş bir dizi eğilimin (demografik eğilimler ve yaşlanan toplum, küresel güçlükler, yeni bir ekonomik yapı, iş dünyası ve mesleklerdeki değişimler, öğrenen toplum ve dijital devrim) gelecekte eğitim üzerindeki muhtemel doğurgularını ele alan çalışmasından bir özet sunulmaktadır. Eğitimin geleceğini etkileyen önemli gelişmeleri ele alan böyle bir çalışma, eğitim alanında çalışan pek çok kişiyi (eğitim politikacıları, eğitim ve okul yöneticileri, öğretmen eğitimcileri, öğretmenler vb.) yakından ilgilendirir ve onların eğitimin çevresindeki olayları daha iyi anlamalarına ve geleceğe yönelik politika ve strateji geliştirmelerine katkıda bulunabilir.

Yaşlanan OECD toplumları: OECD toplumlarında giderek daha az çocuk doğmakta, daha uzun bir yaşam ortaya çıkmakta ve nüfusun yaş yapısı yeniden biçimlenmektedir. Tüm bu önemli eğilimler eğitim ve okullar üzerinde doğrudan etkiye sahiptirler. Örneğin: öğrenci sayılarının azalması yeni okul binaları ve tasarımları üzerinde nasıl bir etki yaratacaktır? Bu azalma öğrenci başına daha fazla kaynak ayırmayı sağlayacak mıdır? Daha uzun bir yaşam, geleneksel olarak gençlerle ilişkilendirilen eğitim hedef kitlesinde bir değişime yol açacak mıdır? Eğitime ayrılan kaynaklar üzerinde yeni baskılar ortaya çıkacak mıdır?

Küresel güçlükler-Hareketlenen nüfus: Tarih boyunca nüfus hareketleri insan yaşamının bir özelliği olagelmıştır. Bir bütün olarak OECD ülkelerine yönelen göç günümüz dünyasının temel bir özelliğidir. Temel “itici güç” yoksulluktan kurtulmak için dünyanın varlıklı ülkelerine bir kaçıdır. Yoksul ülkelerden gelenler çoğu zaman düşük becerili (vasıfsız) ya da düşük eğitimlidirler. Ancak, vasıfsızlar yanında beyin göçü de söz konusudur. Göç veren ülke açısından bu durum, son derece değerli olan insan sermayesinin kaybıdır. Bu bağlamda; okullar, çeşitlenen toplumun taleplerini nasıl karşılayacaklardır? Bu nüfus hareketliliğinin eğitimde fırsat eşitsizliği açısından doğurgular neler olabilir?

Yeni bir ekonomik düzene doğru-Küresel ekonomi ve bilgi yoğun hizmet ekonomileri: Ulusal ekonomiler giderek birbirine bağlanmakta, yatırımlar, mallar ve işgücü için küresel piyasalar oluşmaktadır. Uluslararası rekabet giderek artmaktadır. Dünya ekonomisinin dengelerinde Çin ve Hindistan çok önemli oyuncular haline geldiler. Küresel ekonomi, bilgi-yoğun ekonomi ağırlıklı olmaktadır ve bu sektördeki istihdam giderek genişlemektedir. Hizmet sektöründeki işler daha yüksek eğitimli işgücünü ve daha yüksek nitelik ve becerileri gerektirmektedir. Eğitim sistemleri bilgi ekonomisinin taleplerine ne derece yanıt verebilecektir? Eğitim bugünün okullarındaki gençlerin katılacağı gelecekteki işgücü piyasalarını öngörebilir mi ya da öngörmeli mi? Okullar; rekabetçi ve bilgiye dayalı ekonomi ve toplumlar için gençleri ne derece uygun özelliklerle donatmaktadır?

Değişen iş ve çalışma dünyası: Eğitimin önemli bir işlevi de bireyleri iş dünyasına hazırlamaktır. Fakat iş dünyasında önemli değişiklikler olmaktadır. Öte yandan, Japonya, ABD ve Avrupa’da çalışma saatleri azalma eğiliminde iken geçici süreli işler çoğalmaktadır. Kadın istihdamı giderek artmaktadır. Bu bağlamda; artan boş zamanlar, özellikle kısa süreli yeni bir eğitim talebine dönüşebilir mi? Okullar bu taleplere yanıt verebilir mi? Gençlerin eğitimde kalma süreleri uzayabilir mi? Okullar gençleri bu belirsizliklerle baş edebilme konusunda ne kadar iyi hazırlamaktadır? İş piyasasının talep ettiği yetenek ve beceriler toplumsal ve kişisel yaşamın gerektirdikleri ile aynı mı yoksa farklı mıdır?

Öğrenen toplum: Son 50 yılda OECD ülkeleri eğitimde dikkate değer bir yaygınlaşmaya tanık oldular. Eğitimden ayrılmanın minimum yaşı (zorunlu eğitim süresi) oldukça yükseldi ve giderek daha fazla öğrenci bu minimum yaştan sonra da eğitime devam ettiler. Ortaöğretime erişim bazı ülkelerde neredeyse evrensel düzeye ulaştı. Yükseköğrenim görenlerin oranı tutarlı bir biçimde artmaktadır. Öte yandan, ilköğretime kayıt dünya çapında artış göstermektedir ancak yoksul ve zengin ülkeler arasındaki temel eşitsizlikler sürmektedir. Öğrenci başına yapılan eğitim harcamaları giderek artmaktadır. Bu bağlamda; toplumların eğitim düzeylerindeki artış, daha fazla öğrenme anlamına gelebilir mi? Kadınların okullaşma oranının erkekleri aşma eğilimi sürecektir midir? Eğitime daha fazla kaynak ayırma eğilimi nereye kadar sürebilir? Acaba daha fazla eğitim harcaması daha yüksek başarı anlamına gelir mi? Parayı nasıl daha etkili harcayabiliriz? Eğitimdeki uluslararası eşitsizlikler konusunda daha zengin ülkeler neler yapabilir?

Dijital devrim: Son kırk yılda bilgi teknolojileri hızla gelişti ve yaygınlaştı. Bilgi teknolojileri artık günlük yaşamımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Şimdi çoğumuz teknolojik bir ortamda yaşı-

yoruz ve değişen ortamlara uyum sağlamamız gerekiyor. Çok farklı ortamlarda çok büyük miktarlarda bilgiye çok hızlı biçimde nasıl erişeceğimiz açıkçası eğitimin temel bir sorunudur/konusudur. Bu bağlamda; okullar teknolojik değişimin hızına ne kadar iyi uyum sağladılar ve sağlamalılar? Öğretmenlerin bilgi ve becerilerini nasıl geliştirebiliriz ve okullar bilgi teknolojilerine dayalı öğrenmeye ne kadar iyi uyum sağlayabilmiştir?

Küresel düzeyde eğitimi biçimlendiren bu eğilimlere kısa bir bakıştan sonra, aşağıda eğitime yön veren ulusal ve Türkiye'nin de içinde yer aldığı uluslararası düzeydeki politika ve strateji belgeleri ve bu belgelerde öngörölmüş hedefler ele alınacaktır.

3.1.2. Eğitimi Yönlendiren Üst Politika Belgeleri

Eğitimi yönlendiren üst politika belgeleri, uluslararası ve ulusal belgeler olmak üzere iki alt başlık halinde gözden geçirilecektir.

3.1.2.1. Uluslararası eğitim politika belgeleri

3.1.2.1.1. EFA Dünya Eğitim Forumu

UNESCO'nun Herkes İçin Eğitim (EFA) konusundaki çalışmaları 1990 yılında Jomtien'de (Tayland) yapılan Dünya Konferansı'yla başlatılmış olup, bu konferansta 2000 yılı için EFA amaç ve hedefleri belirlenmişti. Bu konferanstan 10 yıl sonra, bu süre içerisinde gerçekleştirilen çalışmaların değerlendirilmesi amacıyla, yine UNESCO'nun önderliğinde 2000 yılında Dakar'da (Senegal) *Dünya Eğitim Forumu* düzenlenmiştir.

Dünya Eğitim Forumu katılımcıları tarafından yapılan değerlendirmelere dayalı olarak "*Dakar Eylem Çerçevesi*" kabul edilmiştir. Bu bağlamda, katılımcılar bir bütünlük içinde, aşağıdaki amaçlara ulaşmayı taahhüt etmişlerdir. Bunlar (UNESCO, 2000):

- 1) Özellikle en güçsüz ve dezavantajlı çocukları gözeterek, erken çocukluk bakımı ve eğitiminin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması,
- 2) 2015 yılına kadar tüm çocukların, özellikle kızların, güç koşullar altındaki ve etnik azınlıklara mensup çocukların, ücretsiz ve iyi kalitede bir zorunlu eğitime erişimlerinin ve bu eğitimi tamamlamalarının sağlanması,
- 3) Tüm genç ve yetişkinlerin, uygun öğrenme ve yaşam becerileri programlarına eşitlik içinde erişimleri sağlanarak, öğrenme gereksinimlerinin karşılanması,
- 4) 2015 yılına kadar, başta kadınlar olmak üzere tüm yetişkinler için temel/sürekli eğitime eşit erişim olanağı sağlayarak, yetişkin okur-yazarlığında %50 düzeyinde bir iyileşmeyi başarma,

- 5) 2005 yılına kadar ilk ve ortaöğretimde cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldırma ve kızların iyi kalitede bir temel eğitime tam ve eşit erişimi ve başarıları üzerinde yoğunlaşarak, 2015 yılına kadar tüm eğitim kademelerinde cinsiyet eşitliğini sağlama,
- 6) Başta okuryazarlık, sayısal beceri ve gerekli yaşam becerileri olmak üzere, herkes tarafından kabul edilen ve ölçülebilen öğrenme sonuçlarını başararak, eğitimin kalitesini tüm yönleriyle iyileştirme ve eğitimde mükemmelliği sağlama.

3.1.2.1.2. Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDG)

Küresel düzeyde yoksulluğun ortadan kaldırılması ve gelişme sağlanması amacıyla 2000 yılında 189 ülke tarafından “*Binyıl Bildirgesi*” yayımlanmıştır (UN, 2000). Bildirge metninden 8 amaç ve bu amaçlara ilişkin olarak 2000-2015 dönemini kapsayan 18 hedef türetilmiş, bu hedeflerin izlenmesiyle ilgili 48 gösterge geliştirilmiştir (UN, 2003). Eğitimle doğrudan ilgili olan amaç ve göstergeler şunlardır:

Amaç 2: 2015 yılına kadar, her yerdeki kız ve erkeklerin kaliteli bir ilköğretimi tamamlamaları sağlanmalıdır. Bu amaçla ilgili izleme göstergeleri şunlardır:

- İlköğretimde net okullaşma oranı
- Birinci sınıfa başlayan öğrencilerin 5. sınıfa ulaşma oranı
- 15-24 yaş grubu okur-yazarlık oranı

Amaç 3: İlköğretim ve ortaöğretimdeki cinsiyet farklılıkları, tercihen 2005 yılına, tüm eğitim kademelerindeki farklılıklar ise 2015 yılına kadar ortadan kaldırılmalıdır. Bu amaçla ilgili izleme göstergeleri şunlardır:

- İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde cinsiyet oranları
- 15-24 yaş grubunda kadın okur-yazarların erkek okur-yazarlara oranı

3.1.2.1.3. Eğitim ve Yetiştirme 2010 ve 2020 Çalışma Programları (ET 2010 ve ET 2020)

Avrupa Birliği (AB) Lizbon Stratejisi bağlamında bu stratejinin uygulanmasını destekleyici bir program olarak AB Konseyi (Council of the European Union), eğitim ve yetiştirme alanlarında Avrupa ülkeleri arasındaki işbirliğini güçlendirmek amacıyla “Eğitim ve Yetiştirme 2010 Çalışma Programı”nı (ET 2010) kabul etmiştir. Sözkonusu çalışma programında Avrupa ülkeleri için 2010 yılında ulaşılması öngörülen beş hedef (referans değerleri/benchmarks) şöyledir (Council of the European Union , 2003):

- 1) Erken yaşta okulu terk edenlerin oranı %10’dan fazla olmamalı,
- 2) Okuma becerilerinde düşük başarı düzeyindeki öğrencilerin oranı en az %20 düzeyinde azaltılmalı,
- 3) 22 yaşındaki nüfusun en azından %85’i lise eğitimini tamamlamış olmalı,

- 4) Cinsiyetler arasındaki dengesizlikleri azaltmakla eş zamanlı olarak, matematik, fen ve teknoloji alanındaki üniversite mezunlarının sayısı en azından %15 oranında artmış olmalı,
- 5) Yetişkin nüfusun %12,5'i yaşam boyu öğrenmeye katılmış olmalı.

AB Konseyi 28 Mayıs 2009 tarihinde, "ET 2010" Çalışma Programını uzatarak yeni bir stratejik çerçeve ve 2020 yılı için "Eğitim ve Yetiştirme 2020 Çalışma Programını" hazırlamış ve bu programla 5 yeni hedef (referans değer/benchmarks) belirlemiştir (Council of the European Union, 2009). Öngörülen yeni hedefler şunlardır:

- 1) 2020 yılına kadar, 4 yaş ile zorunlu eğitime başlama yaşı arasındaki çocukların en az %95'i okul öncesi eğitime katılmalıdır,
- 2) 2020 yılına kadar, 15 yaşındaki çocuklardan; okuma, matematik ve fen alanlarında düşük başarılı olan çocukların oranı %15'den az olmalıdır,
- 3) 2020 yılına kadar, erken yaşta eğitim ve yetiştirme yaşamından ayrılan çocukların oranı %10'dan az olmalıdır,
- 4) 2020 yılına kadar, 30-34 yaş grubundaki nüfusun en az %40'ı yükseköğrenim görmüş olmalıdır,
- 5) 2020 yılına kadar, yetişkinlerin en azından %15'i yaşam boyu öğrenime katılmalıdır.

3.1.2.2. Ulusal eğitim politika belgeleri

Türkiye'deki eğitim politikaları ve planlarıyla ilgili belgeler (Kalkınma Planları, MEB Eğitim Ana Planı: 1996-2011, MEB Stratejik Planı 2010-2014, Yükseköğretim Stratejik Planı, TÜBİTAK Vizyon-2023 Çalışması, Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi vb.) incelendiğinde, pek çok belgede okul çağı nüfusunun azalma eğilimi içinde olmasına dikkat çekilmekte ve özellikle eğitimi yaygınlaştırma konusunda somut hedefler ön plana çıkmaktadır. Bunlardan bazıları şöyle özetlenebilir:

Okul öncesi eğitimde okullaşma oranlarının arttırılması: Okul öncesinde okullaşma oranı için genellikle %50-70 arasında değişen oranlarda hedefler belirlenmiştir. Ancak farklı çalışmalar farklı takvimler öngörmektedir. Örneğin, TÜBİTAK çalışması (2005), 4 ve 5 yaş için kademeli olarak 2005 ve 2010 yıllarını öngörürken, Dokuzuncu Kalkınma Planı (DPT, 2006) 2012-2013 öğretim yılını, MEB Stratejik Planı (2009a) ise 2014 yılı sonuna kadar 4-5 yaş grubu için %70'in üzerine çıkılmasını öngörmektedir. Öte yandan MEB Eğitim Ana Planı (Dülger, 2002) 3-5 yaş grubu için 2011 yılında %50'yi hedeflemiştir.

İlköğretimde okullaşma oranlarının arttırılması: Bu kademedede genellikle 2005-2014 yılları arasında %100'lük net okullaşma oranına ulaşılması öngörülmektedir. Bu bağlamda; TÜBİTAK (2005) 2005 yılını, Dokuzuncu Kalkınma Planı (DPT, 2006) 2012-2013 öğretim yılını, MEB (2009a) ise 2014 yılı sonunu öngörmektedir.

Ortaöğretimde okullaşma oranlarının arttırılması: Ortaöğretimde tablo biraz daha karmaşıktır ve okullaşma oranı hedefleri brüt ve net okullaşma oranına bağlı olarak %90-%100, takvim ise 2008-2014 yılları arasında değişmektedir. Bu bağlamda; MEB Eğitim Ana Planı (Dülger, 2002), 2011 yılı için %88'i hedeflerken, TÜBİTAK (2005) oldukça iddialı bir hedefle, 2008 yılında 4 yıllık ortaöğretimde %100'lük net okullaşma oranına ulaşılmasını öngörmüştür. DPT (2006) 2012-2013 öğretim yılında %100'lük brüt okullaşma oranına, MEB (2009a) ise 2014 yılı sonuna kadar %90'lık brüt okullaşma oranına ulaşılmasını öngörmektedir.

Yükseköğretimde okullaşma oranlarının arttırılması: Yükseköğretimle ilgili olarak Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 2000), Dokuzuncu Kalkınma Planı (DPT, 2006), Yükseköğretim Stratejik Planı (YÖK, 2007) ve TÜBİTAK'ın (2005) öngörülleri bulunmaktadır. Bunlardan en ayrıntılı çalışma YÖK tarafından yapılmıştır. Bu bağlamda YÖK, beşer yıllık dönemler halinde 2010-2025 dönemi için hedefler öngörmüştür. Bu hedeflere göre yükseköğretimdeki okullaşma oranlarının 2010 yılında %40,7 (%30'u açık öğretim öğrenci payı), 2025 yılında ise %65 (%15'i açık öğretim öğrenci payı) olması öngörülmüştür. Buna karşılık DPT (2000) uzun vadeli strateji belgesinde 2023 yılına kadar %50'ye, Dokuzuncu Kalkınma Planı (DPT, 2006) ise 2012-2013 öğretim yılında %48'e (örgün yükseköğretim %33) ulaşılmasını öngörmüştür. TÜBİTAK (2005) ise 2023 yılına kadar net okullaşma oranının %50'ye yükseltilmesini hedeflemiştir.

Zorunlu eğitim süresinin 12 yıla uzatılması: Uzun Vadeli Strateji ve VIII. BYKP'nda (DPT, 2000), zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması için hazırlıklar yapılması öngörüldürken, TÜBİTAK Vizyon-2023 çalışması (2005) 12 yıllık zorunlu eğitime geçişin 2008 yılında gerçekleşmesini öngörmüştür.

Ortaöğretimde cinsiyetler arasındaki farkın azaltılması: MEB Stratejik Planı (2009a), 2014 yılı sonuna kadar cinsiyetler arasındaki farkın %2'nin altına düşürülmesini hedeflemektedir.

Okul terklerinin azaltılması: MEB Stratejik Planında (2009a), 2014 yılı sonuna kadar ilköğretimdeki okul terklerinin ortadan kaldırılması, ortaöğretimdeki terklerin ise %5'in altına düşürülmesi hedeflenmiştir.

Türkiye'deki eğitim planlamasıyla ilgili çalışmaların incelenmesi, her şeyden önce farklı kurumların planlama çalışmaları yaptığı ve kurumlar arasında işbirliği ve eşgüdüm çalışmalarının yetersiz olduğu izlenimini ortaya koymaktadır. Öte yandan, Türkiye'deki planlama çalışmalarının daha çok, kısa ve orta vadeli hedefler (5-6 yıllık) çerçevesinde yürütüldüğü gözlenmektedir. Sadece okullaşma oranlarıyla ilgili olarak uzun vadeli öngörülleri bulunmaktadır. Bunlardan DPT (2000) ve TÜBİTAK (2005)'in 2023 yılına, YÖK (2007)'ün yükseköğretimle ilgili uzun vadeli hedefi ise 2025 yılına kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki eğitim planlaması çalışmalarının çoğunluğunun kısa vadeli dönemi (2010-2015) kapsadığı gözlenmekte olup, uzun vadeli stratejik düşünmeden yoksun olduğu söylenebilir.

2009 yılında uygulamaya konulan *Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi* (YPK, 2009) ve onun ekinde yer alan Eylem Planı, toplumun tümünün her düzeydeki öğrenme olanaklarına erişimini öngören önlemlerle, ulusal düzeydeki tüm eğitim planlaması hedeflerini desteklemektedir. Örneğin, sosyo-ekonomik yönden dezavantajlı grupların zorunlu eğitimden yararlanması için finansman desteği sağlama, okul öncesi eğitimin ve ortaöğretimin yaygınlaştırılmasında dezavantajlı gruplara (kızlar, kırsal kesim, düşük gelirli ailelerin çocukları vb.) öncelik verme vb.

Uluslararası toplumun aktif bir üyesi olarak Türk eğitim sektörünü yönlendirici nitelik taşıyan uluslararası politika belgelerinde yer verilen konular incelendiğinde; yetişkin okur-yazarlığı, nüfusun eğitim düzeyi, cinsiyet eşitliği, her kademede okullaşma oranları, okul terkleri, öğrenme başarısı ve yaşam boyu öğrenme konularının ön plana çıktığı gözlenmektedir. Burada, küresel düzeyde hedefler içeren “*Herkes İçin Eğitim*” (EFA) (UNESCO, 2000) ve “*Binyıl Kalkınma Hedefleri*”nin (MDGs) (UN, 2000) daha mütevazî hedefler öngördüğünü, buna karşılık Avrupa ülkelerini kapsayan “*Eğitim ve Yetiştirme 2010 ve 2020 Çalışma Programları*”nın (ET 2010 ve ET 2020) (Council of the European Union, 2003 ve 2009) çok daha ileri düzeyde ve nitel yönleri (nüfusun eğitim düzeyi, öğrenme başarısı, yaşam boyu öğrenme vb.) ağır basan hedefler içerdiğini vurgulamak gerekir. Yine, uluslararası ya da bölgesel örgütlerin eğitim alanında daha uzun vadeli bir bakış açısına sahip oldukları ve hem nicel hem de nitel olarak daha somut hedefler öngördükleri söylenebilir.

Ayrıca, uluslararası düzeydeki eğitim politikası ve planlaması çalışmalarının sadece hedef belirlemekle yetinmeyip, sürekli izleme ve değerlendirme çalışmalarıyla performans düzeylerini belirleme çalışmalarını da eşzamanlı olarak yürüttüklerini vurgulamak gerekir. Örneğin, “Herkes İçin Eğitim” çalışması “Küresel İzleme Raporu” (*EFA Global Monitoring Report*), “Binyıl Kalkınma Hedefleri” çalışması “Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu” (*The Millennium Development Goals Report*) ve AB “Eğitim ve Yetiştirme 2010 Çalışma Programı”, “Eğitim ve Yetiştirme Alanında Lizbon Hedefleri Doğrultusundaki Gelişmeler – Göstergeler ve Referans Değerler” (*Progress Towards the Lisbon Objectives in Education and Training - Indicators and benchmarks*) adlı yıllık izleme veya gelişme raporları yayımlamakta, şemsiyeleri altındaki tüm ülkelerin performansını izlemekte, gelişmeleri değerlendirmekte, adeta ülkelere eğitim alanında “performans karnesi” vermektedirler.

Türkiye’deki çalışmalara bakıldığında ise, yukarıda yer alan planlama çalışmalarından sadece kalkınma planlarının yıllık programlarla gelişmeleri değerlendirdikleri söylenebilir. Ancak bu değerlendirmelerin de sistematik bir izleme göstergeleri temeline dayandığını söylemek güçtür. Öte yandan, 2010-2014 yıllarını kapsayan ve yeni uygulamaya konulan MEB Stratejik Planı’nın yıllık izleme programına sahip olduğunu, buna karşılık uygulamanın nasıl olacağını gelecek yıllarda görülebileceğini vurgulamak gerekir. Diğer çalışmalarla (TÜBİTAK, YÖK vd.) ilgili olarak bir izleme ve değerlendirme sürecinden söz etmek mümkün değildir. Bu bağlamda, Türkiye’nin eğitim politikası ve planlaması çalışmalarında izleme ve değerlendirme gibi kritik bir yönetim süreciyle ilgili olarak “yöntem” eksikliğini vurgulamak gerekir.

3.2. Okul Çağı Nüfusu ve Eğitim Alanında Yakın Geçmişteki Gelişme ve Eğilimler (1999-2008)

3.2.1. Eğitim Göstergeleri: Kaynaklar, Gösterge Alanları ve Seçilmiş Göstergeler

Bölüm 3.2.3'de incelenen Türk eğitim sisteminin yakın geçmişinin analiz ve değerlendirilmesinde kullanılacak gösterge alanları ve izleme göstergelerinin belirlenmesi için başlıca ulusal ve uluslararası kaynaklar taranmış ve incelenmiştir. Bu bölümün temel kaynağını bu belgeler oluşturmaktadır. Bu belgelerin bazıları (UNESCO, 2000; UN, 2000; Council of the European Union, 2009) Bölüm 3.1'de ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Eğitim göstergeleri üreten ve kullanan başlıca ulusal kurumlar, bunların ürettikleri göstergeler ve belgeler şunlardır:

MEB (Milli Eğitim Bakanlığı): MEB, 2005-2006 öğretim yılından bu yana her yıl düzenli olarak “*Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim*” kitabını yayımlamaktadır. Kitapta yer alan bazı göstergeler şunlardır:

- Okullaşma oranı (Brüt-net, eğitim kademeleri, bölgeler ve cinsiyete göre)
- Cinsiyet oranı (Eğitim kademelerine göre),
- Derslik / öğrenci oranı (İlköğretim ve ortaöğretim, bölgeler ve illere göre)
- Öğrenci / öğretmen oranı (İlköğretim ve ortaöğretim, bölgeler ve illere göre)
- Toplam eğitim bütçesinin merkezi yönetim bütçesi içindeki payı (%)
- Toplam eğitim bütçesinin GSYİH içindeki payı (%)

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu): TÜİK, farklı dönemlerde Genel Nüfus Sayımı, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarını ve Nüfus ve Kalkınma Göstergelerini yayımlamaktadır. Eğitimle doğrudan ilgili okul çağı nüfusu ve nüfus projeksiyonları dışındaki bazı göstergeler şunlardır:

- Okur-yazarlık oranı (%) (6+ yaş, 15+ yaş, beşerli yaş grupları, cinsiyete göre)
- 15-24 yaş grubu okur-yazarlıkta cinsiyet oranı (%)
- Nüfusun eğitim düzeyi (%) (15+ yaş, 25+ yaş, beşerli yaş grupları, cinsiyete göre)

HÜNEE (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü): Enstitü, her beş yılda bir Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasını (TNSA) gerçekleştirmekte ve yayımlamaktadır. Araştırmada yer alan bazı eğitim göstergeleri şunlardır:

- Nüfusun eğitim düzeyi (Beşerli yaş grupları, yerleşim yeri, bölge, NUTS 1 bölgeleri, hane halkı refah düzeyi, cinsiyete göre)
- Tek yaşa göre okullaşma oranları (Cinsiyete göre)
- Okullaşma oranları (BOO, NOO, eğitim kademeleri -ilköğretim ve ortaöğretim-, yerleşim yeri, bölge, NUTS 1 bölgeleri, hane halkı refah düzeyi ve cinsiyete göre)
- Eğitimde cinsiyet farklılığı endeksi (ECFE)
- Sınıf tekrar oranları (İlköğretim, cinsiyet, yerleşim yeri, bölge, NUTS 1 bölgeleri, hanehalkı refah düzeyi)
- Okul terk oranları (İlköğretim, cinsiyet, yerleşim yeri, bölge, NUTS 1 bölgeleri, hanehalkı refah düzeyi)

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı): DPT, çoğunlukla MEB ve TÜİK tarafından üretilen eğitim istatistikleri ve göstergelerini kullanmaktadır. Ayrıca, planlama gereksinimleri doğrultusunda zaman zaman veri ve gösterge üretmektedir.

Küresel düzeyde eğitim göstergeleri üreten, kullanan ve dağıtan başlıca uluslararası kurumlar ve dokümanlardan bu çalışmada yararlanılanlar şunlardır:

- UNESCO-UIS (UNESCO Institute for Statistics): *Online Education Glossary*.
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization): *EFA Global Monitoring Report* (Farklı yıllar).
- UNDP (United Nations Development Programme). *Human Development Report* (Farklı yıllar)
- OECD (Organization for Economic Co-operation and Development). (2004). *OECD Handbook for Internationally Comparative Education Statistics: Concepts, Standards, Definitions and Classifications*.
- OECD (Organization for Economic Co-operation and Development). *Education at a Glance: OECD Indicators* (Farklı yıllar)
- Eurydice (2009a). *Key Data on Education in Europe 2009*.

Yukarıdaki kurumsal çalışmaların dışında, Ünalın (2003) “*Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri: Ulusal ve Uluslararası Uygulamalar*” adlı yayınından yararlanılmıştır. Bu çalışmada Ünalın, uluslararası konferans ve konferanslar arası girişimleri tarayarak 158 göstergeden oluşan güncel bir nüfus ve kalkınma göstergeleri seti derlemiştir (Dünya Çocuk Zirvesi’nden Dünya Eğitim Forumu’na kadar). Bu göstergeler 7 temada gruplandırılmıştır. Bunlardan “Nüfus ve Eğitim” temasındaki göstergeler ile “Nüfus, Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma” ve “Nüfus ve Toplumsal Kalkınma” temalarında yer alan bazı göstergeler, doğrudan eğitimle ilgili göstergeler arasında yer almaktadır. Bu göstergelerin birisi dışındakilerin (il-

köğretimde son sınıfa ulaşan çocuk sayısı) tamamı bu bölümde incelenen göstergeler arasında yer almakta ve ayrıca Ek Tablo 1'de Türkiye ile ilgili son on yıllık (1999-2008) nüfus ve kalkınma göstergeleri sunulmaktadır. Ünalın'ın çalışmasından seçilmiş eğitim göstergeleri şunlardır:

Nüfus ve eğitim göstergeleri:

- Yetişkinlerde okur-yazarlık oranı
- İlköğretimde son sınıfa ulaşan çocuk sayısı
- İlköğretimde kaba okullaşma oranı
- İlköğretimde net okullaşma oranı
- Ortaöğretimde kaba okullaşma oranı
- Ortaöğretimde net okullaşma oranı
- Ortalama eğitim görülen yıl sayısı

Nüfus, toplumsal cinsiyet ve kalkınma göstergeleri:

- İlk ve ortaöğretimdeki cinsiyet oranı
- 15-24 yaş grubu okur-yazarlıkta cinsiyet oranı

Nüfus ve toplumsal kalkınma göstergeleri:

- Devlet harcamalarından eğitim hizmetlerine ayrılan paylar

Yukarıdaki ulusal ve uluslararası dokümanların incelenmesi sonucunda bu çalışmada "UNESCO-Education for All Global Monitoring Report" (Herkes İçin Eğitim Küresel İzleme Raporu) ve "OECD Education at a Glance - OECD Indicators" (Bir Bakışta Eğitim: OECD Göstergeleri) çalışmalarında yer alan gösterge alanları benimsenmiş, TÜİK tarafından kullanılan eğitimle doğrudan ilişkili Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri, Türkiye'nin ürettiği ve kullandığı göstergeler ile mevcut eğitim istatistikleri veri seti dikkate alınarak her alanda yeterli sayıda gösterge seçilmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmada kullanılan gösterge alanları ve ana göstergeler şunlardır:

- **İlköğretime erişim**
 - o İlköğretime brüt yeni kayıt oranı (%)
 - o İlköğretime net yeni kayıt oranı (%)

– **Eğitime katılım ve ilerleme**

- o Genel Okullaşma Oranı (%)
- o Brüt okullaşma oranı (%)
- o Net okullaşma oranı (%)
- o Beklenen eğitim süresi (Yıl)
- o Okul dışında kalan çocuk sayısı
- o İlköğretimden ortaöğretime geçiş oranı (%)
- o Ortaöğretimden yükseköğretime geçiş oranı (%)
- o Hayat boyu öğrenmeye katılım (%)

– **Eğitim kurumlarının çıktıları**

- o Yetişkin okur-yazarlığı (%)
- o Yetişkin nüfusun eğitim düzeyi (%)
- o Ortalama eğitim süresi (Yıl)

– **Eğitime yatırım**

- o Öğrenci başına eğitim harcaması
- o GSYİH içinde eğitimin payı (%)
- o Kamu eğitim harcamalarının toplam kamu harcamaları içindeki payı (%)
- o MEB yatırım bütçesi (%)
- o Yükseköğretim yatırım bütçesi (%)

3.2.2. Okul Çağı Nüfusundaki Gelişme ve Eğilimler

TÜİK 1990–2010 nüfus projeksiyonuna (2006) göre, Türkiye okul çağı nüfusunun (3–21 yař) 1999–2008 yılları arasındaki gelişme ve eğilimleri incelendiğinde (Tablo 3.1); tüm çađ nüfusu %1’lik bir artışla 25 milyon 216 binden 25 milyon 465 bine yükselmiş buna karşılık okul çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payı %38’den %34’e dūřmüřtür. Aynı dönemde cinsiyet oranı 105’den 104’e gerilemiş, bir başka deyişle, okul çağı nüfusu içinde kızların erkeklere oranı kızların lehine gelişmiştir. 1999–2008 dönemi okul çağı nüfusu eğitim kademelerine göre incelendiğinde; okul öncesi eğitim çağı nüfusu %7 (275 bin) oranında, yükseköğretim çađ nüfusu ise %8 oranında azalmıştır (533 bin). Buna karşılık ilköğretim çađ nüfusu %9 (933 bin) oranında, ortaöğretim çađ nüfusu ise ilköğretime göre daha ılımlı bir artışla %3 oranında yükselmiştir.

Tablo 3.1. Türkiye’de Okul Çağı Nüfusundaki Gelişmeler (1999-2008), (Bin)

Yıllar	3-5 yaş			6-13 yaş			14-16 yaş			17-21 yaş			3-21 yaş			6-21 yaş		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
1999	4 180	2 127	2 053	10 281	5 255	5 029	3 937	2 018	1 919	6 818	3 493	3 324	25 216	12 893	12 325	21 036	10 766	10 272
2000	4 227	2 151	2 075	10 383	5 300	5 084	3 874	1 985	1 890	6 777	3 472	3 306	25 261	12 908	12 355	21 034	10 757	10 280
2001	4 254	2 165	2 088	10 536	5 372	5 164	3 801	1 947	1 853	6 712	3 437	3 274	25 303	12 921	12 381	21 049	10 756	10 291
2002	4 285	2 183	2 102	10 710	5 455	5 253	3 744	1 918	1 826	6 632	3 396	3 237	25 371	12 952	12 418	21 086	10 769	10 316
2003	4 298	2 190	2 107	10 884	5 541	5 341	3 723	1 905	1 818	6 540	3 348	3 193	25 445	12 984	12 459	21 147	10 794	10 352
2004	4 219	2 150	2 068	11 039	5 617	5 419	3 756	1 920	1 837	6 433	3 292	3 141	24 447	12 989	12 465	21 228	10 829	10 397
2005	4 102	2 091	2 010	11 165	5 682	5 484	3 825	1 952	1 873	6 329	3 239	3 090	25 421	12 964	12 457	21 319	10 873	10 447
2006	3 999	2 039	1 958	11 257	5 730	5 529	3 909	1 992	1 917	6 267	3 204	3 060	25 432	12 965	12 464	21 433	10 926	10 506
2007	3 963	2 023	1 941	11 254	5 728	5 525	3 988	2 028	1 959	6 252	3 195	3 057	25 457	12 974	12 482	21 494	10 951	10 541
2008	3 905	1 994	1 911	11 214	5 711	5 502	4 061	2 065	1 996	6 285	3 208	3 078	25 465	12 978	12 765	21 560	10 984	10 576
2008*	3 572	1 834	1 738	10 314	5 294	5 020	5 008	2 569	2 439	6 230	3 182	3 048	25 124	12 879	12 245	21 552	11 045	10 507

Kaynak: TÜİK, *Yıl Ortası Nüfus Projeksiyonları*, 1990-2010. (14.06.2006 tarihinde <http://www.sgb.meb.gov.tr> adresinden indirilmiştir).
* TÜİK, 2008 Yılı ADNKS Sonuçları.

Açıklamalar: 2008 Yılı ADNKS Sonuçları; ortaöğretim kurumlarının sürelerinin üç yıldan dört yıla çıkarılması nedeniyle 14-17 yaş, 18-22 yaş, 3-22 yaş ve 6-22 yaş olarak alınmıştır.

Bu bağlamda, son on yıllık dönemde, bir bütün olarak okul çağı nüfusunun hafif bir artış, ilköğretimde daha yüksek olmakla beraber ilköğretim ve ortaöğretim çağ nüfuslarında artış ve okul öncesi eğitim ile yükseköğretim çağ nüfuslarının azalma eğilimi içinde seyrettiği söylenebilir. Kısaca, 1999–2008 döneminde ilköğretim kademesinin hem nüfus artışının hem de zorunlu eğitimi beş yıldan sekiz yıla yaygınlaştırma gibi iki temel güçlüğün etkisi altında kaldığını vurgulamak gerekir. Benzer bir biçimde ortaöğretim kademesi de ılımlı bir artışla da olsa, hem nüfus artışının hem de ortaöğretim süresinin 3 yıldan 4 yıla çıkarılması süreçlerini birlikte yaşamıştır.

Aynı tablodan görülebileceği gibi, TÜİK 1990–2010 projeksiyonları dışında, TÜİK, 2008 yılı ADNKS sonuçları incelendiğinde, liselerin dört yıla çıkarılmış olması nedeniyle 2008 yılı okul çağı nüfusu 3-22 yaş olarak alınmış ve 25 milyon 124 bin olarak saptanmıştır. Bu sisteme göre çağ nüfusu, önceki tahminlerden daha düşük çıkmıştır. Yine, çağ nüfusunun toplam nüfus içindeki payı %35,3 olarak hesaplanmıştır.

Bölüm 3.2.3’de incelenen okul öncesi ve yükseköğretim okullaşma oranlarının hesaplanmasında 1999-2007 yılları arasındaki dönem için TÜİK 1990-2010 projeksiyonları, 2008-2009 öğretim yılı için 2008 ADNKS sonuçları temel alınmıştır.

Okul çağı nüfusuyla ilgili uluslararası gelişmeler bağlamında AB ülkelerinde (AB-27) 2007 yılında 30 yaş altındaki genç nüfusun sayısı 174.6 milyondur. Toplam nüfus 1985’den günümüze giderek azalmaktadır. Bu azalma her yaş grubunda kendini göstermektedir (Eurydice, 2009a).

0-29 yaş aralığındaki demografik eğilimler, AB ülkelerinin çoğunluğundaki 1960'lerden sonraki doğurganlık oranlarının azalmasını yansıtır. 0-9 ve 10-19 yaş grubu AB nüfus büyüklükleri 1985-2005 yılları arasında sürekli olarak azalmıştır. 0-29 yaş nüfusun ülkelerin toplam nüfusu içindeki dağılımları ülkelere göre %30 ile %40 arasında değişmektedir. Bu oran bazı ülkelerde %45'e kadar yükselmektedir. 1980'lerin ortalarından bu yana 20-29 yaş grubu (%13,3) en büyük yaş grubu olmuştur. Bunu 10-19 (%11,6) ve 0-9 (%10,3) yaş grupları izlemektedir (Eurydice, 2009a).

Bazı ülkeler zorunlu eğitim çağ nüfuslarında (genellikle 5-14 yaş) önemli bir düşüşle yüz yüzedirler. 2000-2020 arasındaki döneme ait projeksiyonlara göre AB ülkelerindeki 5-9 yaş grubu nüfusu %11, 10-14 yaş grubu nüfusu ise %15 civarında azalma eğilimindedir. Aynı projeksiyona göre özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde zorunlu eğitim çağ nüfusundaki azalmalar daha fazla olacaktır (Eurydice, 2009a). AB ülkelerindeki eğilime benzer biçimde, 30 OECD ülkesinin 23'ünde de zorunlu eğitim çağ nüfusu (5-14 yaş) ve ortaöğretim yaş grubu (15-19 yaş) azalma eğilimindedir. Yükseköğretim kademesi çağ nüfusuna karşılık gelen 20-29 yaş grubundaki eğilim, ilköğretim ve ortaöğretim kadar olmasa da bu çağ grubunun da azalması yönündedir. Fakat, ülkelere göre fotoğraflar daha karmaşıktır (OECD, 2006).

Gelecek on yıldaki nüfus eğilimleri ülkelere fırsatları ve/veya güçlükleri beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda nüfus eğilimlerinin eğitim sistemleri üzerindeki olası etkileri şöyle sıralanabilir (Eurydice, 2009a; OECD, 2006):

- Nüfus projeksiyonları, eğitim sistemlerinin daha etkili işleyişi için insan ve materyal gereksinimlerinin planlanmasında kullanılabilir,
- Bu eğilimlerin, hali hazırdaki işletme güçlükleri yanında – kapasite fazlalığı, okulların yeniden yapılanması ve okulların kapanması vb.- eğitim hizmetlerinin organizasyonu ve kaynak sağlama konularında önemli doğurguları olacaktır,
- Herhangi bir kademedeki eğitim çağı nüfusunun azalması, eğitim sistemlerinin güncellenmesi, modernizasyonu, daha etkili işleyişi ve niteliğin geliştirilmesi için bir fırsat sunmaktadır.
- Demografik değişiklikler ve onları izleyen öğrenci sayılarındaki artışların, eğitim hizmetlerinin finansmanı üzerindeki doğurguları açıktır. Öğrenci sayılarında artış beklenen eğitim sistemlerinde finansman güçlükleri yaşanabilir.
- Ortaöğretim çağ nüfusundaki azalmalar, gelecekte lise mezunlarının sayısı ve yükseköğretim için uygun öğrenci bulmada anlamlı etkiler yaratabilir.
- Yükseköğretime katılım oranlarında uygun artışlar olmadıkça, yeni mezun sayıları ve yüksek düzeyde eğitilmiş işgücü akışında önemli azalmalar şeklinde bir sonucun ortaya çıkması beklenebilir.

KUTU: 1

Okul Çağı Nüfusu ve Eğitim Sektörü Üzerindeki Etkileri

Her şeyden önce, eğitim çağı nüfusuna ilişkin projeksiyon ve eğilimler, öğrenci nüfusunun büyüklüğü ve sunulacak eğitim hizmetinin boyutları üzerinde fikir verir.

Nüfus içindeki gençlerin sayısı bir ülkenin eğitim sistemiyle ilgili yatırım kararlarını (örgütsel çaba ve kaynak miktarını) etkiler. Diğer koşullar eşit olduğunda ve benzer katılım oranlarında, toplam nüfusu içinde genç nüfusun payı fazla olan ülkeler, payı düşük olan ülkelere göre ulusal gelirlerinin daha büyük bölümünü temel eğitime ayırmak durumundadırlar.

Okul çağı nüfusunun göreceli büyüklüğüne ilişkin projeksiyonlar, öğrenci sayılarındaki değişiklikler ve kaynak gereksinimini tahmin etmeye yardımcı olur. Bununla beraber, sözkonusu projeksiyonları yorumlamada dikkatli olunmalıdır. En alt eğitim kademesinde okullaşma oranlarının %100'e yakın olması hedeflenir ve öğrenci sayısı demografik değişimleri izler. Ancak bu durum, ortaöğretim ve yükseköğretim için örnek oluşturmaz. Bu kademelerde ülkenin okullaşma oranları hedefleri dikkate alınarak bir değerlendirme yapılır.

Okul çağı nüfusu eğitim kademelerine göre biçimlenmektedir. Ülkelerin eğitim kademeleri ve yapılarının farklı olması nedeniyle eğitim kademelerine göre teorik yaş grupları da farklılaşmaktadır. UNESCO, OECD ve AB yayınlarında genellikle ISCED (uluslararası eğitim standart sınıflandırma sistemi) sınıflandırma sistemi dikkate alınarak bir gruplandırılmaya gidilmekte, bu gruplandırma zaman içinde eğitim sistemlerindeki değişiklikleri izlemektedir. Halihazırda OECD ve AB yaş gruplamalarında; yaygın olarak 0-9, 10-19 ve 20-29 ile zorunlu eğitim yaş grubu olarak 5-14 yaş grubu kullanılmaktadır. Bunun yanında, her bir eğitim kademesi için daha dar yaş gruplamaları yapılabilmektedir (örneğin, ortaöğretim için 9-14, 15-19 yaş gibi).

Türkiye'de TÜİK ve MEB tarafından teorik okul çağı nüfusu olarak 2008-2009 öğretim yılına kadar 3-20 yaş grubu kullanılmıştır. Buna göre, söz konusu tarihe kadar okul öncesi eğitim 3-5 yaş, ilköğretim 6-13 yaş, ortaöğretim 14-16 yaş ve yükseköğretim için 17-20 yaş grupları kullanılmıştır. Ancak, 2005-2006 öğretim yılından itibaren ortaöğretim süresinin 3 yıldan 4 yıla uzatılması nedeniyle, 2008-2009 öğretim yılından itibaren okul çağı nüfusu da bir yıl uzatılmış, 3-21 yaş grubu olmuştur. Bu bağlamda, ortaöğretim 14-17 yaş grubu ve yükseköğretim 18-21 yaş grubu olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmada, yükseköğretimle ilgili okullaşma oranı hesaplamalarında UNESCO'nun öngördüğü, liseyi izleyen beş yaş grubu (5 yıl) dikkate alınarak, yükseköğretim kademesi için 18-22 yaş grubu kullanılmıştır.

Kaynaklar:

OECD (2006). Education at a Glance 2006 - OECD Indicators. Paris.

3.2.3. Eğitime Erişim, Katılım ve Kademeler Arası Geçişler

Bu bölümde, ilköğretime başlangıç yaşındaki çocukların ilköğretime kayıt olma durum ve eğilimleri, tüm eğitim kademelerindeki okullaşma oranları ve eğitim kademeleri arasındaki geçişler incelenecektir.

3.2.3.1. İlköğretime yeni kayıt oranı (Brüt ve net yeni kayıt oranı)

Türkiye’de ilköğretime başlangıç yaşı 6’dır. Kutu 2’de görüleceği gibi iki tür yeni kayıt oranı vardır. Bunlar brüt ve net kayıt oranıdır. MEB tarafından yeni kayıt oranları göstergesi yayımlanmamaktadır. Bu çalışmada, MEB verilerine dayanarak brüt yeni kayıt oranları hesaplanmış, net yeni kayıt oranları konusunda da UNESCO kaynaklarına atıfla bir değerlendirme yapılmıştır. Brüt yeni kayıt oranıyla ilgili hesaplamalara göre (Şekil 3.1), son on yıldaki brüt yeni kayıt oranları %92,6 ile %102,4 arasında değişmektedir. Kız çocuklarının brüt yeni kayıt oranları daha düşük olup, 2008-2009 öğretim yılında erkekler %102,9 iken kızlar %101,9’dur.

Net yeni kayıt oranını hesaplamak için gerekli olan ilköğretim birinci sınıfa kayıt olan öğrencilerin doğum yıllarına ilişkin ulusal veriler yayımlanmamaktadır. Bu göstergeye ilişkin tek veri UNESCO İstatistik Enstitüsü’nün tahminidir (UNESCO, 2009). Bu tahmine göre Türkiye’de 2005 yılında ilköğretime net yeni kayıt oranı %74’tür. Bu oran erkeklerde %75, kızlarda %73’tür. Bu tahmin, oldukça düşük bir değeri işaret etmektedir.

Türkiye’de ilköğretime resmi başlangıç yaşındaki çocukların okula başlama durum ve eğilimini ortaya koyma bakımından “net yeni kayıt oranını” izlemek önemlidir. Çünkü “ilköğretimin evrenselliğini” sağlama ve zorunlu eğitim yükümlülüğünün yerine getirilmesini izlemenin başlangıç noktası ilköğretim birinci sınıfa kayıt oranıdır. Ancak veri sınırlılığı nedeniyle bu olanaklı olmadığından, yaklaşık bir değer olması nedeniyle, 6 yaşındaki çocukların okula kayıt durumlarına (başka deyişle 6 yaş okullaşma oranlarına) bakılarak yapılacak bir değerlendirme de ilköğretime erişim konusunda önemli ipuçları sunabilir. Bu bağlamda; 1997-2005 yılları arasındaki ilköğretim kayıtlarıyla ilgili olarak Kavak ve Ergen (2007) tarafından yapılan bir çalışmaya göre 6 yaş çocuklarının okullaşma oranı %81-85 arasında değişmektedir. Kızların okullaşma oranı erkeklerden daha düşüktür. Buna ek olarak, TNSA-2008 (Hacettepe Üniversitesi, 2009) ve ERG Eğitim İzleme Raporu 2008 (ERG, 2009a) verileri, 6 yaş çocuklarının okullaşma oranlarının ulusal ortalamalardan düşük olduğunu göstermekte ve aynı çalışmalar, sorunun boyutları ve nedenlerini ayrıntılı olarak tartışmaktadırlar.

Diğer taraftan, net ve brüt yeni kayıt oranları arasındaki fark Türkiye’de okula başlama yaşında önemli oranda gecikmeler olduğunu açıkça ortaya koymakta ve okul dışındaki çocukların bir bölümünü okula geç başlayan çocukların oluşturduğu konusunda önemli ipuçları vermektedir.

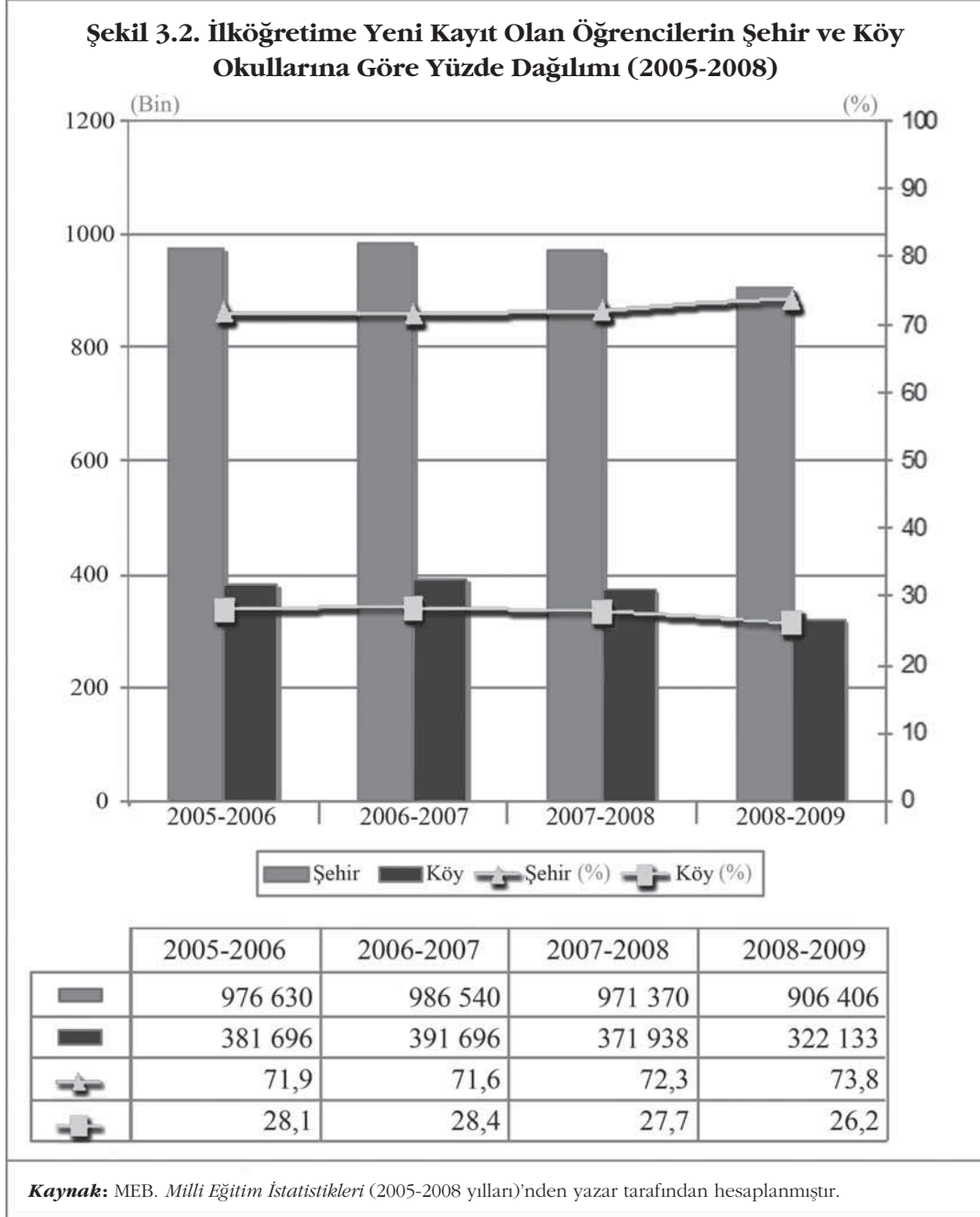
Şekil 3.1. İlköğretimde Cinsiyetlere Göre Brüt Yeni Kayıt Oranları (%)

	1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009
Toplam	92,6	95,2	92,3	92,9	94,7	96,1	94,9	97,4	99,1	102,4
Erkek	96,9	99,3	95,5	95,9	97,1	98,0	96,5	98,7	101,0	102,9
Kız	88,2	91,1	89,0	89,8	92,2	94,0	93,2	96,0	97,3	101,9

Kaynak: -MEB. *Milli Eğitim Sayısal Bilgiler* (1999-2004 yılları), *Milli Eğitim İstatistikleri* (2005-2008);
 -TÜİK. Yıl Ortası Nüfus Projeksiyonları (<http://www.sgb.meb.gov.tr> adresinden indirilme tarihi: 14.06.2006) ve
 TÜİK. 2008 ADNKS'den yazar tarafından hesaplanmıştır.

Diğer taraftan, ilköğretime yeni kayıt olan çocukların yerleşim birimlerine göre dağılımlara bakıldığında (Şekil 3.2), ilköğretime başlama yaşındaki çocukların yaklaşık dörtte birinin (2008-2009 öğretim yılında %26,2) köy okullarına kayıt olduğu gözlenmektedir. 1997-98 öğretim yılında köy okullarına yeni kayıt olan öğrenci oranının %30,8 olduğu dikkate alındığında, köy okullarındaki yeni kayıtların toplam içindeki payının oldukça ağır değiştiği söylenebilir.

KUTU: 2

İlköğretime Erişim ve Yeni Kayıt Oranları

Çocuk haklarıyla ilgili evrensel düzenlemeler çerçevesinde, yasalarla belirlenen okula başlangıç yaşında okula erişim ve okula devam etmeyi her sistem izlemekle yükümlüdür. Çünkü, yasayla belirlenen yaşta okula başlamama, okula düzenli devam ve okulu tamamlamaya yönelik riskler içerebilir. İlköğretimin evrenselleşmesinin sağlanmasında başlangıç noktası yeni kayıt oranlarıdır. Bir başka deyişle, okula resmi başlangıç yaşındaki çocukların izlenmesi, ilköğretime erişim ve izleyen yıllardaki eğilimler hakkında “erken uyarı göstergesi” işlevini görmektedir.

İlköğretime başlama yaşındaki çocukların ilköğretime erişebilme düzeyini gösteren iki gösterge bulunmaktadır. Bunlar brüt ve net yeni kayıt oranlarıdır. Bu iki gösterge, ilköğretime erişebilme düzeyinin bir ölçüsüdür. Bunlardan net yeni kayıt oranı; ilköğretime başlangıç yaşındaki çocuklardan ne kadarının ilköğretime başlama fırsatı bulabildiğini gösterir. Brüt yeni kayıt oranı ise, hangi yaşta olursa olsun, ilköğretim birinci sınıfa kayıt olan tüm çocukları kapsar ve ilköğretim birinci sınıflar için sağlanan kapasiteleri yansıtır.

Brüt yeni kayıt oranları, yeni kayıt olan öğrencilerin tümünü (7, 8 yaş gibi) dikkate alması nedeniyle %100’ü aşabilir ve net yeni kayıt oranından daha yüksek çıkma eğilimindedir.

Türkiye’de net yeni kayıt oranlarını hesaplamak için gerekli “tek yaşa göre yeni kayıt sayıları” yayımlanmamaktadır. Ancak bazı yıllarda uluslararası yayınlar için veri sağlanmaktadır. Bununla birlikte, tek yaşa göre okullaşma oranını hesaplayarak okula başlangıç yaşındaki çocuklardan ne kadarının okula başlayabildiği konusunda yaklaşık bir bilgiye ulaşma olanağı bulunmaktadır. Buradaki sınırlılık ise, 6 yaşındaki çocukların tamamının birinci sınıfta olmayacağıdır.

İlköğretime erişim oranlarının hesaplanması, okula resmi başlangıç yaşındaki çocukların ne kadarının ilköğretime başlayabildiğini izleme, geç başlamanın nedenlerini araştırma ve bu çocukların okula devam etme konusundaki risklerini değerlendirme ve önlem alma bakımından önemlidir.

Kaynaklar:

UNESCO-UIS. *Online Education Glossary*. [http://www.uis.unesco.org/glossary/Term.aspx?name=GROSS INTAKE RATIO \(GIR\) IN THE FIRST GRADE OF PRIMARY](http://www.uis.unesco.org/glossary/Term.aspx?name=GROSS%20INTAKE%20RATIO%20(GIR)%20IN%20THE%20FIRST%20GRADE%20OF%20PRIMARY) &lang=en . 15.08.2009 tarihinde indirilmiştir.

Kavak, Y. ve H. Ergen (2007). “Türkiye’de İlköğretime Katılım ve Okula Gidemeyen Çocuklar.” (Güncellenmiş versiyon). *Milli Eğitim*, 173, 8-26.

3.2.3.2. Okul öncesi eğitimde öğrenci sayıları ve net okullaşma oranları

Okul öncesi eğitim, yaşam boyu öğrenme için güçlü bir temel oluşturur ve daha sonraki öğrenme fırsatları için eşit erişebilirlik sağlar. Türkiye’de, son on yılda okul öncesi eğitimdeki öğrenci sayısı büyük bir sıçrama göstermiş ve 212 binden 804 bine yükselmiştir (Tablo 3.2). Yaklaşık dört katlık bir artış olmuştur. Artışlar, özellikle 2003-2004 öğretim yılından itibaren ivme kazanmış ve 2004-05 öğretim yılında bir önceki yıla göre %26,5 düzeyinde olmuştur. Son on yılda yıllık ortalama öğrenci artış miktarı 60 bin civarında olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye’de okul öncesi eğitime katılım düzeyi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ortalamalarından oldukça uzaktır.

Okul öncesi eğitimde özel öğretim kurumlarının öğrenci bakımından payı incelendiğinde, 2008-2009 öğretim yılında Türkiye’deki oran %8,8, dünya ortalaması ise %34’tür (UNESCO, 2009).

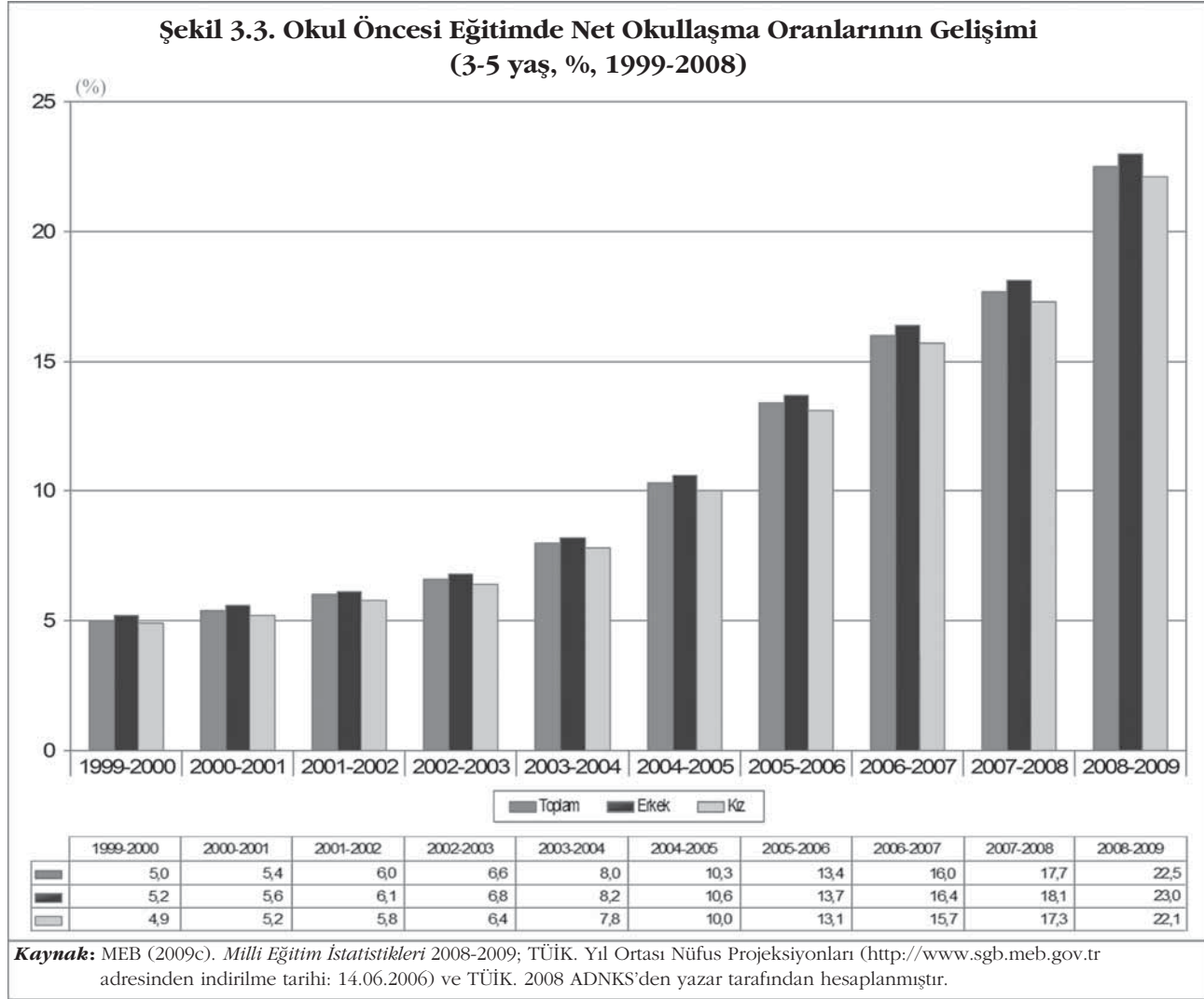
Tablo 3.2. Okul Öncesi Eğitimdeki Öğrenci Sayılarının Cinsiyete Göre Gelişimi (1999-2008)

Öğretim Yılı	Toplam		Erkek		Kız	
	Öğrenci Sayısı (Bin)	Değişim (%)	Öğrenci Sayısı (Bin)	Değişim (%)	Öğrenci Sayısı (Bin)	Değişim (%)
1999-2000	212	-	111	-	100	-
2000-2001	227	7,0	119	7,3	107	6,6
2001-2002	253	11,5	133	11,0	120	11,9
2002-2003	283	11,8	148	11,4	135	12,1
2003-2004	344	21,7	179	21,4	164	22,0
2004-2005	434	26,1	226	26,1	207	26,1
2005-2006	550	26,5	286	26,2	263	26,9
2006-2007	640	16,5	334	16,7	306	16,2
2007-2008	701	9,5	366	9,6	335	9,4
2008-2009	804	14,7	421	15,0	383	14,4
İndeks Değeri (1999-00=100)	378,5	-	377,1	-	380,0	-
Mutlak fark=2008-1999	592	-	309	-	282	-

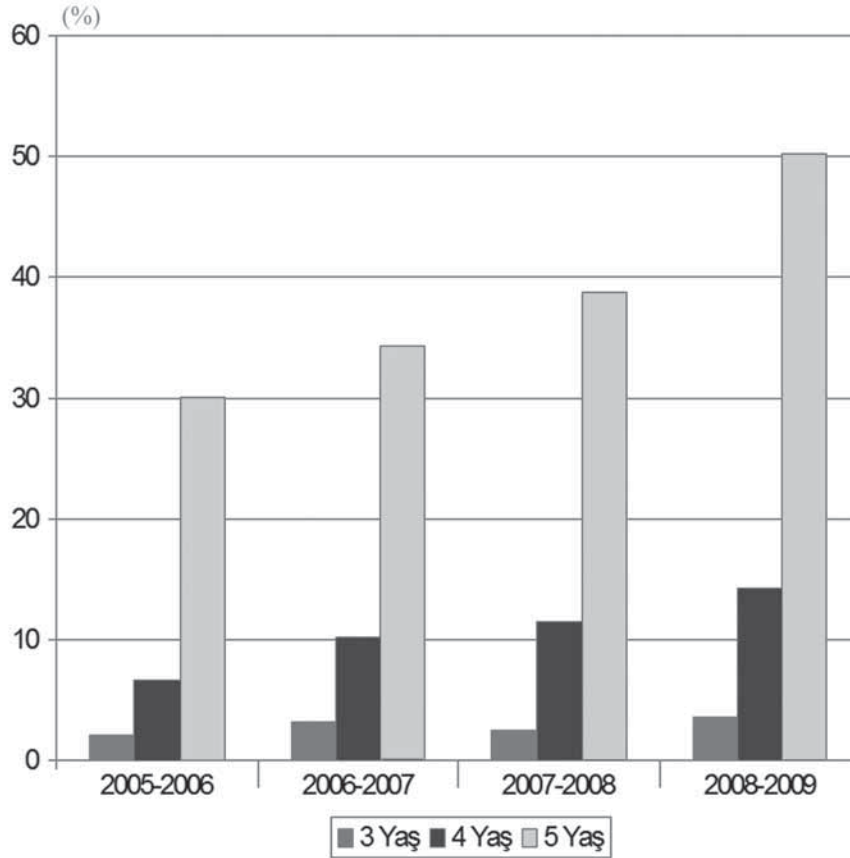
Kaynak: MEB (2009c). *Milli Eğitim İstatistikleri 2008-2009*. Öğrenci sayıları dışındaki değerler yazar tarafından hesaplanmıştır.

Okul öncesi eğitimdeki net okullaşma oranı (3-5 yaş) 1999-2008 döneminde 17,5 puanlık bir artışla %5'den %22,5'e yükselmiştir (Şekil 3.3). 2009-2010 öğretim yılında ise bu oran %26,9'a yükselmiştir (MEB, 2010). Cinsiyetler arasında, eğitimin başlangıç basamağı olan okul öncesi eğitimde de kızların aleyhine bir eğilim söz konusudur ve 2008-2009 öğretim yılındaki cinsiyet oranı 0,96'dır.

2008-2009 öğretim yılındaki durum tek yaşlara göre incelendiğinde (Şekil 3.4); 5 yaşındaki okullaşma oranı %50,2'dir. 4 ve 3 yaşa doğru inildikçe oranlar keskin bir biçimde düşmektedir (sırasıyla %14,3 ve %3,6). Bu bağlamda, okul öncesi eğitimin 5 yaşındaki çocuklara yaygınlaştırılması konusunda daha iyimser bir tablo bulunduğunu vurgulamak gerekir.

Şekil 3.4. Okul Öncesi Eğitimde Tek Yaşa Göre Okullaşma Oranlarının Gelişimi (3, 4, 5 yaş)

	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009
■	2,2	3,2	2,5	3,6
■	6,7	10,2	11,5	14,3
■	30,1	34,4	38,8	50,2

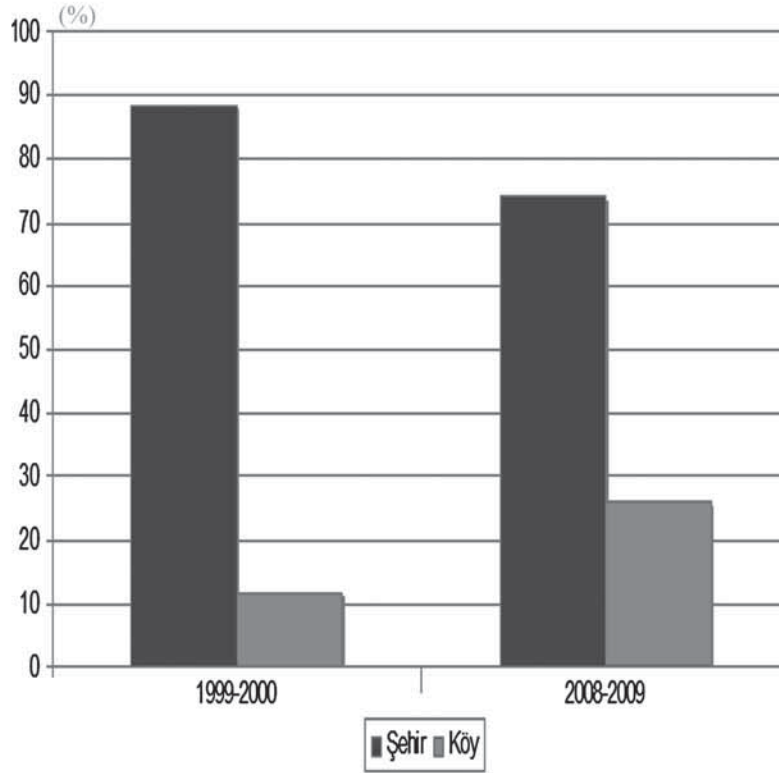
Kaynak: -MEB. *Milli Eğitim İstatistikleri* (Farklı yıllar)

-TÜİK. Yıl Ortası Nüfus Projeksiyonları (<http://www.sgb.meb.gov.tr> adresinden indirilme tarihi: 14.06.2006) ve TÜİK 2008 ADNKS'den yazar tarafından hesaplanmıştır.

Okul öncesi eğitimin yerleşim yerlerine göre dağılımına bakıldığında (Şekil 3.5), köylerdeki öğrencilerin oranı son on yılda %11,4'den %26,1'e yükselmiştir. On yıl önce her on öğrenciden birisi kırsal kesimde iken 2008-2009 öğretim yılında bu oran dört öğrencide bire yükselmiş, böylece, kırsal kesimdeki çocukların okul öncesi eğitim kapsamına alınması yönünde bir yaygınlaşma ortaya çıkmıştır.

Okul öncesi eğitimi yaygınlaştırma politikaları çerçevesinde, 2009-2010 öğretim yılından itibaren 5 yaşındaki çocukların okul öncesi eğitiminin 32 ilde zorunlu olarak yaygınlaştırılması öngörülmüştür (MEB, 2009b). MEB Stratejik Planına göre de 2013-2014 öğretim yılında 4-5 yaşındaki çocukların %70'inin okul öncesi eğitime kavuşturulması öngörülmektedir (MEB, 2009a).

Şekil 3.5. Okul Öncesi Eğitime Kayıtlı Öğrencilerin Yerleşim Yerine Göre Gelişimi (% ,1999-2000 ve 2008-2009)

Kaynak: MEB (2000 ve 2009c). *Milli Eğitim İstatistikleri 1999-2000 ve 2008-2009*'dan yazar tarafından hesaplanmıştır.

Uluslararası düzeydeki gelişme ve eğilimler incelendiğinde; OECD ülkelerinin çoğunda öğrencilerin hemen hemen tamamı 5-6 yaşlarında, %70'ten fazlası da 3-4 yaşlarında okula başlamaktadır. Bir çok OECD ülkesinde 4-5 yaşında okula başlamak neredeyse bir norm haline gelmiştir. (OECD, 2009). Küresel düzeydeki veriler incelendiğinde, okul öncesi eğitimde dünya ortalaması %41, gelişmiş ülkeler ortalaması %79 ve gelişmekte olan ülkeler ortalaması ise %36'dır (UNESCO, 2009).

Uluslararası politika belgelerine bakıldığında, EFA 2000 hedefleri arasında yer alan birinci hedef; "özellikle en güçsüz ve dezavantajlı çocukları gözeterek, erken çocukluk bakımı ve eğitiminin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması"ni öngörmektedir (UNESCO, 2000). Bu hedefle ilgili izleme göstergesi çerçevesinde, Türkiye'de okul öncesi eğitim net okullaşma oranı (3-5 yaş) 1999-2008 döneminde %5'den %22,5'e yükselmiştir. Ayrıca, dezavantajlı grupları kapsamına alması açısından önemli bir gelişme olarak, toplam öğrenci içinde kırsal kesimdeki çocukların oranı aynı dönemde %11,4'den %26,1'e yükselmiştir. Gerek EFA birinci hedefi gerekse gelişmiş ülkelerin buldukları düzeyler bakımından

Türkiye’de okul öncesi eğitimin yaygınlık derecesi hedeflerden oldukça uzaktır. Bununla birlikte, yukarıda belirtilen ve 2009-2010 öğretim yılından itibaren 5 yaşındaki çocukların tümüne erişime yönelik yeni politika çerçevesinde bir-kaç yıl içinde önemli bir sıçrama yapılması beklenebilir.

KUTU: 3a

Eğitime Katılım: Okullaşma Oranları

Okul çağındaki çocukların ve gençlerin, çeşitli düzeydeki eğitim kademelerine katılım eğilimlerini ve buna dayalı olarak ulusların eğitim alanındaki çabalarını gösteren üç temel gösterge bulunmaktadır. Bunlar BOO (brüt okullaşma oranı), NOO (net okullaşma oranı) ve TYOO (tek yaşa göre okullaşma oranları)’dur. Bunlara ek olarak, toplam okul çağı nüfusunun örgün eğitime katılımını yansıtan ve sadece UNDP Human Development Index’te kullanılan GOO (Genel Okullaşma Oranı) bulunmaktadır.

2008-2009 öğretim yılına kadar Türkiye’de eğitim kademelerine göre belirlenmiş resmi yaş aralıkları (okul çağı grupları) şöyleydi: Okul öncesi eğitim: 3-5 yaş; ilköğretim: 6-13 yaş; ortaöğretim 14-16 yaş; yükseköğretim: 17-20 yaş. Ancak, 2005-2006 öğretim yılında ortaöğretim süresinin 3 yıldan 4 yıla yükseltilmesi nedeniyle 2008-2009 öğretim yılından itibaren (bu yıl dahil), ortaöğretim ve yükseköğretim yaş grupları birer yıl ileriye kaymıştır. Buna göre ortaöğretim yaş grubu 14-17, yükseköğretim yaş grubu 18-21 olarak kabul edilmiştir. Ancak bu çalışmada, Kutu 1’de belirtilen gerekçeyle yükseköğrenim yaş grubu için 18-22 yaş grubu alınmıştır.

Bu göstergeler; eğitim kademeleri, coğrafi yerleşimler (bölge, köy /şehir), cinsiyet ve gereksinim duyulan diğer değişkenlere göre hesaplanabilir.

Bu göstergelerden; UNESCO brüt ve net okullaşma oranlarını (ülkelerin okul yapılarına göre), OECD ve EUROSTAT ise sadece net okullaşma oranlarını (tek yaşa ve yaş gruplarına göre) hesaplamakta ve kullanmaktadırlar.

Kaynaklar (3 nolu metin kutularıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bk.):

Bircan, İ. (1989). Eğitim Göstergeleri: Kavramlar, Teknikler ve Uygulamalar. DPT Sosyal Planlama Başkanlığı (Yayınlanmamış Doküman).

Châu, Ta-Ngoc (2003). *Demographic Aspects of Educational Planning*. Paris, UNESCO-IIEP.

Karakütük, K. (1998). “Nüfus ve Eğitim”. *Demokratik Eğitim Kurultayı Bildiri Kitabı*. Ankara: Eğitim-Sen, 2-6 Şubat.

Kavak, Y. ve H. Ergen (2007). “Türkiye’de İlköğretime Katılım ve Okula Gidemeyen Çocuklar.” (Güncellenmiş versiyon). *Milli Eğitim*, 173, 8-26.

OECD (2004). *OECD Handbook for Internationally Comparative Education Statistics: Concepts, Standards, Definitions and Classifications*, Paris, 2004. http://www.oecd.org/LongAbstract/0,3425,en_2649_39263238_31603886_119656_1_1_1,00.html (12.08.2009 tarihinde indirilmiştir).

UNESCO-UIS. Online Education Glossary. <http://www.uis.unesco.org/glossary/index.aspx?list=all&lang=en> (15.08.2009 tarihinde indirilmiştir).

Ünalın, T. (2003). *Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri: Ulusal ve Uluslararası Uygulamalar*. Ankara: TÜBA.

KUTU: 3b

Brüt Okullaşma Oranı (BOO)

Yaşlarının o eğitim kademesiyle ilişkili olup olmamasına bakılmaksızın, belirli bir eğitim kademesine kayıtlı öğrenci sayısının, o eğitim kademesiyle ilişkili yaş grubu nüfusuna oranını ifade eder. Örneğin, Türkiye’de ilköğretim kademesi açısından ele alındığında, ilköğretime kayıtlı toplam öğrenci sayısının, ilköğretim çağındaki (6-13 yaş) çocuk sayısına oranı gibi.

Yükseköğretim sürelerindeki farklılıklar nedeniyle yükseköğretimde, UNESCO’nun önerisi doğrultusunda liseyi bitirme yaşını izleyen beş yaş grubu nüfusu kullanılır.

BOO, belirli bir eğitim kademesine genel katılım düzeyini ve belirli bir yaş grubundaki çocukları/gençleri eğitim sistemine dahil etme kapasitelerini gösterir. Ayrıca, belirli bir eğitim kademesi için öngörölmüş yaş grubunun üstündeki ve altındaki kayıtları göstermesi bakımından, NOO için tamamlayıcı bir gösterge olabilir. Bir başka deyişle, NOO ile birlikte kullanıldığında daha anlamlı değerlendirme yapılabilir.

BOO’nun yüksek olması genellikle yüksek katılıma işaret eder. BOO’nun %100’e yakın olması veya onu geçmesi, belirli bir eğitim kademesi resmi yaş grubundaki çocukların okullaşma oranını ortaya koymaz ancak, temel olarak o yaş grubundaki tüm çocuklar için yeterli kapasite sağlandığını yansıtır. Bu nedenle BOO’da %100’e ulaşılması, uygun yaşta tüm çocukların okula kayıt olması için gerekli fakat yeterli değildir. Bu göstergenin %90’ı geçmesi durumunda (normal yaş aralığı dışından okula giden bireylerin zamanla azalacağı varsayılırsa) ilgili eğitim kademesinin o yaş grubundaki herkese açık olduğu düşünölmür.

BOO, okula erken veya geç başlayan ve sınıf tekrar eden öğrencileri de hesaba katması nedeniyle %100’ü aşabilir. Bu bakımdan, BOO hakkında daha iyi yorum yapabilmek için, sınıf tekrarı, okula geç başlama vb. bilgilere gereksinim vardır.

KUTU: 3c

Net Okullaşma Oranı (NOO)

Belli bir eğitim kademesine kayıtlı öğrencilerden, o eğitim kademesiyle ilişkili yaş grubu içinde bulunanların, yine o eğitim kademesiyle ilişkili yaş grubu nüfusuna oranını ifade eder. İlköğretim açısından ele alındığında, ilköğretim çağındaki çocuklardan (6-13 yaş nüfusu) ilköğretim kurumlarına kayıtlı olanların yüzdesidir. Belirli bir eğitim kademesinin, o eğitim kademesi için öngörölmüş resmi yaş grubundaki çocukları ne ölçüde kapsadığını gösterir.

Bir eğitim kademesiyle ilgili yüksek NOO, o kademeyle ilişkili resmi okul çağ nüfusunun yüksek katılımına işaret eder. Teorik olarak en yüksek değeri %100'dür. NOO'nun zaman içinde artması, o eğitim kademesindeki yaş grubunun eğitime katılımının giderek yükseldiğini yansıtır. NOO ile BOO karşılaştırıldığında, iki gösterge arasındaki temel fark, BOO'nun resmi okul çağı nüfusu dışındaki –daha küçük veya daha büyük yaştaki- çocukları da kapsamasıdır. NOO'nun %100'den aşağı olması – diğer eğitim kademelerine sarkmalar dışta tutulduğunda-, o eğitim kademesinde okul dışında kalan çocukların oranını yansıtır. Bununla birlikte, o eğitim kademesiyle ilişkili yaş grubundaki bazı çocukların diğer eğitim kademelerinde olabileceği de hatırdan çıkarılmamalıdır.

NOO, herhangi bir eğitim kademesindeki katılım eğilimini yansıtması bakımından BOO'dan daha hassas bir ölçü ise de bazı sınırlılıklara sahiptir. Örneğin, resmi yaş grubunun 14-17 olduğu bir ortaöğretim sisteminde, yaşlardaki kademeler arası sarkma nedeniyle 14 yaşındaki çocukların bir kısmı ilköğretime, 17 yaşındaki çocukların bir kısmı da yükseköğretime devam ediyor olabilir. Böyle bir durumda NOO gerçek durumdan daha düşük görünebilir. Bunu telafi etmek için düzeltilmiş NOO veya daha hassas bir ölçü olarak tek yaşa göre okullaşma oranları hesaplanabilir.

KUTU: 3d

Tek Yaş Göre Okullaşma Oranı (TYOO)

Hangi eğitim kademesinde olup olmadıkları dikkate alınmaksızın, belirli bir yaş ya da yaş grubundaki (örneğin 9 yaş, 10 yaş gibi) öğrencilerin aynı yaştaki nüfusa oranıdır. Bu gösterge, belirli bir yaştaki çocukların eğitime ne ölçüde katıldığını göstermeyi amaçlar.

TYOO'nun yüksek olması belirli bir yaşta eğitime katılımın yüksek olduğuna işaret eder. Teorik olarak en yüksek değeri %100'dür. Giderek artan eğilimler, belirli bir yaştaki katılım artışını yansıtır. Eğer belirli bir yaştaki okullaşma oranı %100'den farklı ise, bu fark o yaşta okula kayıtlı olmayanların oranı hakkında ipucu verir. Bu gösterge, belirli bir yaştaki öğrencilerin sınıf veya eğitim kademesini göstermez. Bir yaştaki öğrenciler farklı eğitim kademesi veya sınıfta olabilir.

3.2.3.3. İlköğretimde (zorunlu eğitimde) öğrenci sayıları ve okullaşma oranları

Türkiye’de ilköğretim, aynı zamanda zorunlu eğitim dönemini ifade etmektedir. Zorunlu eğitim süresi 1997 yılında 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır.

Tablo 3.3’e bakıldığında, 1999-2008 yılları arasında öğrenci sayısı yaklaşık 459 bin artışla 9 milyon 904 binden 10 milyon 363 bine yükselmiştir. On yıllık (1999-2000=100) büyüme indeksi 104.6 olmuştur. Yılda ortalama 50 bin kişilik bir artış gözlenmiştir. Açık ilköğretim hesaba katıldığında toplam 700 bin öğrenci artışı gerçekleşmiştir. Zorunlu eğitim yasasını izleyen ilk yıllarda (1998-1999-2000) artış oranları en yüksek düzeylere ulaşmış ve sırasıyla %5,8, %4,4 ve %4,1 olmuştur. İzleyen yıllardaki büyüme oranları %-1,8 ile %1,5 arasında bir dalgalanma göstermiş olup, 2008-2009 öğretim yılındaki %1,8’lik azalma dikkat çekicidir. Kız çocuklarındaki artış erkeklerden çok daha yüksek olmuştur (12 bine karşılık 446 bin).

İlköğretim kademesinde özel öğretim kurumlarının öğrenci bakımından payı incelendiğinde, 2008-2009 öğretim yılında Türkiye’deki oran %2,3, OECD ülkeleri ortalaması ise %2,9’dur (OECD, 2009).

İlköğretimdeki okullaşma oranlarıyla ilgili gelişme ve eğilimler incelendiğinde; son on yılda ilköğretimde BOO %95 ile %104 arasında değişmiştir. 2000 yılı nüfus sayımı projeksiyonlarına göre hesaplanan 2001-2007 yılları arasındaki BOO’nun %96 düzeyinde bir durgunluk kazandığı gözlenmektedir. ADNKS sonuçlarına göre hesaplanan 2007 ve 2008 yıllarında BOO yükselmiş ve %104 düzeyine ulaşmıştır. Cinsiyet oranı son on yıllık dönemde 0,89’dan 0,98’e ulaşmıştır (EK Tablo 2). (Nüfus ve Kalkınma Göstergesi: İlköğretimde BOO ve NOO ile cinsiyet oranları. Türkiye’nin 1999-2008 yılları arası dönemdeki ilköğretimde BOO, NOO ve cinsiyet oranları için Ek Tablo 1’e bk.).

Tablo 3.3. İlköğretime Kayıtlı Öğrenci Sayılarının Cinsiyetlere Göre Gelişimi (1999-2008)

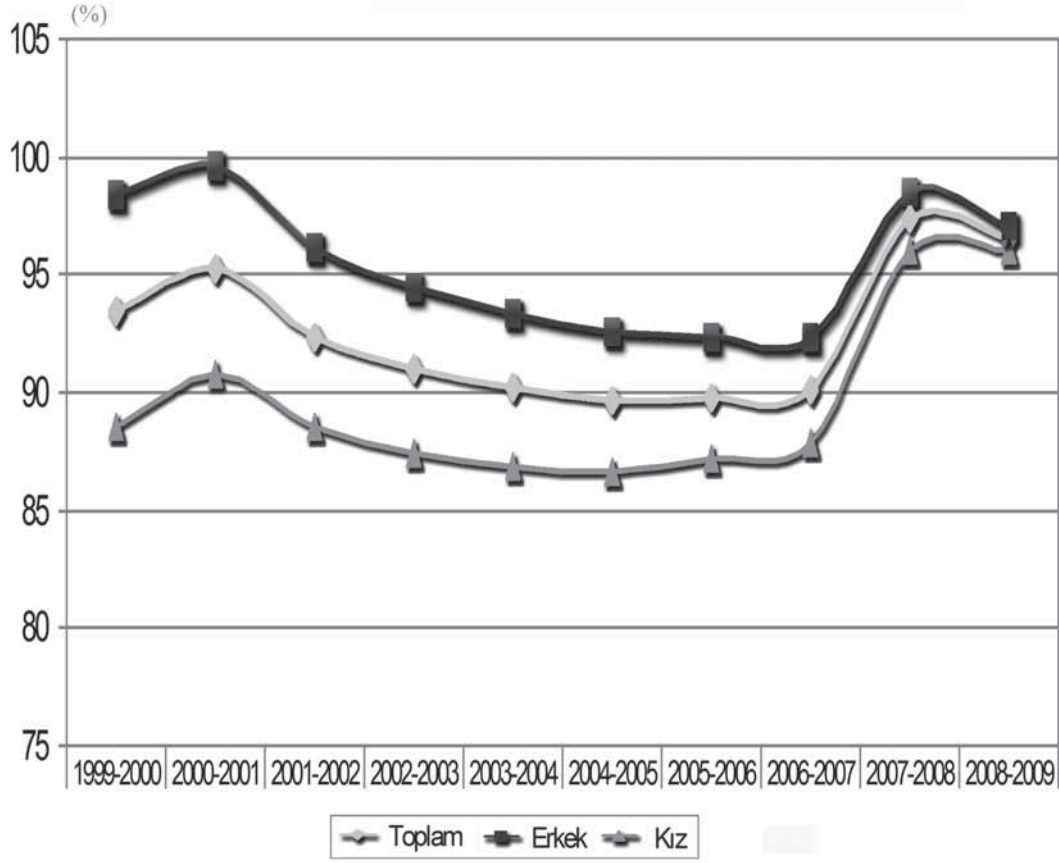
Öğretim Yılı	Toplam		Erkek		Kız	
	Öğrenci Sayısı (Bin)	Değişim (%)	Öğrenci Sayısı (Bin)	Değişim (%)	Öğrenci Sayısı (Bin)	Değişim (%)
1999-2000	9 904	-	5 354	-	4 550	-
2000-2001	10 308	4,1	5 532	3,3	4 776	5,0
2001-2002	10 257	-0,5	5 468	-1,2	4 789	0,3
2002-2003	10 111	-1,4	5 377	-1,7	4 734	-1,1
2003-2004	10 171	0,6	5 387	0,2	4 784	1,0
2004-2005	10 298	1,3	5 440	1,0	4 857	1,5
2005-2006	10 408	1,1	5 468	0,5	4 940	1,7
2006-2007	10 559	1,5	5 524	1,0	5 034	1,9
2007-2008	10 557	0,0	5 504	0,4	5 053	0,4
2008-2009	10 363	-1,8	5 366	-2,5	4 996	-1,1
İndeks Değeri (1999-00=100)	104,6	-	100,2	-	109,8	-
Mutlak fark=2008-1999	458	-	12	-	446	-

Kaynak: MEB, *Milli Eğitim İstatistikleri* (Farklı yıllar). Öğrenci sayıları dışındaki değerler yazar tarafından hesaplanmıştır.

Açıklamalar: Açık ilköğretim hariçtir.

BOO'na benzer biçimde, zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılmasını izleyen ilk üç yıl sonunda NOO 2000-2001 öğretim yılında %95,3'e ulaşmış, bunu izleyen beş yıl içinde %90-92 aralığında seyretmiş ve 2007 yılında yeniden yükselişe geçerek %97,4 olmuştur. İzleyen yılda (2008) hafif bir düşüşle %96,5'e gerilediği gözlenmektedir (Şekil 3.6). 2009-2010 öğretim yılında ise %98,2'ye yükselmiştir (MEB, 2010). (MEB, 2009 kaynağındaki not: 1999-2006 yılları arası okullaşma oranları 2000 Genel Nüfus Sayımı en son nüfus projeksiyonlarına, 2007-2008 öğretim yılından itibaren ADNKS nüfus sayımı sonuçlarına göre hesaplanmıştır. Bu durum, ortaöğretim ve yükseköğretim için de geçerlidir). Bu bağlamda, NOO için temel oluşturan ilköğretim yaş grubunda 1999-2006 ve 2007 ve 2008 yıllarında farklı nüfus serileri kullanılmıştır. NOO bakımından kızlarla erkekler arasındaki açık 1999-2000 öğretim yılında 10 puan iken 2008-2009 öğretim yılında bir puana inmiştir. Bu bağlamda, ilköğretime evrenselleştirmeye, özellikle kız çocuklarının eğitimine yönelik politika ve kampanyaların etkisini gösterdiği söylenebilir.

**Şekil 3.6. İlköğretimde Net Okullaşma Oranlarının Gelişimi
(6-13 yaş / 1999-2008)**

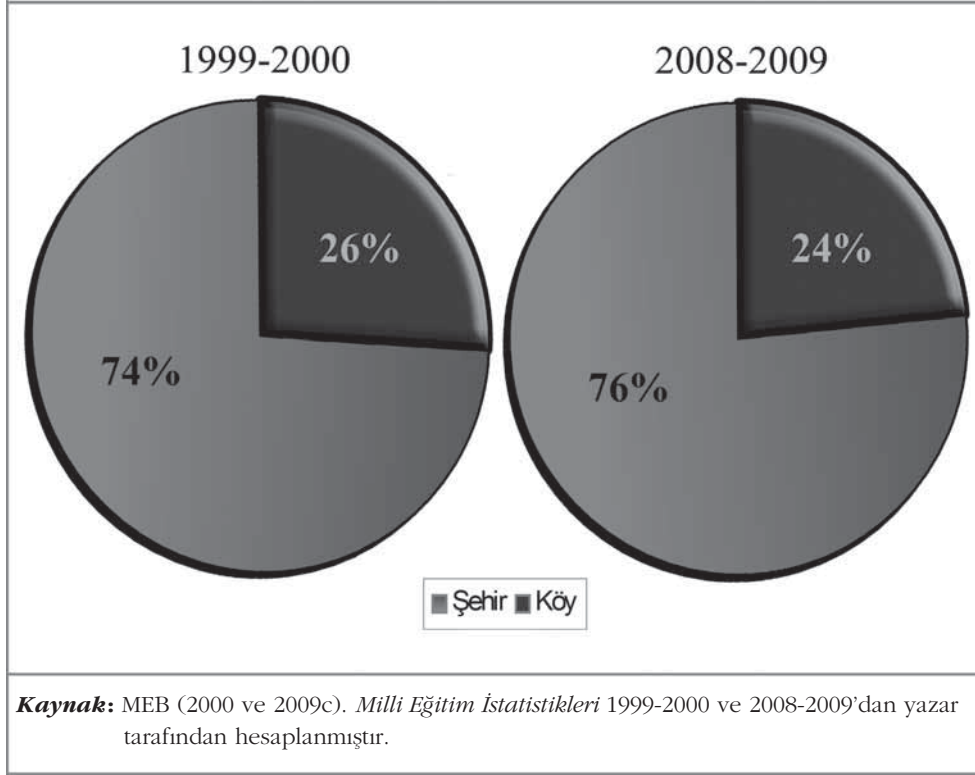
	1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009
Toplam	93,5	95,3	92,4	91,0	90,2	89,7	89,8	90,1	97,4	96,5
Erkek	98,4	99,6	96,2	94,5	93,4	92,6	92,3	92,3	98,5	97,0
Kız	88,5	90,8	88,5	87,4	86,9	86,6	87,2	87,9	96,1	96,0

Kaynak: MEB (2009c). *Milli Eğitim İstatistikleri 2008-2009*.

Açıklamalar: 2007-2008 öğretim yılından itibaren TÜİK ADNKS verileri kullanılmıştır ve açık ilköğretim dahildir.

İlköğretimdeki öğrencilerin hala dörtte biri kırsal kesimde okumaktadır. Son on yılda bu oran çok az değişmiştir (%26,1'den %23,9'a) (Şekil 3.7). 2008-2009 öğretim yılında yaklaşık 2,5 milyon çocuk köy okullarında öğrenim görmektedir.

Şekil 3.7. İlköğretime Kayıtlı Öğrenci Sayılarının Yerleşim Yerine Göre Gelişimi

İlköğretimin 2015 yılına kadar evrenselleştirilmesine yönelik EFA 2 nolu amaç ve MDG 2 nolu amaçla karşılaştırıldığında; Türkiye 1999-2008 yılları arasında ilköğretimin evrenselleştirilmesi doğrultusunda önemli mesafeler almış ve 2015 yılı hedefine büyük ölçüde yaklaşmıştır. Öte yandan, hem EFA (5 nolu amaç) hem de MDG (3 nolu amaç) hedefleri arasında yer alan, ilköğretimde 2005 yılına kadar cinsiyet eşitliğinin sağlanması hedefine 2008-2009 öğretim yılında büyük ölçüde ulaşılmıştır.

İlköğretimin kalitesinin iyileştirilmesiyle ilgili EFA 6 nolu amacın izleme göstergeleri incelendiğinde kaliteyi iyileştirmeye yönelik gelişmeler ise şöyle özetlenebilir:

- 1) Beşinci sınıfa ulaşma oranı:** İlköğretime başlayan öğrencilerin öğrenimlerini sürdürmeleri ve tamamlamaları ya da okulun öğrencilerini tutabilmeleri açısından önemli bir gösterge olarak değerlendirilen “beşinci sınıfa ulaşma oranı” bakımından, Türkiye’de beşinci sınıfa ulaşma oranı 1991 yılında %98, 2005 yılında %97 olarak saptanmıştır (UNESCO, 2009). Bu çerçevede, Türkiye’de ilköğretimin ilk beş yılında öğrenci kayıplarının minimum düzeyde olduğu gözlenmektedir. (EK Tablo 1: Nüfus ve Kalkınma Göstergesi).
- 2) Öğretmen başına düşen öğrenci sayıları:** 1999-2008 yılları arasında 31’den 23’e gerilemiştir (MEB, 2000 ve 2009c). 1999 yılına göre 2008 yılında ilköğretimdeki öğrenci sayısı %4,6 artarken,

aynı dönemde öğretmen sayısındaki artışın %40'a yakın olması, öğrenci/öğretmen oranlarını önemli ölçüde aşağıya çekmiştir.

- 3) Toplam ilköğretim öğretmeni içinde kadın öğretmenlerin payı:** 1999-2008 yılları arasında %43,9'dan %50,4'e yükselmiştir (MEB, 2009c). Bu durumda, Türkiye'de ilköğretim kademesindeki kadın öğretmenlerin sayısı toplam öğretmen sayısının yarısını geçmiş olup bu oran daha da artma eğilimindedir.
- 4) İlköğretim cari harcamalarının GSYİH içindeki payı:** İlköğretim kademesinde yapılan kamu cari harcamalarının GSYİH içindeki payı 2006 yılında %1,5 olmuştur. Bu göstergenin aynı yıl Dünya ortalaması %1,4, gelişmiş ülkeler ortalaması ise %1,1'dir (UNESCO, 2009). Öte yandan OECD ülkeleri ortalaması %2,5'tur. Buna karşılık OECD ülkeleri nüfusu içinde 5-14 yaş nüfusu ortalaması %12,1 iken Türkiye'de %19,2'dir (OECD, 2009). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Türkiye'nin kamu kaynaklarından ilköğretime OECD ülkeleri ortalamasından daha fazla kaynak ayırması gerektiği açıktır.
- 5) İlköğretimde öğrenci başına yapılan cari harcama:** Türkiye'de ilköğretimde öğrenci başına yapılan 2006 yılı cari harcama miktarı 1 059 ABD dolarıdır. Aynı göstergenin Dünya ortalaması 1 005 ABD Doları, gelişmiş ülkeler ortalaması ise 5 100 ABD dolarıdır (UNESCO, 2009). Bu bağlamda, öğrenci başına yapılan harcamanın gelişmiş ülkeler ortalamasından çok uzakta olduğu söylenebilir. Ayrıca, öğrenci başına yapılan harcamalarla ilgili tartışma için Bölüm 3.2.5'e bakınız.

Özetle belirtmek gerekirse, ilköğretimde kaliteyi iyileştirme ve mükemmelliği sağlamaya yönelik EFA amacına (6 nolu amaç) yönelik izleme göstergeleri; Türkiye'nin, beşinci sınıfa ulaşma oranı ve kadın öğretmenlerin payı bakımlarından iyi bir performansla sahip olduğunu, buna karşılık ilköğretim yatırımları (öğrenci başına harcama ve ilköğretim harcamalarının GSYİH içindeki payı) bakımından yeterli performansı gösteremediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, öğretmen başına düşen öğrenci sayıları bakımından son on yılda önemli gelişmeler sağlanmış olmasına karşın hala gelişmiş ülkeler ortalamasından oldukça uzak kaldığı gözlenmektedir.

Zorunlu eğitim yaşı ülkelere göre değişmekte ve 14-18 yaşları arasında sona ermektedir. AB ülkelerinde zorunlu eğitim 9-13 yıl arasında değişmekte olup, çoğunluğunda 9-10 yıldır. Sadece 3 ülkede ise 12-13 yıldır (Eurydice, 2009b). Zorunlu eğitimin süresi son on yılda bir yıl uzamıştır. AB ülkelerinde, temel yeterliklerin elde edilmesini sağlayacak süredeki bir temel eğitime doğru yönelim vardır (Eurydice, 2009a).

OECD ülkelerinin çoğunluğunda hemen hemen her birey en az 12 yıl örgün eğitime erişebilme olanağına sahiptir. 5-14 yaş grubunun okullaşma oranları bakımından tüm OECD ülkeleri %95'in üzerinde bir orana sahiptir. 2007 yılı OECD ülkeleri ortalaması %98,6'dır (OECD, 2009). Başka bir gruplamaya göre (UNESCO, 2009); ilköğretimde okullaşma oranı 2006 yılı dünya ortalaması %86, gelişmiş ülkeler ortalaması %95 ve gelişmekte olan ülkeler ortalaması ise %85'tir. Dünya cinsiyet oranı ise 0,97'dir.

3.2.3.4. Ortaöğretimde öğrenci sayıları ve okullaşma oranları

MEB istatistiklerine göre, ortaöğretimdeki toplam öğrenci sayısı son on yılda %66'lık bir artışla 2 milyon 316 binden 3 milyon 837 bine yükselmiştir. Ortalama yıllık öğrenci artışı 150 bin civarında olmuştur. Büyüme eğilimi yıllara göre izlendiğinde, en keskin çıkışlar 2001-2002, 2002-2003 ve 2008-2009 öğretim yıllarında olmuştur (Tablo 3.4). Bu eğilimler çerçevesinde ortaöğretimde son yıllarda üç dalga etkisinde kaldığı vurgulanabilir. Bunlardan birincisi, zorunlu eğitimin sekiz yıla yükseltilmesi ile 1997 yılında ilköğretimde başlamış olan genişleme birkaç yıl sonra %9,2 ve %17,2 gibi keskin çıkışlarla ortaöğretimde etkisini göstermiştir. Ortaöğretimdeki ikinci dalga, ortaöğretim süresinin 2005-2006 öğretim yılından itibaren dört yıla çıkarılmasıdır. Bunun sonuçları da 2008-2009 öğretim yılında kendini hissettirmiş ve bu yıldaki öğrenci artışı %18,2 olmuştur. Üçüncü boyut ise, ortaöğretim çağ nüfusundaki %3 oranındaki artış eğilimi olmuştur. Dolayısıyla son on yılda ortaöğretim, üç yönlü bir nüfus baskısı altında kalmıştır.

Tablo 3.4. Ortaöğretime Kayıtlı Öğrenci Sayılarının Cinsiyetlere Göre Gelişimi (1999-2008)

Öğretim Yılı	Toplam		Erkek		Kız	
	Öğrenci Sayısı (Bin)	Değişim (%)	Öğrenci Sayısı (Bin)	Değişim (%)	Öğrenci sayısı (Bin)	Değişim (%)
1999-2000	2 316	-	1 353	-	962	-
2000-2001	2 362	2,0	1 382	2,1	979	1,8
2001-2002	2 579	9,2	1 498	8,3	1 081	10,4
2002-2003	3 023	17,2	1 790	19,5	1 232	14,0
2003-2004	3 014	-0,3	1 728	-3,5	1 286	4,3
2004-2005	3 039	0,8	1 733	0,3	1 305	1,5
2005-2006	3 258	7,2	1 855	7,0	1 402	7,4
2006-2007	3 386	3,9	1 917	3,3	1 469	4,8
2007-2008	3 245	-4,2	1 789	-6,7	1 456	-0,9
2008-2009	3 837	18,2	2 079	16,2	1 757	20,7
İndeks Değeri (1999-00=100)	165,7	-	153,6	-	182,6	-
Mutlak fark=2008-1999	1 520	-	725	-	794	-

Kaynak: MEB (2009c). *Milli Eğitim İstatistikleri 2008-2009*.

Açıklamalar: - Açık Öğretim Liseleri dahildir.

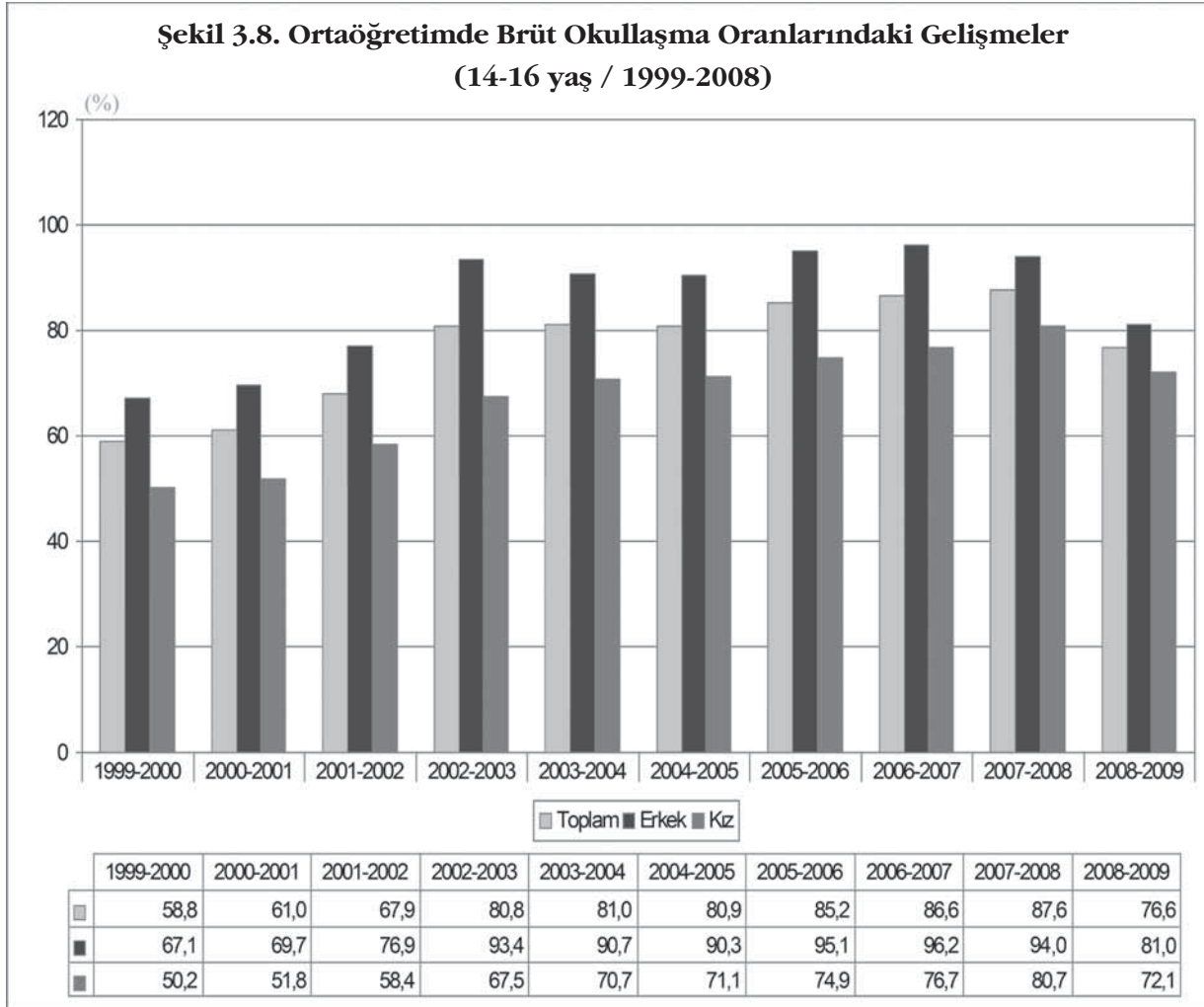
- Öğrenci sayıları dışındaki değerler yazar tarafından hesaplanmıştır.

Mutlak değer olarak bakıldığında, ortaöğretimde son 10 yılda bir milyon 520 bin öğrencilik (sadece örgün ortaöğretim dikkate alındığında bir milyon 270 bin, EK Tablo 3) bir artış sağlanmış, 1999'a göre (1999=100) ortaöğretimdeki büyüme indeksi 2008 yılında 165,7 olmuştur. İlköğretim kademesine benzer biçimde kızlardaki artış erkeklerden daha yüksek olmuştur. Aynı dönemler itibarıyla, ortaöğre-

timdeki artış ilköğretim ve yükseköğretimdeki sayısal artıştan daha yüksek olmuş ve ortaöğretim son 10 yılda öğrenci sayısı bakımından en yüksek büyümeyi gerçekleştiren eğitim kademesi olarak dikkati çekmiştir.

Ortaöğretim kademesinde özel öğretim kurumlarının öğrenci bakımından payı incelendiğinde, 2008-2009 öğretim yılında Türkiye’de %3,4, OECD ülkeleri ortalaması ise %5,3’tür (OECD, 2009).

Ortaöğretimde BOO, 1999-2000 öğretim yılından itibaren sürekli artma eğiliminde olmuş ve 2007-2008 öğretim yılında %87,6’ya yükselmiştir. 2008-2009 öğretim yılında ise %76,6’ya gerilemiştir (Şekil 3.8).

Kaynak: MEB (2009c). *Milli Eğitim İstatistikleri 2008-2009*.

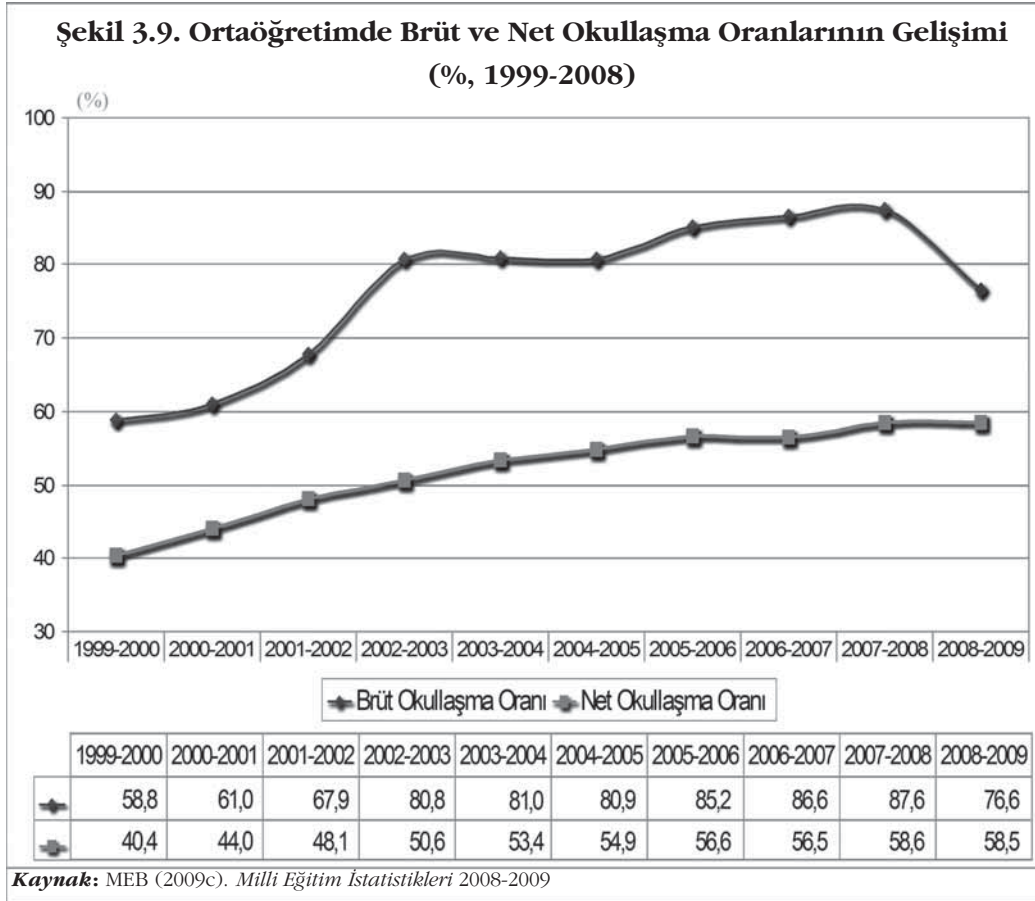
Açıklamalar: (1) 2007-2008 öğretim yılından itibaren TÜİK ADNKS verileri kullanılmıştır ve Açık Öğretim Lisesi ve Mesleki Açık Öğretim Lisesi dahildir.

(2) 2008-2009 öğretim yılından itibaren, ortaöğretimde 4 yıllık grupların oluşması nedeniyle yaş grubu 14-17 olarak alınmıştır.

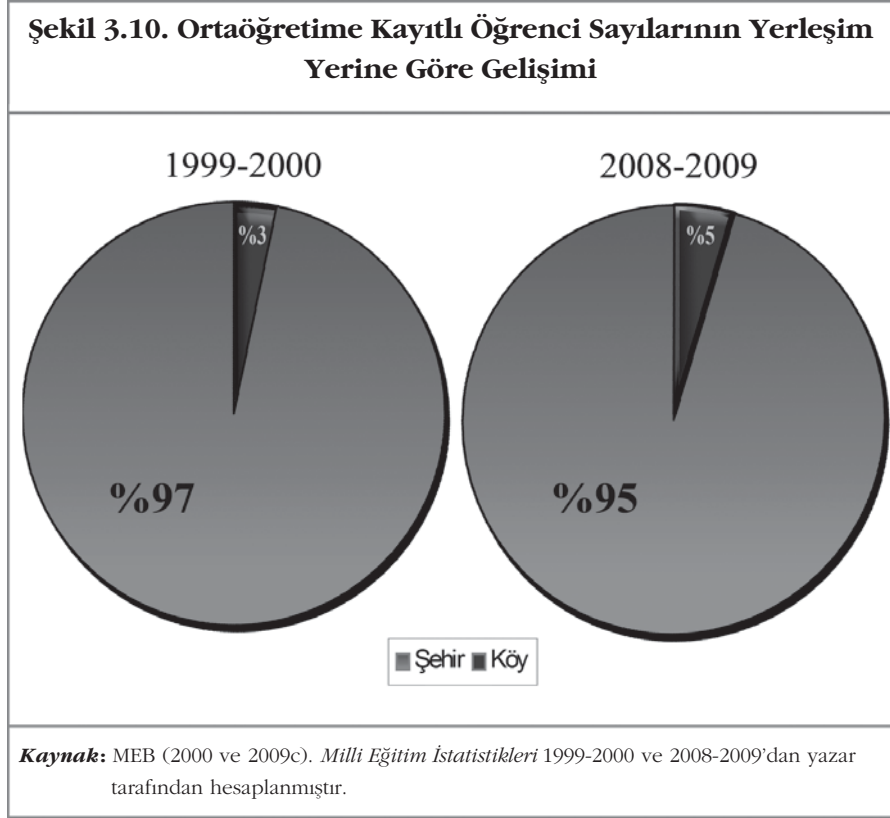
Bunun nedeni, ortaöğretimin 4 yıla uzatılması nedeniyle yaş grubundaki genişleme olabilir (yaş grubu 14-16 yaşından 14-17 yaşına genişlemiştir). Öte yandan, ortaöğretimdeki NOO oranları, son 10 yıldan bu yana katılımdaki artışlara paralel olarak kararlı bir artış eğilimiyle %40,4'den %58,5'e yükselmiştir (Şekil 3.9). 2009-2010 öğretim yılında ise 6,5 puanlık artışla %65'e yükselmiştir (MEB, 2010).

Ortaöğretimde BOO ile NOO arasında büyük bir açık bulunmaktadır. Bu açık 2008-2009 öğretim yılı hariç, 20 ile 30 puan arasında seyretmiştir. Bunun önemli nedeni olarak, 2005-2006 öğretim yılına kadar bazı ortaöğretim kurumlarının 3 yıl bazılarının 4 yıl süreli (Hazırlık sınıfı olan okullar veya 4 yıl süreli okullar gibi) olması gösterilebilir. Son yılda bu açık 20 puanın altına düşmüştür (Şekil 3.9). (EK Tablo 1: Nüfus ve Kalkınma Göstergesi: Ortaöğretimde BOO ve NOO ile cinsiyet oranları).

Cinsiyet eşitliğindeki eğilimler bakımından son on yıllık gelişmelere bakıldığında (EK Tablo 1), cinsiyet oranı 0,75'den 0,89'a yükselmiş olmasına karşın, kızlarla erkekler arasındaki açık hala yüksektir ve ilköğretimden daha fazladır. İlköğretimle birlikte ortaöğretimde de 2005 yılına kadar cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik EFA (5 nolu amaç) ve MDG (3 nolu amaç) hedefleri karşılaştırıldığında, Türkiye 2005 yılında ortaöğretimde ancak 0,79'luk cinsiyet oranına ulaşabilmiş ve hedeften oldukça uzak kalmıştır. 2008 yılı değeri de (0,89) hala hedeften uzaktır.

Ortaöğretimdeki öğrencilerin yerleşim yerlerine göre dağılımı incelendiğinde, ortaöğretim öğrencilerinin %95,4'ünün şehir, %4,6'sının köy ortaöğretim kurumlarına kayıtlı olduğu görülmektedir. Son on yılda, köy ortaöğretim kurumlarının payı %3,4'ten hafif bir artışla %4,6'ya yükselmiştir (Şekil 3.10). Bu bağlamda, köylerdeki ortaöğretim kapasitelerinin çok sınırlı olduğunu vurgulamak gerekir.

Ortaöğretimdeki uluslararası gelişme ve eğilimlere bakıldığında; ilköğretimdeki okullaşma oranlarının gelişimi başlığında vurgulandığı gibi OECD ülkelerinin çoğunluğunda hemen hemen her birey en az 12 yıl örgün eğitime erişebilme olanağına sahiptir. Zorunlu eğitim yaşı ülkelere göre değişmekte ve 14-18 yaşları arasında sona ermektedir. Bu yaş grubu bazı ülkelerde lise dönemini kapsarken bazı ülkelerde lisenin ara yıllarına denk düşmektedir. Liselerin başlangıç yıllarında okullaşma oranları yüksek olmasına rağmen, bazı ülkelerde son sınıflarda okullaşma oranları düşmektedir (OECD, 2009).

Başka bir gruplamaya göre (UNESCO, 2009); ortaöğretimdeki okullaşma oranlarının 2006 yılı dünya ortalaması %58, gelişmiş ülkeler ortalaması %91 ve gelişmekte olan ülkeler ortalaması ise %54'tür. Ortaöğretimde dünya cinsiyet oranı ise 0,96'dır.

3.2.3.5. Yükseköğretimde öğrenci sayıları ve okullaşma oranları

Çalışmada ele alınan son on yıllık (1999-2008 yılları) dönemde yükseköğretimdeki öğrenci sayısı (Açıköğretim Fakültesi - AÖF hariç) %75,5'lik bir artışla bir milyon 15 binden bir milyon 781 bine yükselmiştir. Bu bağlamda son on yılda 766 bin öğrencilik bir artış gerçekleşmiştir. Yıllık ortalama 85

binin üzerinde bir öğrenci artışı olmuştur. Diğer kademelerde olduğu gibi yükseköğretimde de sürekli artış eğilimi gözlenmektedir. Artış oranları %2,9 ile %9,4 arasında değişmektedir. Kız öğrencilerin artış oranı erkeklerden daha fazla olmuştur (Tablo 3.5). Toplam öğrenci içindeki kız öğrenci oranı %40,2'den %42,7'ye yükselmiştir.

Tablo 3.5. Örgün Yükseköğretim Öğrenci Sayılarının Cinsiyete Göre Sayısal Gelişimi (1999-2008)

Öğretim Yılı	Toplam		Kız		Erkek	
	Öğrenci Sayısı (Bin)	Değişim (%)	Öğrenci Sayısı (Bin)	Değişim (%)	Öğrenci Sayısı (Bin)	Değişim (%)
1999-2000	1 015	-	404	-	611	-
2000-2001	1 091	7,5	441	9,3	649	6,3
2001-2002	1 155	5,9	474	7,3	681	4,9
2002-2003	1 256	8,7	507	7,0	749	9,9
2003-2004	1 320	5,1	532	4,9	787	5,2
2004-2005	1 410	6,8	573	7,7	837	6,2
2005-2006	1 543	9,4	630	9,9	913	9,1
2006-2007	1 608	4,2	665	5,6	942	3,1
2007-2008	1 654	2,9	696	4,7	957	1,6
2008-2009	1 781	7,7	766	10,0	1 015	6,0
İndeks Değeri (1999-00=100)	175,5	-	189,7	-	166,1	-
Mutlak fark=2008-1999	766	-	362	-	403	-

Kaynak: ÖSYM. *Yükseköğretim İstatistikleri* (Farklı Yıllar).

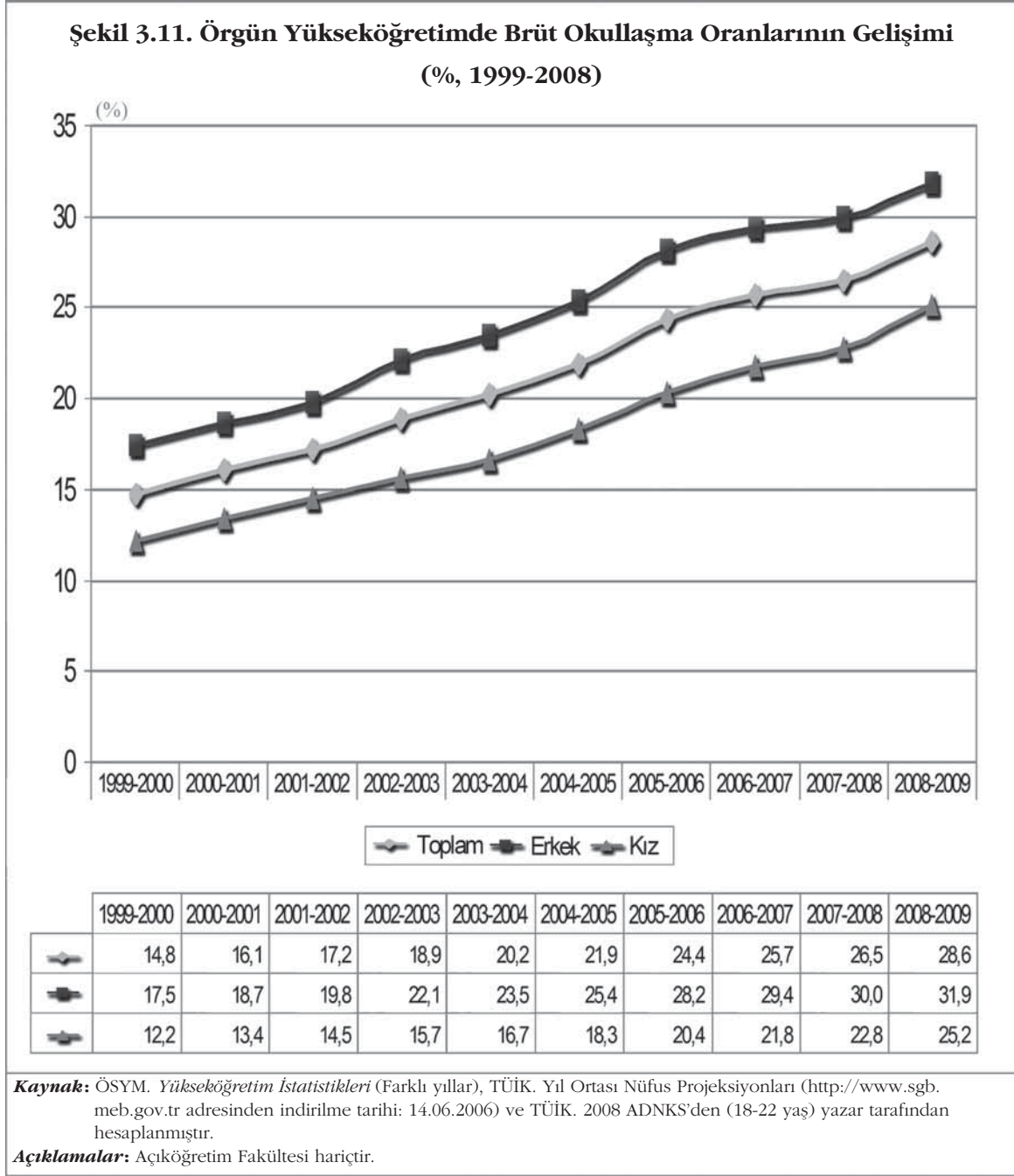
Açıklamalar: - Açıköğretim fakültesi hariçtir.

- Öğrenci sayısı dışındaki değerler yazar tarafından hesaplanmıştır.

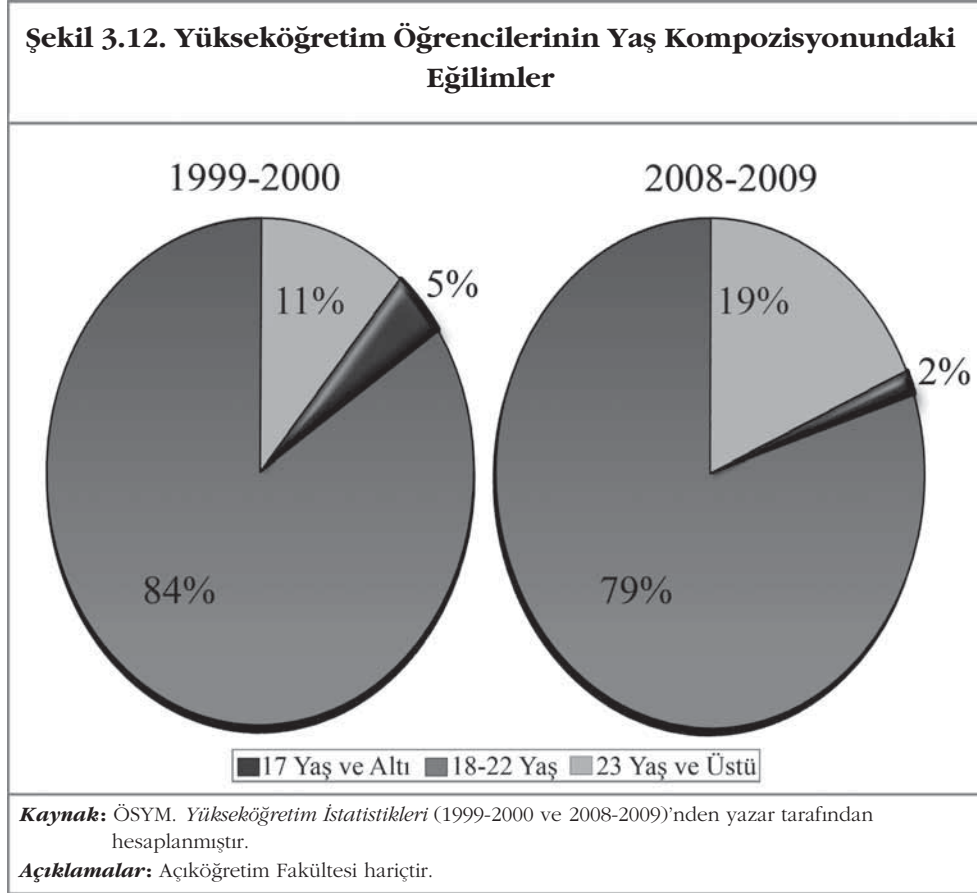
Yükseköğretimdeki toplam büyüme (AÖF dahil) incelendiğinde (EK Tablo 4), son on yılda %94,4'lük bir büyüme ve bir milyon 420 bin öğrenci artışı gerçekleşmiştir. 2008-2009 öğretim yılındaki toplam öğrenci sayısının (2 milyon 924 bin) %55,2'si örgün öğretimde (ön lisans + lisans), %39,1'i açık öğretimde, %5,7'si de lisansüstü öğretimdedir. Buna göre Türkiye'de yaklaşık her beş öğrencinin ikisi açık öğretim yoluyla yükseköğrenim görmektedir.

Vakıf yükseköğretim kurumlarıyla ilgili gelişmelere bakıldığında, son on yılda (1999-2008) vakıf üniversitesi sayısı 19'dan 33'e yükselmiş, öğrenci sayısı ise 41 binden 163 bine yükselerek yaklaşık 4 kat artmıştır. Vakıf üniversitelerindeki öğrencilerin toplam yükseköğretim içindeki payı da %4'ten %9,1'e yükselmiştir (ÖSYM, 1999-2000 ve 2008-2009 Yükseköğretim İstatistikleri'nden hesaplanmıştır). Özel üniversitelerdeki öğrencilerin OECD ülkeleri payının ortalaması ise %13,7'dir (OECD, 2009). Ana harcamalarla ilgili kaynağının %50'sinden fazlasını devletten alan ve mesleki nitelikli özel yükseköğretim kurumları da hesaba katıldığında bu oran %28,8'e yükselmektedir.

Şekil 3.11'de örgün yükseköğretimdeki BOO görülmektedir. Şekil incelendiğinde; BOO son 10 yılda (1999-2008) her yıl artan bir biçimde %14,8'den %28,6'ya yükselmiştir. Erkeklerin okullaşma oranı kızlardan yüksektir. 2008-2009 öğretim yılındaki cinsiyet açığı %6,7 puandır. Açıköğretim dahil edildiğinde yükseköğretimdeki BOO %21'den %46,9'a yükselmiştir. Cinsiyet oranı son on yılda 0,71'den 0,81'e yükselmiş olmasına karşın kızların aleyhine olan cinsiyet farklılığı devam etmektedir ve oldukça yüksektir (EK Tablo 5).

Yaş kompozisyonundaki gelişmeler incelendiğinde (Şekil 3.12); Türkiye'deki yükseköğretim öğrencilerinin %79'unun 18-22 yaş aralığında olduğu gözlenmektedir. 1999'dan 2008'e kadar olan dönemde üniversiteye başlangıç yaşının biraz yükseldiği (17 yaş ve altı grubun oranı %5'ten %2'ye düşmüştür), 18-22 yaş grubunun azaldığı, buna karşılık 23 yaş ve üzeri öğrenci grubunun arttığı (%11'den 19'a) gözlenmektedir. Bu bağlamda, yükseköğretim öğrencilerinin yaş yelpazesinin, OECD ülkelerindeki eğilime paralel biçimde genişleme ve yaş ortalamasının artma eğiliminde olduğu söylenebilir.

Uluslararası gelişme ve eğilimler incelendiğinde; 1995'den 2007'ye kadar bir ülke hariç tüm OECD ülkelerinde 20-29 yaş grubundakilerin (yükseköğretime uygun olarak alınan yaş grubu) okullaşma oranları artmıştır. Söz konusu dönemde 7 puanlık bir artış olmuş ve okullaşma oranı %18'den %25'e yükselmiştir. 20-29 yaş grubu okullaşma oranlarının 2007 yılı OECD ortalaması %25'dir. Ancak, 25 yaş altı grubun okullaşma oranlarına bakıldığında bu oran %80'ler civarındadır. İlgili yaş gruplarındaki azalmalara karşın, eğitimi yaygınlaştırma politikaları pek çok OECD ülkesinde yükseköğretime erişilebilirliği de artırmıştır (OECD, 2009).

AB ülkelerinde kadınların yükseköğretime katılımları erkekleri aşmıştır (100 erkeğe karşılık 123 kadın). Bununla birlikte bilim alanlarına dağılımdaki farklılıklar hala sürmektedir (Eurydice, 2009a).

Ülkeler arasında farklılıklar olmakla birlikte, hayat boyu öğrenme yaklaşımı doğrultusunda, yaşlı öğrencilerin yükseköğretime katılımları büyüme eğilimindedir. Örneğin, Kuzey ülkeleri ve Almanya'da 28 yaşındaki nüfusun %10'undan, Finlandiya ve İsveç'te ise 35-39 yaş grubunun %5'inden fazlası yükseköğretime kayıtlıdır (Eurydice, 2009a).

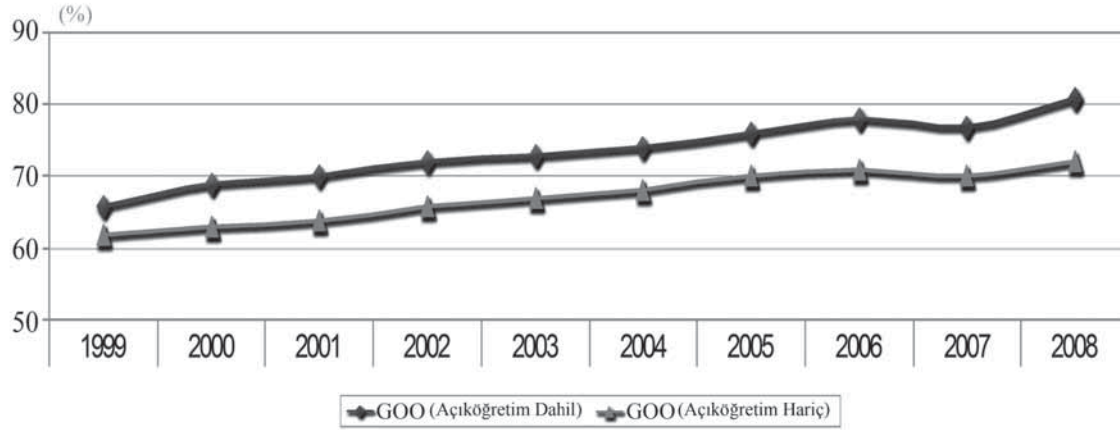
UNESCO verilerine göre (2009); yükseköğretimde BOO 2006 yılı dünya ortalaması %25, gelişmiş ülkeler ortalaması %67 ve gelişmekte olan ülkeler ortalaması %17'dir. 1999-2006 döneminde dünya ortalaması %18'den %25'e yükselmiş ve her gruptaki ülkeler grubunda önemli artışlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, geçiş ekonomilerinde %39'dan %57'ye, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde %38'den %60'a, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa grubu ülkelerinde ise %61'den %70'e yükselmiştir.

1980'in ortaları ile 1990'ın başları arasındaki dönem yükseköğretimde kitleselleşme dönemi olarak değerlendirilmektedir. Nitekim bu yılları izleyen on yıllık dönem (1996-2006) incelendiğinde, üç ülke hariç tüm OECD ülkelerinde artış olmuştur. En yüksek artışlar, 1980'lerde çok düşük oranlara sahip ülkelerde (Türkiye, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti) ortaya çıkmıştır. Yine OECD ülkeleri kapsamında yapılan projeksiyon çalışmalarında (OECD, 2008b); öğrenci katılımının artmaya devam edeceği, toplam öğrenci içindeki kadın nüfusun çoğunluğu oluşturacağı ve çoğu ülkede genç yaş grubundaki insanların hemen hemen yarısının yükseköğrenim mezunu olacağı öngörülmektedir. Vincent-Lancrin'in (2008) yükseköğretime giriş oranlarındaki büyümenin devam edeceği varsayımına dayalı projeksiyonlarına göre; 2005-2025 yılları arasında OECD ülkeleri içinde en hızlı oransal büyümeyi Türkiye'nin yapacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'yi izleyen ülkeler Meksika ve Hollanda'dır.

3.2.3.6. Genel okullaşma oranı (GOO)

İlköğretimden yükseköğretime kadar tüm örgün eğitim kademelerini kapsayan GOO, toplam okul çağı nüfusunun ne kadarına örgün eğitim olanağı sağlanabildiğini ve örgün eğitim kapasiteleri hakkında fikir vermektedir. Bir başka deyişle eğitimi yaygınlaştırma politikaları ve sonuçları hakkında veri sağlar. Kutu 3e'deki açıklamalarda da görüleceği gibi GOO, UNDP tarafından hazırlanan insani gelişim indeksini oluşturan "eğitim" bileşeninin bir alt bileşenidir. Türkiye'de GOO ile ilgili eğilimler, açık öğretimin hariç ve dahil olduğu hesaplamalara göre Şekil 3.13'de görülmektedir.

Şekil 3.13. Genel Okullaşma Oranındaki Gelişmeler (6-21 Yaş, 1999-2008)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GOO (Açıköğretim Dahil)	66	69	70	72	73	74	76	78	77	81
GOO (Açıköğretim Hariç)	62	63	64	66	67	68	70	71	70	72

Kaynak: - TÜİK, Yıl Ortası Nüfus Projeksiyonları, 1990-2010,

- TÜİK, 2008 Yılı ADNKS Sonuçları,

- MEB, Milli Eğitim İstatistikleri (Farklı yıllar) ve ÖSYM, Yükseköğretim İstatistikleri (Farklı Yıllar)'nden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Açıklamalar: - İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerinin toplamını kapsar.

- 2008-2009 öğretim yılı için ortaöğretimde 14-17 yaş grubu, yükseköğretimde 18-22 yaş grubu ve toplamda ise 6-22 yaş grubunu kapsamaktadır.

Şekil 3.13'deki (Açık öğretim hariç) eğilimlere göre GOO son 10 yıl içinde %62'den %72'ye yükselmiş, açık öğretim dahil edildiğinde ise %66'dan %81'e yükselmiştir. UNESCO İstatistik Enstitüsü'nün Türkiye ile ilgili 2007 yılı tahmini ise %71,1'dir (UNDP, 2009). Bu bağlamda Türkiye'nin örgün eğitim kapasiteleri dikkate alındığında, okul çağı nüfusunun yaklaşık dörtte üçünü kapsayacak bir örgün eğitim kapasitesine sahip olduğu söylenebilir.

Uluslararası verilere bakıldığında (UNDP, 2009); genel okullaşma oranı 2007 yılı dünya ortalaması %67,5, OECD ülkeleri ortalaması %89,1 ve AB ortalaması %91'dir.

KUTU: 3e

Genel Okullaşma Oranı (GOO)

UNDP tarafından geliştirilen İnsani Gelişim İndeksi'nin (Human Development Index) bileşenlerinden birisi de "eğitim" bileşenidir. Eğitim bileşeni iki alt bileşenden oluşmaktadır. Bunlar, yetişkin okur-yazarlığı ve GOO'dur. Bu gösterge, herhangi bir ülkedeki toplam okul çağı nüfusunun eğitimine yönelik çabaları yansıtır. Gösterge, okul çağı nüfusunun ne kadarının örgün eğitim sistemi içinde yer aldığı ya da örgün eğitim sisteminin kapasiteleri hakkında bir fikir verir ve eğitimi yaygınlaştırma politikalarının başarısı konusunda ipuçları sunar. Bu gösterge, yukarıda sunulan göstergelerle mukayese edildiğinde daha kaba bir ölçüm sağlar.

3.2.3.7. Beklenen eğitim süresi (BES, yıl)

Bir ülkenin halihazırda çocuklarına sunduğu örgün eğitim süreleri dikkate alınarak, belirli bir yaş-taki (genellikle beş yaşındaki) çocukları için gelecekte beklenen ortalama eğitim süresini yansıtır. BES, ülkelerin gelecekteki insan sermayesi stokları ve bu stokların seviyesi düşük ülkelerin başka ülkelerle arasındaki açıkları kapatma olasılıkları hakkında bir fikir verir ve karar organlarını yeniden düşünmeye yönlendirebilir.

BES ile ilgili olarak Türkiye'yi de kapsayan ve bazıları uluslararası karşılaştırmalara da olanak veren çalışmalar bulunmaktadır (UNESCO, 2008; Eurydice, 2009a; OECD, 2006). Söz konusu verilerle yapılan bir karşılaştırma Tablo 3.6 ve Şekil 3.14'de yer almaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi; farklı kaynakların Türkiye ile ilgili olarak beş yaşındaki çocukların BES tahminlerine bakıldığında, 2004 yılı için 12,6 yıl, 2005 yılı için 11 yıl, 2006 yılı için 12,5 yıl, 2008 yılı verilerine dayanarak bu çalışma için yapılan bir analizde ise 13,3 yıl (Ergen, 2009; Hesaplama yöntemi için Kutu 4'deki kaynaklara bk.) tahminleri elde edilmiştir. Farklı araştırmalarda ortaya konulan bu sonuçlara göre, Türkiye'de BES hafif de olsa giderek yükselme eğilimindedir.

Tablo 3.6. Türkiye ve Çeşitli Ülke Gruplarında Beklenen Eğitim Süreleri (5 Yaş, Yıl)

Ülke	2004*			2005**			2006***			2008****		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Dünya	-	-	-	11	11	11	-	-	-	-	-	-
Gelişmiş ülkeler	-	-	-	16	15	16	-	-	-	-	-	-
Gel. Olan ülkeler	-	-	-	10	11	10	-	-	-	-	-	-
OECD Ort.	17,4	17	17,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-
AB-27	-	-	-	-	-	-	17,2	-	-	-	-	-
Türkiye	12,6	13,3	11,2	11	12	10	12,5	-	-	13,3	13,7	12,9

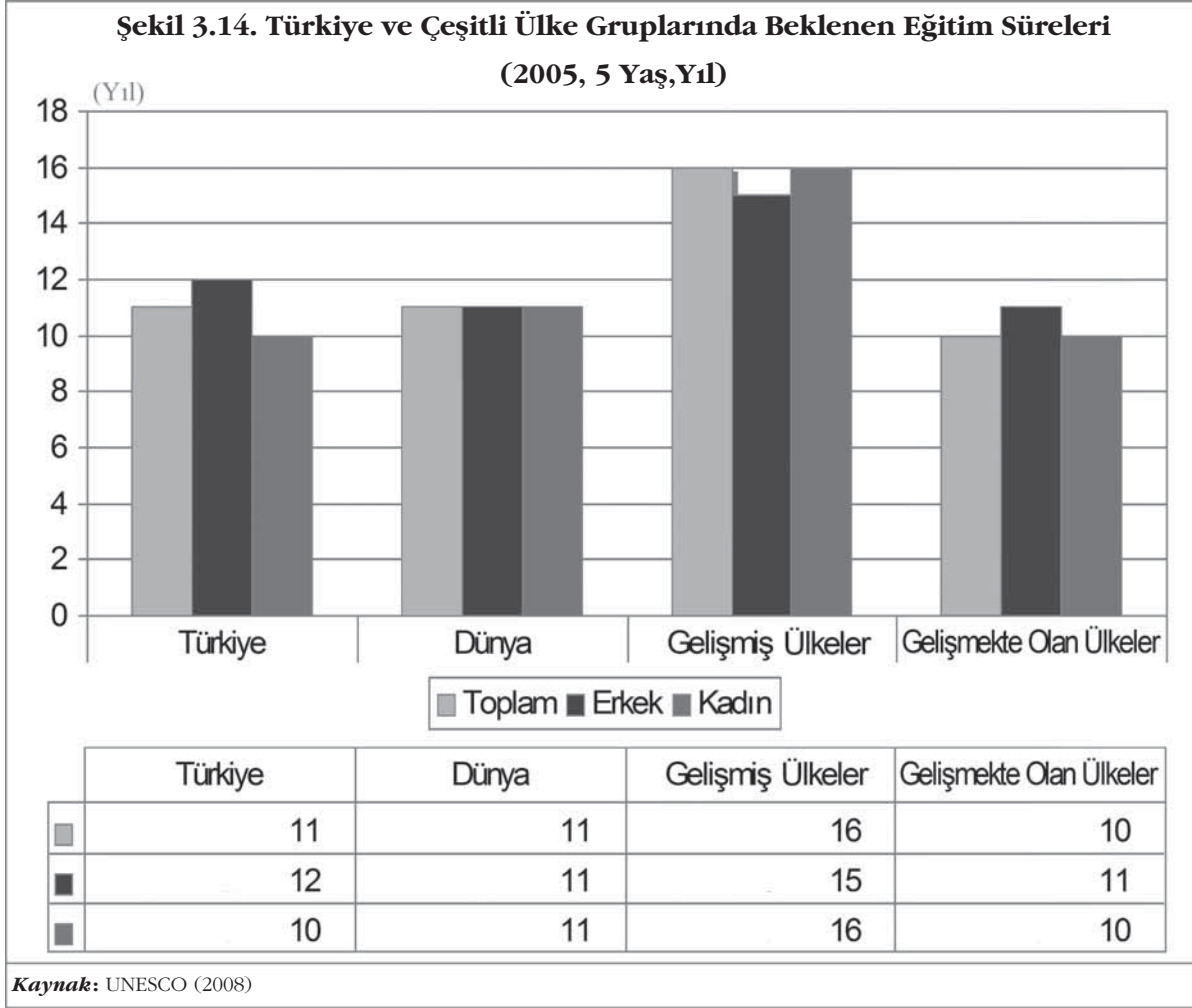
Kaynak: * OECD (2006). *Education at a Glance 2006: OECD Indicators*. CERI.

** UNESCO (2008). *Education for All Global Monitoring Report 2008*.

*** Eurydice (2009). *Key Data on Education in Europe 2009*.

**** Ergen, H. (2009). "2008 Yılı Beklenen Eğitim Süresi". Yayımlanmamış çalışma.

Aynı kaynağa (UNESCO, 2008) dayanarak diğer ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında (2005=Türkiye 11 yıl), 2005 yılında Dünya ortalamasının 11 yıl, gelişmiş ülkeler ortalamasının 16 yıl, gelişmekte olan ülkeler ortalamasının 10 yıl ve AB ülkelerini inceleyen çalışmada (Eurydice, 2009a) AB ortalaması 2006 yılı değerinin 17,2 yıl olduğu gözlenmektedir.

Tablo 3.6'da atıfta bulunulan OECD çalışmasında (2006); 1995 ile 2004 yılları arasındaki değişimin boyutları da ortaya konulmaktadır. Buna göre; 1995 yılı temel alındığında, 2004 yılında Türkiye için BES değişim indeksi 133'e yükselmiştir. Ayrıca, kızlar için hesaplanan değer erkeklerden oldukça yüksek bulunmuştur (sırasıyla, 146 ve 129). OECD ülkeleri indeksi ise 113'e yükselmiştir. Kuşkusuz Türkiye'nin 1995-2004 yılları arasındaki yaklaşık 3 yılı aşan bir süre artışı beklentisi önemli bir sıçramadır. Bu bağlamda, 2004 yılında beş yaşında olan bir çocuğun –sınıf tekrar uygulamaları, okullaşma oranları ve eğitim sürelerinin bugünkü haliyle kalacağı varsayımıyla- en az lise düzeyinde bir eğitim görme olasılığının güçlü olduğu söylenebilir. Öte yandan, UNESCO tahminine göre gelişmiş ülkelerin beklenen eğitim süreleri (2005 yılı için 16 yıl) dikkate alındığında, gelişmiş ülkelerle Türkiye (11 yıl) arasındaki eğitim açığının gelecekte de devam edeceği söylenebilir.

Okul öncesi eğitimi yaygınlaştırma politikaları, zorunlu eğitim süresinin uzatılması ve her kademe de eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik yatırımlar, BES üzerinde olumlu etki yaratacak ve çocuklarımızın örgün eğitim kapsamında daha uzun süre kalma olasılıklarını da artıracaktır.

KUTU: 4

Beklenen Eğitim Süresi (BES)

Beklenen eğitim süresi; belirli bir yaştaki (örneğin beş yaşındaki) bir çocuğun, mevcut model ve okullaşma oranı örüntülerinin değişmeyeceği varsayımına dayalı olarak, yaşamı boyunca örgün eğitimde kalması beklenen ortalama süreye (yıla) ilişkin bir tahmindir. Belirli bir eğitim kademesine ilişkin BES ise, o kademede beklenen ortalama eğitim süresini gösterir. Bu göstergenin amacı, hiç okula gitmemiş çocuklar dahil olmak üzere okul çağındaki çocukların, kendilerine sunulan eğitim hizmetlerinden ortalama eğitim süresi bakımından ne kadar yararlanabileceklerini, dolayısıyla eğitim sisteminin kapsayıcılığını göstermektir. BES, mevcut model çerçevesinde gelecekteki kayıt örüntüsünü tahmin etmede kullanılabilir ve bu bağlamda ülkeler arasında karşılaştırmalar yapılmasını sağlar.

Okulda geçirilmesi beklenen sürenin hesabına hiç okuldan yararlanmayanlar ve sınıf tekrarları da dahil edilmektedir. Bu gösterge, eğitim kademelerine ve cinsiyete göre hesaplanabilir. Veri kaynakları; okul kayıtları, tek yaşa göre eğitim verileri, nüfus sayımları ve okul çağı nüfuslarıdır.

Görelilik olarak yüksek BES, çocukların büyük bir olasılıkla örgün eğitimde daha fazla yıl geçirebileceklerini ve eğitim sistemi içinde daha üst kademelerde devam edebilecekleri süreyi gösterir. Sınıf tekrarı nedeniyle, beklenen eğitim süresinin, bitirilen sınıf anlamına gelmediğini vurgulamak gerekir. Beklenen eğitim süresinin farklı eğitim düzeylerindeki ortalama öğrenci katılımına dayanması nedeniyle, hiç okula gitmeyen çocuklar bu süreyi aşağı çekebilir. Bu nedenle, okula kayıtlı olan çocuklar, okuldan, ortalama süreden çok daha uzun süre yararlanabilirler.

Eğitim süreleri ve niteliğinin her ülkede aynı olmaması nedeniyle ülkeler arası karşılaştırmalar yapmakta temkinli olunmalıdır. Buna ek olarak, bu gösterge sınıf tekrarının etkilerini doğrudan hesaba katmadığından, otomatik sınıf geçme uygulayan ülkelerle sınıf tekrarı olan ülkelerin karşılaştırılmasına olanak vermez. Bu ve benzeri zayıflıkları nedeniyle bu gösterge, tamamlayıcı göstergelerle (örneğin sınıf tekrar oranları) birlikte yorumlanmalıdır.

Kaynak:

UNESCO-UIS: *Online Education Glossary*. <http://www.uis.unesco.org/glossary/index.aspx?list=all&lang=en> (15.08.2009 tarihinde indirilmiştir).

OECD (2004). *OECD Handbook for Internationally Comparative Education Statistics: Concepts, Standards, Definitions and Classifications*, Paris, 2004. http://www.oecd.org/LongAbstract/0,3425,en_2649_39263238_31603886_119656_1_1_1,00.html (12.08.2009 tarihinde indirilmiştir).

OECD (2009). *Education at a Glance 2009: OECD Indicators*.

3.2.3.8. Okul dışında kalan çocuklar

Yukarıdaki paragraflarda, ilköğretime erişim ve katılıma ilişkin durum ve eğilimleri yansıtan yeni kayıt oranları ve net okullaşma oranları incelenmiştir. Bu göstergeler, ilköğretim yaş grubundaki çocukların ne kadarının (sayısal ve oran olarak) ilköğretime kayıt ve devam olanağı bulabildiğini yansıtır. Öte yandan, ilköğretimi yaygınlaştırmaya yönelik politika ve strateji geliştirme çalışmaları sadece bu verilerle yetinmemektedir. Aynı zamanda, söz konusu yaş grubundan okula kayıt olanağı bulamayan ve/veya kayıt olmayan çocuk nüfusunun bilinmesine de gereksinim duyulmaktadır.

2008-2009 öğretim yılı NOO'na bakıldığında 6-13 yaş grubunun %3,5'unun (362 bin çocuğa karşılık gelir) ilköğretim dışında kaldığı görülmektedir (Şekil 3.6). Bu veri, %3,5 oranındaki çocuğun okul dışında kaldığı anlamına gelmez. Örneğin, ilköğretim çağ nüfusundaki çocukların bir bölümü ortaöğretime devam ediyor olabilir. Nitekim, aynı öğretim yılında, 13 yaş ve daha küçük yaştaki 86 bin çocuğun ortaöğretime kayıtlı olduğu gözlenmektedir. Her şeyden önce bu çocukların sayısının düşülmesi gerekir. Ayrıca, ilköğretim yaş grubundaki çocukların bir kısmı okula başlamamış olabilir. Yine bu geç başlama, o çocukların okul dışında kalacağı anlamına gelmez. ERG Eğitim İzleme Raporu da (2009a), ülkemizde okula geç başlama olgusunun boyutları ve nedenlerine işaret etmektedir. Nitekim, geçmiş yıllara ilişkin veriler ilköğretim birinci sınıfa başlaması gereken 6 yaş çocuklarının okullaşma oranlarının diğer yaşlardan daha düşük olduğunu göstermektedir (Kavak ve Ergen, 2004). Ayrıca, 2008-2009 öğretim yılı tek yaşlara ilişkin öğrenci sayıları (MEB, 2009c) ile TÜİK 2008 ADNKS 6 yaş verileri karşılaştırıldığında 6 yaştaki okullaşma oranının %89,4 olduğu buna karşılık 10-11 yaşlarındaki okullaşma oranlarının ise %98'in üzerinde olduğu hesaplanmıştır. Bunlara ek olarak, çeşitli araştırmalar (OECD, 2005; Hacettepe Üniversitesi 2004 ve 2009, Kavak ve Ergen, 2004), özellikle ilköğretimin ilk bir-iki ve son iki-üç yılında tek yaş okullaşma oranlarının düşme eğiliminde olduğu ve okul terkleri konusunda veriler sunmaktadır.

MEB tarafından yapılan açıklamalarda ise, ADNKS kapsamında elektronik ortamda gerçekleşen kayıtlara (e-kayıt sistemi) göre 2009-2010 öğretim yılı başında 228 bin çocuğun okula gitmediğinin ya da "sürekli devamsız" olduğunun saptandığı belirtilmektedir (MEB, 2009d). Tüm bu gelişmeler çerçevesinde Türkiye, zorunlu eğitimin 5 yıldan 8 yıla çıkarıldığı 1997 yılından günümüze, ilköğretim çağında olup okul dışında kalan çocukların sayısını bir buçuk milyondan (Kavak ve Ergen, 2007) 200 binlere düşürme performansını göstermiştir. Bununla birlikte, tüm çocukların kaliteli bir zorunlu eğitime erişimi ve ilköğretimi tamamlamaları son yıllardaki kararlılıkla izlenmeye devam edilmelidir.

Uluslararası düzeydeki gelişme ve eğilimlere bakıldığında; 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi ve 1990 Herkes İçin Eğitim Dünya Beyannamesi ile başlayan ve ilköğretimin küresel ölçekte daha yoğun olarak sahiplenildiği 1990 sonrası dönemde, okul dışındaki çocuk sayısının azaltılması yönünde önemli mesafeler alınmış ve bu sayı 1999-2006 döneminde 103 milyondan 75 milyona gerilemiştir. Bunun 72 milyonu geliştirmekte olan ülkelere ait olup, %55'i kız çocuğudur (UNESCO, 2009).

KUTU: 5

Okul Dışında Kalan Çocuklar

Bu gösterge, ilköğretim çağında olup ilköğretime (veya okul öncesi eğitim ve ortaöğretime) kayıtlı olmayan öğrenci sayısını gösterir. Göstergenin amacı, ilköğretim (zorunlu eğitim) çağındaki okula gitmeyen kitlenin belirlenmesidir. Teorik olarak, okul dışında kalan çocukların, bir bölümünün hiç kayıt yaptırmayan öğrenciler, bir bölümünün de okul terklerinden oluşması beklenir.

Okul dışında kalan çocuk sayısının yüksek olması ilköğretimin yaygınlaştırılmasındaki yetersizliklere işaret eder. Resmi başlangıç yaşında ilköğretime başlamayan ya da başlayamayan öğrencilerin daha geç yaşlarda okula başlamasında risk bulunmaktadır. Öte yandan ilköğretimden erken ayrılmış –okulu terk etmiş- öğrenciler olabilir. Bu tür veriler, coğrafi yerleşim, yaş ve cinsiyete göre analiz edildiğinde politika geliştirilmesi için kullanılabilir.

Okul dışında kalan çocukların sayısı; ilköğretim çağ nüfusundan (Türkiye için 6-13 yaş) ilköğretime kayıtlı öğrencilerden sadece ilköğretim yaş grubunda (6-13 yaş) olanların çıkarılmasıyla hesaplanır. Bu hesaplama sırasında, ilköğretim yaş grubunda olup okul öncesi veya ortaöğretime kayıtlı olan öğrenci nüfusu, ilköğretim çağ nüfusundan çıkarılarak düzeltme yapılır.

Halihazırda Türkiye, okul dışında kalan çocuk sayısını, e-kayıt sistemi kapsamında okula kayıtlı olan çocuklardan “sürekli devamsız” (20 gün ve daha uzun süreli devamsızlık) pozisyonundaki çocukların sayısı olarak ifade etmektedir. Öte yandan, okul dışında kalan çocuk sayısı, EFA ve MDG'nin izlenmesiyle bağlantılı olarak, UNESCO tarafından derlenmekte ve küresel izleme raporlarında yayımlanmaktadır.

Kaynak:

UNESCO-UIS. *Online Education Glossary*.

<http://www.uis.unesco.org/glossary/index.aspx?list=O&lang=en>, 15.08.2009 tarihinde indirilmiştir.

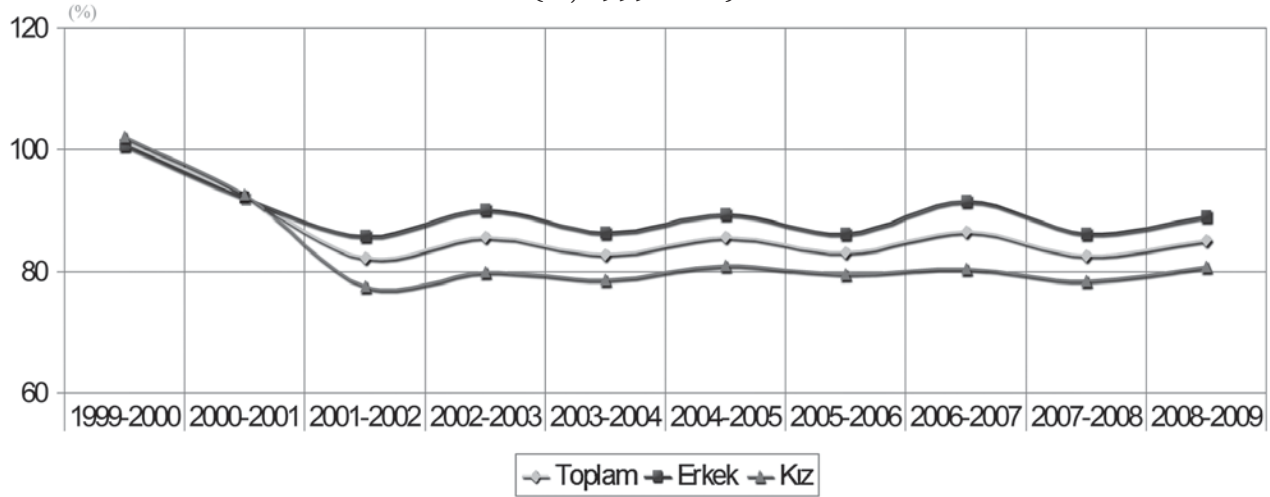
3.2.3.9. Eğitim kademeleri arasındaki ilerlemeler/geçişler

3.2.3.9.1. İlköğretimden ortaöğretime geçişler

Şekil 3.15, cinsiyete göre ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarını göstermektedir. Sekiz yıllık zorunlu eğitim yasasını izleyen 1999-2000 öğretim yılında, ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranları %100'ü biraz aşmıştır. Bunun muhtemel nedeni, sekiz yıllık zorunlu eğitim yasasının uygulamaya girmesiyle birlikte, daha önceki yıllarda mezun olanlardan bazılarının ortaöğretime kayıt yaptırmaması olabilir. İzleyen yıllara bakıldığında, ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarının %82 ile % 86,5 arasında değişen oranlarda bir seyir izlediği gözlenmektedir. Bu bağlamda, ortalama olarak ilköğretim mezunlarının %15'inin ilköğretimden sonra öğrenimlerine devam edemediği ya da örgün eğitim sisteminden ayrıldıkları söylenebilir. Cinsiyetlere göre incelendiğinde; son sekiz yılın geçiş ortalamaları

erkeklerde %88,1 iken kızlarda %79,1 olmuştur. İlköğretimden ortaöğretime geçiş aşamasında kızların okul sisteminden ayrılma oranları erkeklerden 9 puan daha yüksektir.

Şekil 3.15. İlköğretim Mezunlarının Ortaöğretime Geçiş Oranlarının Gelişimi
(%, 1999-2008)

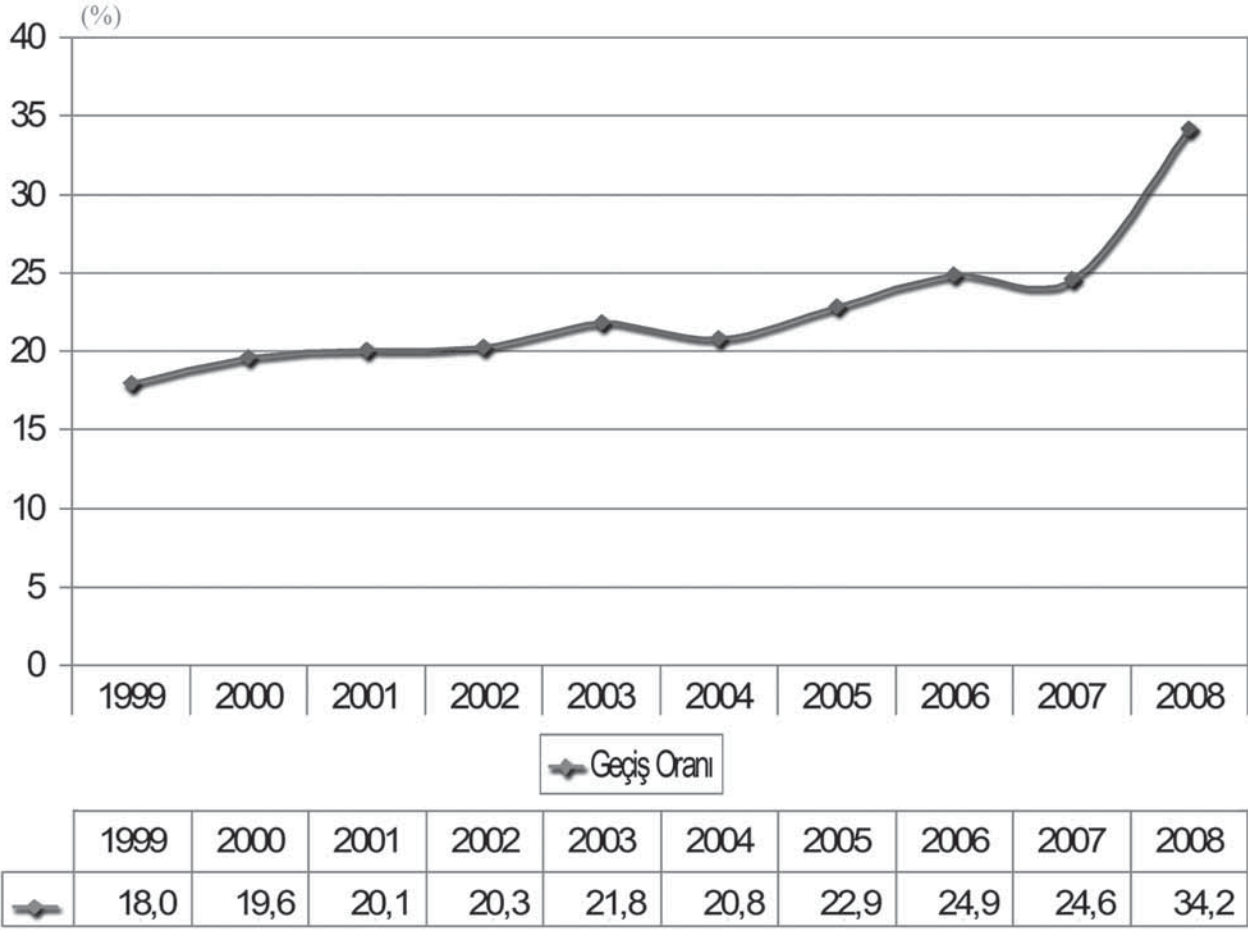
	1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009
↔ Toplam	101,3	92,4	82,2	85,6	82,9	85,7	83,2	86,5	82,7	85,2
→ Erkek	100,7	92,2	85,9	90,1	86,4	89,5	86,2	91,7	86,3	89,1
← Kız	102,2	92,7	77,6	79,9	78,7	81,0	79,6	80,4	78,5	80,8

Kaynak: MEB. *Milli Eğitim İstatistikleri* (Farklı yıllar)'nden yazar tarafından hesaplanmıştır.

3.2.3.9.2. Ortaöğretimden yükseköğretime geçişler

1970'lerin ortalarından bu yana Türkiye'de yükseköğretime geçişte, arz ve talep arasında büyük bir açık bulunmaktadır. Son on yılda yükseköğretime başvuran öğrencilerin sayısı ortalama olarak bir buçuk milyon civarında seyretmektedir. Başvuru sayısı 2004 yılında bir milyon 900 bine ulaşmıştır. Başvurularda son 3-4 yıldan bu yana hafif bir azalma ortaya çıkmış ve bir milyon 600 binlere gerilemiştir. Buna karşılık örgün yükseköğretim kontenjanları son on yılda ikiye katlanmıştır (267 binden 563 bine yükselmiştir) (ÖSYM, 2001 ve 2010). Ortaöğretimden yükseköğretime geçişle ilgili olarak 1999-2008 yıllarına ait yükseköğretime başvuran – yerleşen oranları incelendiğinde (Şekil 3.16), örgün yükseköğretim programlarına yerleşen öğrencilerin oranının %18 ile %34,2 arasında değiştiği gözlenmektedir. Buna göre yükseköğretime başvuran-yerleşen oranları son on yılda yaklaşık olarak ikiye katlanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'de yükseköğretime başvuran her üç gençten birisi örgün yükseköğretim olanağı elde edebilmektedir. Bu gelişmelere karşın, yükseköğretime geçişteki arz-talep dengesizliği hala Türk eğitim sisteminin en çetin konuları arasındadır.

Şekil 3.16. Ortaöğretim Mezunlarının Yükseköğretime Geçiş Oranları
(%,1999-2008)

Kaynak: - ÖSYM (2001). Yükseköğretime Girişte Okul Türü ve Öğrenim Durumuna Göre Başvuran-Yerleşen Aday Sayıları. Ankara: ÖSYM Yayınları (1999-2000 ve 2001 yılları)
- ÖSYM (2010). ÖSYS Okul Türü ve Öğrenim Durumuna Göre Başvuran ve Yükseköğretim Programlarına Yerleşen Aday Sayıları (Sınavsız Geçişler Dahil). Erişim tarihi: 18.02.2010. <http://osym.gov.tr>

Açıklamalar: - Sınavsız geçişler dahildir.
- Açıköğretim Fakültesine yerleştirmeler hariçtir.

OECD ülke ortalamaları incelendiğinde, çoğunlukla yükseköğretime başlangıç yaşı olarak kabul edilen 19 yaşındaki gençlerin net okullaşma oranı ortalaması %30, 20 yaşındaki gençlerin ise %35'tir (OECD, 2009).

KUTU: 6

Eğitim Kademeleri Arasındaki Geçişler

Belirli bir yılda bir üst kademedeeki eğitimin birinci sınıfına yeni kayıt olan öğrenci sayısının bir önceki yılda bir alt kademedeeki son sınıf öğrenci sayısına oranıdır. Bir başka deyişle, eğitim kademeleri arasındaki akışı ifade eder. Bu gösterge, eğitim kademeleri arasındaki geçişin ya da bir eğitim kademesinden daha üst bir eğitim kademesine erişimin yaygınlığı hakkında bilgi sağlar. Mezunlar, alt eğitim kademesi için çıktı, yeni kayıtlar ise üst eğitim kademesi için bir girdi göstergesi oluşturur. Eğitim kademeleri arasındaki geçişler ayrıca, eğitim sisteminin seçiciliği hakkında da bir fikir verir. Bu seçicilik, öğrenci başarıları veya finansal nedenlere dayanabilir.

Kademeler arasındaki geçişlerin yüksek olması üst öğrenime geçişin ya da erişimin yaygın olduğunu ve / veya üst öğrenim kademesinin öğrenci alma kapasitesinin yüksekliğini yansıtır. Buna karşılık düşük geçiş oranları, iki kademe arasındaki köprüde bazı problemler olduğuna ilişkin sinyaller verir. Bunlar, sınav sistemindeki eksiklikler / kusurlar veya üst öğrenim düzeyindeki yetersiz kapasiteler ya da her ikisi de olabilir.

Bu gösterge, birinci sınıfa kayıt olanlardan yeni kayıt olanlarla sınıf tekrar edenleri tam olarak ayırt edememesi nedeniyle geçiş durumunu farklı yansıtabilir. Ayrıca, bir alt kademeden bir-iki yıl önce mezun olup da üst kademeye yeni kayıt yaptıranları hesaba katmamasından dolayı göstergenin kalitesi olumsuz yönde etkilenebilir.

Kaynak:

UNESCO-UIS: *Online Education Glossary*.

<http://www.uis.unesco.org/glossary/index.aspx?list=all&lang=en>. 15.08.2009 tarihinde indirilmiştir.

3.2.3.10. Hayat boyu öğrenmeye (HBÖ) katılım

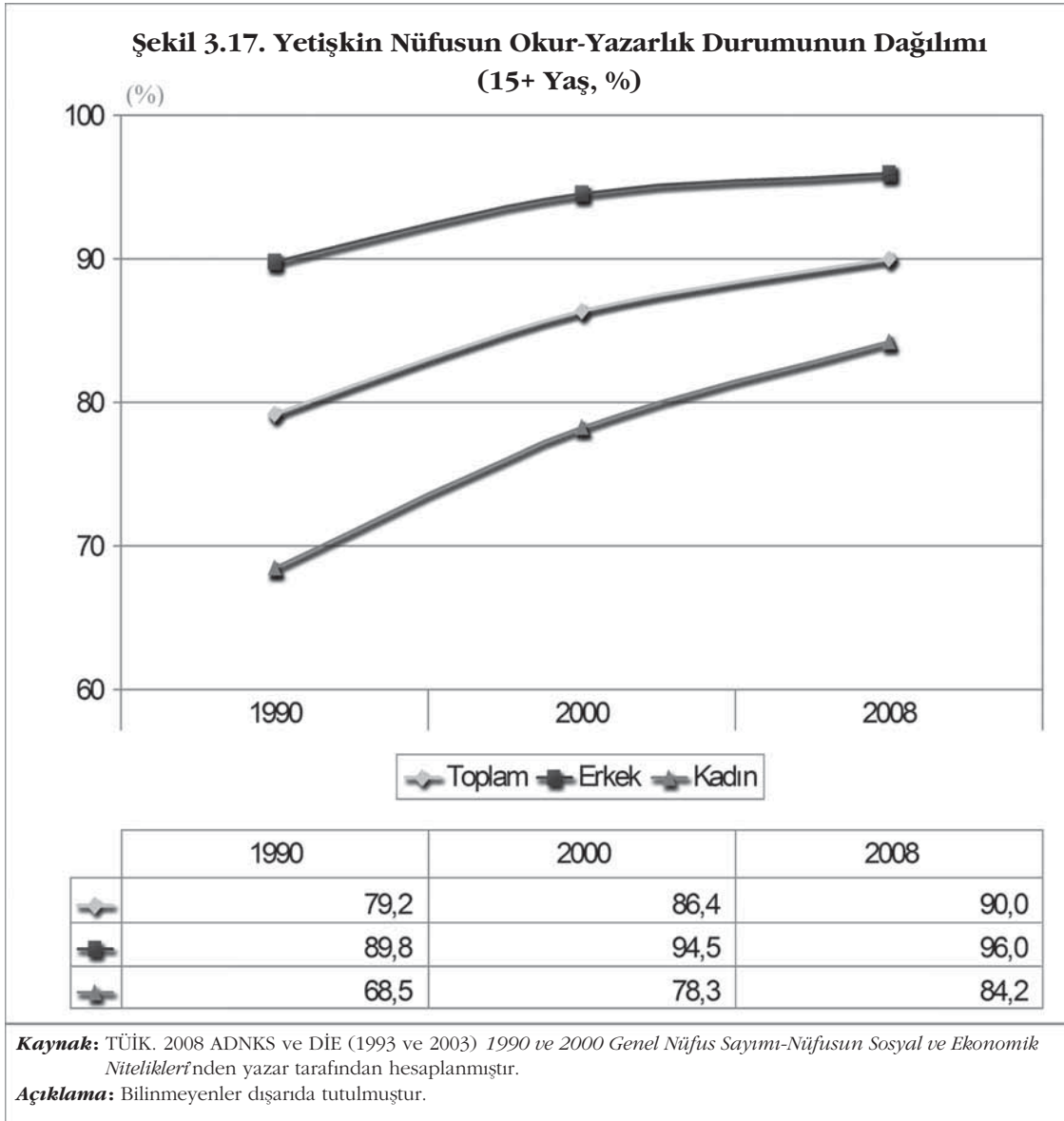
Yüksek Planlama Kurulu (YPK), AB müktesebatına uyum programı kapsamında, 2009 yılında (05.06.2009 tarih ve 2009/21 sayılı karar) *Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı*'nı kabul etmiş ve uygulamaya koymuştur. Belgeyle, Türkiye'de öğrenme olanaklarına erişimin toplumun her kesimine yayılarak bir öğrenme kültürünün geliştirilmesi, rekabet gücünün yükseltilmesi ve bilgi toplumu hedefli bir sosyal dönüşüm hedeflenmektedir. 2005 yılı AB ülkeleriyle ilgili hayat boyu öğrenime katılım verileri incelendiğinde; AB ülkelerindeki yetişkin erkeklerin %10,1'i, kadınların %11,9'u, Türkiye'de ise sırasıyla %1,4 ve %2,6'sı HBÖ etkinliklerine katılmıştır. HBÖ'ye kadınların daha yüksek oranda katılma eğiliminde oldukları gözlenmektedir (YPK, 2009).

"Eğitim ve Yetiştirme 2010 Çalışma Programı"nın 5 nolu hedefine göre (Council of the European Union, 2003); 2010 yılında "Yetişkin nüfusun %12,5'i yaşam boyu öğrenmeye katılmış olmalı"dır. Türkiye'nin 2005 yılında ulaştığı düzey (Erkekler %1,4 ve kadınlar %2,6) göz önüne alındığında bu hedefe ulaşılması güç görünmektedir. "Eğitim ve Yetiştirme 2020 Çalışma Programı"nda ise bu hedef %15'e yükseltilmektedir (Council of the European Union, 2009).

3.2.4. Eğitim Kurumlarının Çıktıları

3.2.4.1. Nüfusun okur-yazarlık oranı

Şekil 3.17'de yetişkin nüfusun okur-yazarlık durumu görülmektedir. TÜİK verilerine göre 1990-2000-2008 yıllarında Türkiye'deki yetişkin nüfusun (15+ yaş) okur-yazarlık oranı %79,2'den %90'a yükselmiştir. 18 yıllık dönemde yaklaşık 10 puanın üzerinde bir iyileşme sağlanmıştır. Aynı dönemde kadınların okur-yazarlık oranı da 16 puanlık bir artışla %68,5'ten %84,2'ye yükselmiştir. Kadınlardaki artış oranı erkeklerden yüksek olmuştur. Tüm bu olumlu gelişmelere karşın 2008 yılı itibariyle hala yetişkin nüfusun %10'u okur-yazar değildir. Cinsiyet eşitliği indeksi ise 1990 yılında 0,75 iken 2008 yılında 0,88'e yükselmiştir. (EK Tablo 1: Nüfus ve Kalkınma Göstergesi: Yetişkinlerde okur-yazarlık oranı).

Öte yandan, TÜİK - 2008 ADNKS sonuçlarına göre, okur-yazar olup olmadıklarına ilişkin veri sağlanamayan nüfus (3 milyon 967 bin) dışta tutulduğunda toplam okur-yazar olmayan sayısı 4 milyon 863 bin, okuma-yazma bilmeyen kadın sayısı ise 3 milyon 897 bindir. Bir başka deyişle okuma-yazma bilmeyen her beş kişiden dördü kadındır (Tablo 3.7).

Tablo 3.7. Yetişkin Nüfusun (Toplam ve Kadın) Okur-Yazarlık Durumunun Dağılımı (Bin, 15+ Yaş)

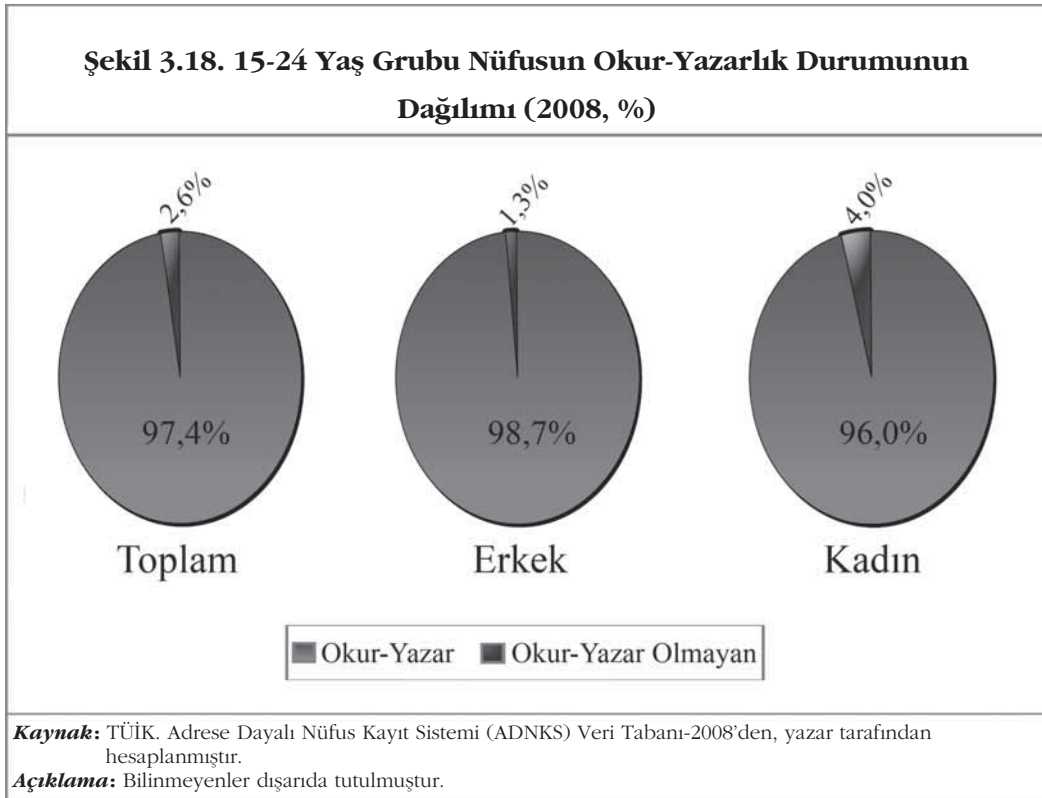
Durum	1990				2000				2008			
	Toplam		Kadın		Toplam		Kadın		Toplam		Kadın	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okuma-Yazma Bilen	29 109	79,2	12 516	68,5	41 131	86,4	18 584	78,3	43 807	90,0	20 730	84,2
Okuma-Yazma Bilmeyen	7 624	20,8	5 751	31,5	6 422	13,6	5 090	21,7	4 863	10,0	3 897	15,8
Toplam	36 733	100	18 267	100	47 553	100	23 674	100	48 670	100	24 627	100

Kaynak: TÜİK, 2008 ADNKS ve DİE (1993 ve 2003). 1990 ve 2000 Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Niteliklerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Açıklama: Bilinmeyenler dışarıda tutulmuştur.

Genç yetişkin okur-yazarlığına (15-24 yaş) ilişkin veriler incelendiğinde (Şekil 3.18), okuma-yazma bilenlerin oranı %97,4'e çıkarken, cinsiyet oranı 0,97'ye yükselmiştir. (EK Tablo 1: Nüfus ve Kalkınma Göstergesi: 15-24 yaş grubu okur-yazarlıkta cinsiyet oranı).

Şekil 3.18. 15-24 Yaş Grubu Nüfusun Okur-Yazarlık Durumunun Dağılımı (2008, %)

UNESCO verilerine göre (2009), gelişmiş ülkelerde 2000-2006 yılları arasında yetişkin okur-yazarlığı oranı %99, gelişmekte olan ülkelerde ise %79'dur. Cinsiyet eşitliği indeksi, sırasıyla 1,00 ve 0,85'tir. Aynı yıllar için genç yetişkin okur-yazarlık durumuna bakıldığında, gelişmiş ülkelerde neredeyse tüm genç yetişkinlerin okur-yazar olduğu gözlenirken, gelişmekte olan ülkelerde okur-yazarlık oranı %87'ye, cinsiyet eşitliği indeksi de 0,94'e yükselmektedir.

Okuma-yazma bilenler ve bilmeyenlerle ilgili olarak Türkiye'deki gelişmeler diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, 1990-2008 yılları arasında okur-yazarlık oranları bakımından gelişmekte olan ülkelerin biraz üzerinde olmamıza karşın, cinsiyet eşitliği indeksi bakımından gelişmekte olan ülkelerin dahi gerisinde olduğumuz (0,94'e karşılık 0,88) görülmektedir.

EFA amaçları arasında yer alan "2015 yılına kadar yetişkin okur-yazarlığında %50 düzeyinde bir iyileşmeyi sağlama" amacı (no 4) bakımından ele alındığında, 2000-2008 yılları arasındaki performans düzeyiyle, söz konusu tarihte bu hedefe ulaşmak güç görünmektedir. Buna ek olarak; EFA amaçlarından, genç ve yetişkinlerin öğrenme gereksinimlerinin karşılanması (amaç no 3) ve MDG (Amaç 3 ve 4) izleme göstergelerinden 15-24 yaş grubu okur-yazarlık oranı ve cinsiyet eşitliği indeksi bakımından, Türkiye ile ilgili 2008 yılı verileri (genç yetişkin okur-yazarlığı %97,4, cinsiyet eşitliği indeksi ise 0,97) dikkate alındığında, Türkiye'de genç yetişkin grubunun sahip olduğu okur-yazarlık düzeyi, yetişkinlerle karşılaştırıldığında gelecek için daha ümitli olmayı olanaklı kılmaktadır. Ancak, genç kuşaklarda hala okur-yazar olmayanların bulunması, ilköğretime erişim ya da okuma-yazma öğrenmeden ilköğretimden ayrılma veya okuma-yazma programlarının etkinliği konularında geçmiş on-onbeş yıllık dönemdeki bazı yetersizlikleri yansıtmaktadır. Bu bulgular ayrıca, eğitim politikacıları ve eğitim yöneticilerine, ilköğretime erişim ve okulu tamamlamayı izleme ve okuma-yazma programlarının sürdürülmesi konusunda sinyaller vermektedir.

KUTU: 7

Yetişkin Okur-Yazarlığı

Okur-yazarlıkla ilgili değerlendirmelerde, okur-yazarlığı yerel ve uluslararası düzeyde tanımlamak önemlidir. Gerçekte, okur-yazarlığın anlamı yıllar içinde değişmiştir. 1990'lı yıllarda, toplumun fonksiyonel yeterliklerini kapsayan geniş bir konsept vardı. Daha çağdaş tanımlar, farklı düzey ve türleri de dikkate almaktadır. Teknolojik okur-yazarlık, görsel okur-yazarlık (grafik ve diyagram okuma) gibi. UNESCO, bireyin kendi beyanına dayalı minimal tanımları dikkate almaktadır. Buna göre, okur-yazarlık; bir yetişkinin günlük hayatında kısa ve basit bir cümleyi anlayarak okuması ve yazmasıdır.

Yetişkin okur-yazarlığı, 15 yaş ve üzerindeki kişilerden okuyup yazabilenlerin oranını gösterir. Bu tanım genellikle, sayısal okur-yazarlığı ve basit aritmetik işlemleri yapabilmeyi de içerir. Ayrıca, genç yetişkin okur-yazarlık oranı da (15-24 yaş) hesaplanmaktadır. Bu gösterge, ulusların eğitim alanında son yıllardaki çabalarının eğilimini yansıtır.

Bu gösterge, ilköğretim ve okuma yazma kurslarının, temel okuma-yazma becerilerini kazandırmadaki başarısını gözlemlemekte kullanılır. Okur-yazar olmak, bireye, bu becerileri günlük yaşamda uygulama, öğrenmeyi sürdürme ve yazılı iletişim kurmanın önünü açar. Ayrıca, okuma-yazma entelektüel gelişim ve toplumun ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimine katkı için bir potansiyel oluşturur.

Okuma yazma oranının yüksek olması (ya da düşük okumaz-yazmaz oranı), nüfusun büyük bir bölümünün günlük yaşamında yazılı iletişimde bulunabilme, basit aritmetik işlemlerini yapabilme ve sürekli öğrenme yeteneğini elde etmesini sağlayacak etkin bir ilköğretim sisteminin ve/veya okuma yazma programlarının varlığına işaret eder. Okuma yazma oranlarıyla birlikte okuma-yazma bilmeyenlerin sayısının verilmesi de, okur-yazar olmayan nüfustaki azalmaları gözlemek açısından önem taşımaktadır.

Bu gösterge; cinsiyet, coğrafi yerleşim-bölge, kır/kent- ve beşerli yaş gruplarına göre hesaplanabilmektedir.

Kaynak:

UNESCO-UIS: *Online Education Glossary*.

<http://www.uis.unesco.org/glossary/index.aspx?list=all&lang=en>. 15.08.2009 tarihinde indirilmiştir.

3.2.4.2. Nüfusun eğitim düzeyi

1990 yılında Türkiye’de yetişkinlerin %48,3’ü ilkokul mezunu, %5,8’i ortaokul mezunu (bugünkü sistemde ilköğretim), %8,4’ü lise mezunu ve %5,1’i yükseköğrenim mezunuydu. Aynı tarihte %26,7’si okuma-yazma bilmiyordu. 2008 yılına gelindiğinde, her kademede eğitimi yaygınlaştırma çabalarının bir sonucu olarak kompozisyon oldukça değişmiştir. Nitekim 2008 yılı verilerine göre (bilinmeyenler düşüldükten sonra yapılan hesaplamalar), lise mezunlarının oranı 8,2 puanlık bir büyüme ile %16,6’ya, yükseköğrenim mezunlarının oranı da 4,8 puanlık bir artışla %9,9’a yükselmiştir (Tablo 3.8).

Tablo 3.8. Yetişkin Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı (Bin, 25+ yaş)

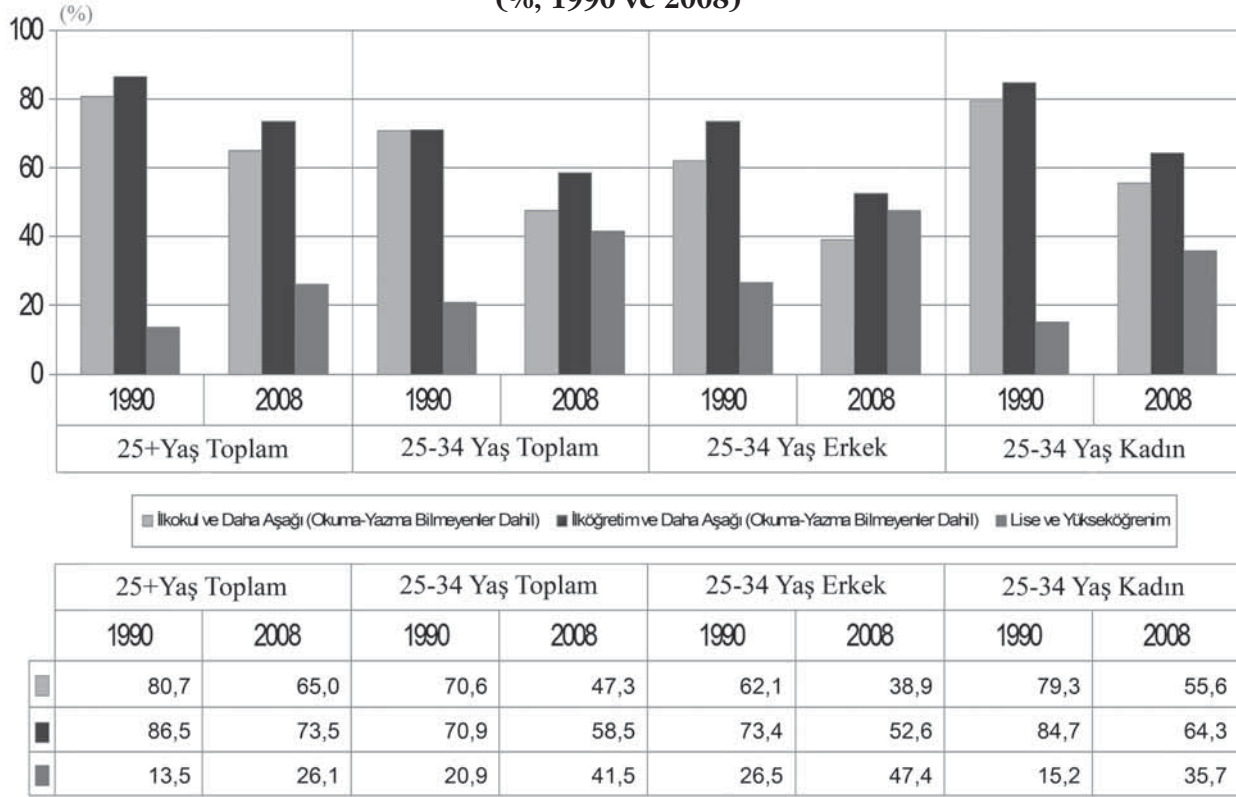
Durum	1990		2000		2008	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okuma-Yazma Bilmeyen	6 773	26,7	5 803	17,2	4 562	12,2
Okuma Yazma Bilen Ancak Okul Bitirmeyen	1 435	5,7	2 152	6,4	2 491	6,7
İlkokul Mezunu	12 239	48,3	16 074	47,8	17 189	46,1
İlköğretim Mezunu	1 465	5,8	2 771	8,2	3 139	8,5
Lise Mezunu	2 147	8,4	4 223	12,6	6 201	16,6
Yükseköğretim Mezunu	1 287	5,1	2 625	7,8	3 667	9,9
Toplam	25 344	100	33 648	100	37 249	100

Kaynak: TÜİK. 2008 ADNKS ve DİE (1993 ve 2003). 1990 ve 2000 Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri’nden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Açıklamalar: Bilinmeyenler düşülerek hesaplanmıştır.

Eğitim kademelerinin gruplandırılmış (25+ yaş ve 25-34 yaş) dağılımları 1990 ve 2008 yılları arasındaki döneme göre incelendiğinde (Şekil 3.19); 25+ yaş grubundan ilkokul ve daha aşağı düzeyde eğitim görenlerle okur-yazar olmayanların oranı 1990 yılında %80,7 iken 2008 yılında %65’e, ilköğretim ve daha aşağı eğitim görenlerin oranı da benzer biçimde %86,5’den %73,5’e gerilemiştir. Buna karşılık 18 yıllık dönemde lise ve üzeri eğitim görenlerin oranı ise ikiye katlanarak %13,5’den %26,1’e yükselmiştir. Genç yaş kuşağı (25-34 yaş) ile ilgili performansa bakıldığında, bu kuşaktaki çıkış da ikiye katlanmış ve oranlar %20,9’dan %41,5’e yükselmiştir. Aynı dönemde, kadınlarla erkekler hemen hemen aynı düzeyde (sırasıyla 20,5 ve 20,9 puan) sıçrama yapmışlar, böylece kadınlarla erkekler arasındaki aynı orandaki açık korunmuştur.

Şekil 3.19. Yetişkin Nüfusun Farklı Yaş Gruplarına Göre Eğitim Düzeylerinin Dağılımı (% , 1990 ve 2008)

Kaynak: TÜİK. 2008 ADNKS ve DİE (1993). *1990 Genel Nüfus Sayımı - Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*'nden yazar tarafından hesaplanmıştır.

Açıklamalar: Bilinmeyenler düşülerek hesaplanmıştır.

OECD ülkeleriyle ilgili 2007 yılı verileri incelendiğinde (OECD, 2009); 25-64 yaş grubu lise ve üzeri eğitim görenlerin OECD ülkeleri ortalaması %70, 25-34 yaş grubu ise %79'dur. Aynı kaynaktaki Türkiye verileri ile karşılaştırıldığında (sırasıyla %29 ve %38), Türkiye 25-64 yaş grubu içinde 1998-2006 yılları arasında hem lise mezunları hem de yükseköğrenim mezunları bakımından OECD'nin en hızlı büyüyen ülkesi olmasına karşın (sırasıyla %6,3 ve %7,8; lise mezunlarında İspanya'dan sonra ikinci), hem yetişkin hem de genç nüfusumuz içinde lise ve yükseköğrenim görmüş olanların oranının OECD ortalamalarının oldukça gerisinde olduğu gözlenmektedir.

"ET 2010" Çalışma Programı, 2010 yılına kadar; 22 yaşındakilerin en az %85'inin lise mezunu olmasını (3 nolu hedef), buna karşılık erken yaşta okuldan ayrılanların oranlarının da %10'dan fazla olmamasını (1 nolu hedef) öngörmüştür. Bu hedefi izleme göstergesi, 18-24 yaş grubu içinde ilköğretim ve daha aşağı düzeyde eğitim görenlerin oranlarıdır. TÜİK 2008 ADNKS verileri kullanılarak yapılan hesaplama göre, 22 yaş nüfusunun %55,9'u lise ve yükseköğrenim mezunudur. Yine aynı verilere göre 18-24 yaş grubu içinde ilköğretim ve daha aşağı düzeyde eğitim görmüş olanların oranı %50,9'dur. Bu bağlamda, 2010 yılına girilen dönemde Türkiye'nin "ET 2010" Çalışma Programı'nda öngörülen her iki hedefin de oldukça uzağında kaldığı gözlenmektedir.

KUTU: 8

Nüfusun Eğitim Kompozisyonu

Bu gösterge, yetişkin nüfusun (25 yaş ve üzeri) örgün eğitim sistemi yoluyla elde etmiş oldukları eğitim düzeyine göre dağılımını gösterir. Bu anlamda eğitim düzeyi (bir toplumun eğitim kompozisyonu), toplumların ve ulusal ekonomilerin sahip oldukları bilgi ve beceri potansiyelini temsil eder. Göstergenin amacı; bir ülkenin insan sermayesinin niteliği ve stoklarının iyileştirilmesi amacıyla yeni politikaların tasarlanmasına temel oluşturmaktır. Bu gösterge ayrıca, eğitim sisteminin yapısı ve performansı ile onun insan sermayesi oluşumu üzerindeki uzun vadeli etkilerini yansıtır.

Eğitim hem bugün hem de gelecek için önemlidir. Bireylerin sahip olduğu bilgi ve beceriler, onların toplumsal yaşama tam ve etkin katılımını sağlar. Yetişkinlerin eğitim düzeylerinin yükselmesi, nüfus ve işgücü içinde çoğu kez “insan sermayesine” veya becerilere erişebilmenin bir ölçüsü olarak görülür. Bir yetişkin yaş grubunun (25-64 yaş) eğitim düzeylerine göre dağılımı, aynı zamanda bir ülkenin bir kuşaktaki nüfusunun eğitimine yapmış olduğu yatırım düzeyini yansıtır.

Nüfusun eğitim düzeyine göre dağılımı; cinsiyet, coğrafi yerleşim –bölge, kırsal/kent-, yaş grubu ve mesleklere göre elde edilebilir.

Kaynak:

OECD (2009). *Education at a Glance 2009; OECD Indicators*.

UNESCO-UIS: *Online Education Glossary*.

<http://www.uis.unesco.org/glossary/index.aspx?list=all&lang=en>. 15.08.2009 tarihinde indirilmiştir.

3.2.4.3. Nüfusun ortalama eğitim süresi (yıl)

Ortalama eğitim süresi, bir yetişkinin örgün eğitimde geçirdiği ortalama süreyi (yılı) gösterir. Ortalama eğitim süresi, ampirik çalışmalarda yaygın bir biçimde insan sermayesi stoklarının temsilcisi olarak kullanılmaktadır. Bir başka deyişle, nüfus ve işgücünün beceri düzeyini göstermektedir. Bu yöntemle, nüfusun eğitim düzeyi, bitirilen ortalama eğitim süresi olarak özetlenmektedir. Ancak şunu belirtmek gerekir, bu hesaplama, geçmişteki nüfusun elde etmiş olduğu gerçek ortalama süreden çok eğitim kademelerinin bugünkü sürelerine göre yapılmaktadır. Ayrıca, ülkeler arasındaki karşılaştırmalarda, her ülkedeki bir yıllık eğitimin benzer bilgi ve beceri sağladığı kabul edilmektedir (OECD, 2006).

Tablo 3.9, Türkiye’de yetişkinlerin ortalama eğitim süresine ilişkin verileri göstermektedir. Türkiye’deki yetişkinlerin ortalama eğitim süresiyle ilgili olarak farklı dönemlerde farklı araştırmacılar tarafından yapılmış çalışmalar bulunmaktadır (OECD, 2006; Barro ve Lee, 2001; Cohen ve Soto, 2001). Bu çalışmalar farklı dönem ve yaş gruplarını (15+ yaş, 15-64 yaş, 25-64 yaş, beşerli yaş grupları gibi) kapsamaktadır. 15+ yaş grubunu kapsayan çalışmalara bakıldığında, TÜİK, 1998 yılı için ortalama eğitim süresini 6 yıl, Barro ve Lee (2001), 2000 yılı için 5,3 yıl olarak hesaplamıştır. TÜİK aynı yıl için erkeklerin süresi-

ni 7 yıl, kadınların süresini 5 yıl olarak saptamıştır. Cohen ve Soto (2001), 15-64 yaş grubu için 2000 yılı değerini 6,3 yıl olarak hesaplamıştır. (EK Tablo 1: Türkiye Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri: Ortalama Eğitim Görülen Yıl Sayısı).

Tablo 3.9. Türkiye’de Yetişkin Nüfusun Ortalama Eğitim Süresi (Yıl)

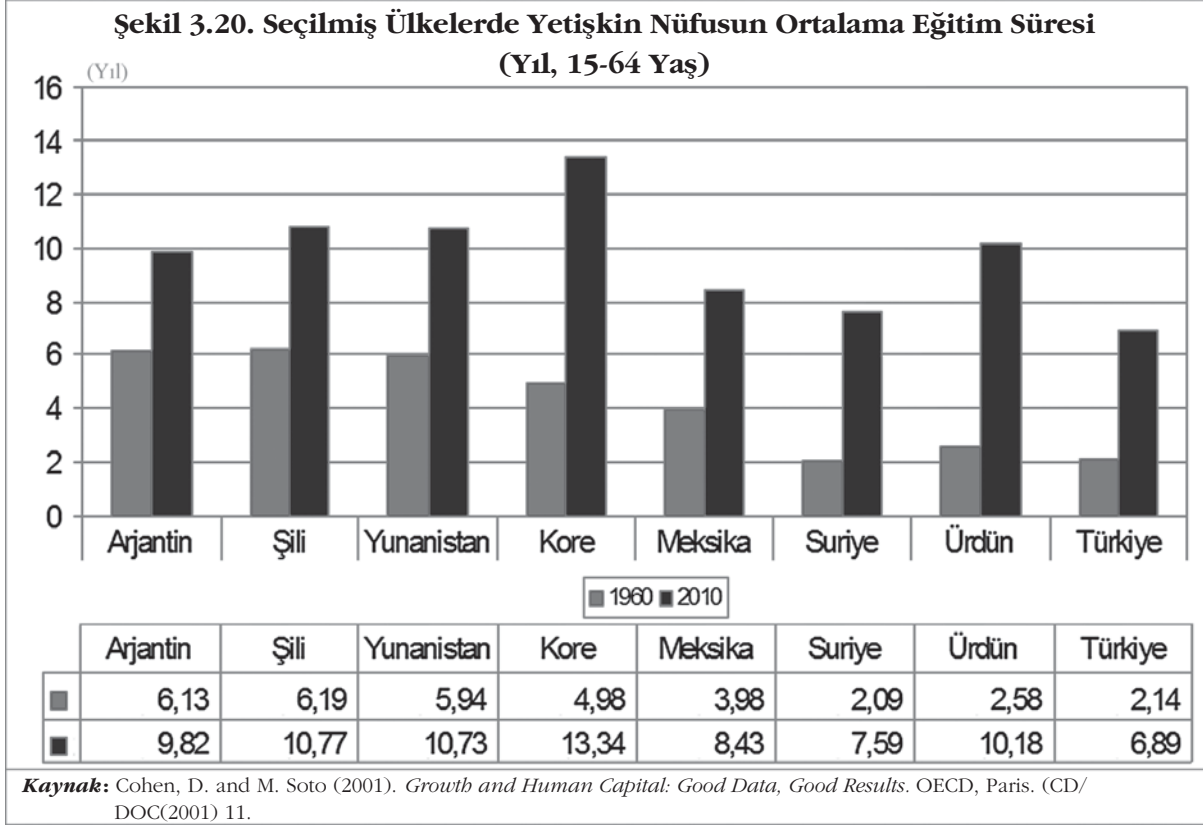
Kaynak	Yılı	Yaş grubu	Toplam	Erkek	Kadın
TÜİK	1993	15+yaş	5,4	6,5	4,3
	1998	15+yaş	6	7	5
OECD	2004	25-64 yaş	9,6	9,9	9,2
	2004	25-34 yaş	-	10,3	9,6
	2004	35-44 yaş	-	9,8	9,1
Cohen ve Soto	1960	15-64 yaş	2,1	-	-
	2000	15-64 yaş	6,3	-	-
	2010	15-64 yaş	6,9	-	-
Barro ve Lee	1960	15+yaş	1,9	-	-
	2000	15+yaş	5,3	-	-
	1960	25-64 yaş	2	-	-
	2000	25-64 yaş	4,8	-	-

Kaynak: - TÜİK. Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri. (<http://nkg.tuik.gov.tr/goster.asp?aile=3> 27.10.2009 tarihinde indirildi.)
- OECD (2006). *Education at a Glance 2006. OECD Indicators*. Paris.
- Cohen, D. and M. Soto (2001). *Growth and Human Capital: Good Data, Good Results*. OECD, Paris. (CD/DOC(2001)) 11.
- Barro, R. J. ve J –W Lee (2001) *International Data on Educational Attainment: Updates and Implications*, Oxford Economic Papers 53, 541-563. (The Appendix Tables) (<http://www.ksg.harvard.edu/CID>) ve (<http://www2.cid.harvard.edu/ciddata/>) 12.11.2009 tarihinde indirilmiştir.

OECD raporu (2006) incelendiğinde; 2004 yılı verilerine dayanarak yapılan farklı bir hesaplamada bu defa 25-64 yaş grubu için Türkiye’nin ortalama eğitim süresi 9,6 yıl, erkekler 9,9 yıl ve kadınlar 9,2 yıl olarak hesaplanmıştır. Aynı raporda 25-34 yaş grubu için daha yüksek değerler elde edilmiştir (Erkekler için 10,3 yıl, kadınlar için 9,6 yıl). Öte yandan OECD ülke ortalamalarına bakıldığında, aynı yıl 25-64 yaş grubu için 11,9 yıllık bir ortalama eğitim süresi saptanırken, bu sürenin 25-34 yaş grubunda daha da yükseldiği gözlenmektedir (12,5 yıl). Cohen ve Soto’nun (2001), Türkiye’deki 15-64 yaş grubu için 2010 yılı tahmini 6,9 yıldır. Buna karşılık aynı çalışmada, İspanya, Yunanistan ve Şili’ye ilişkin tahminler 10 yılı, Güney Kore tahmini ise 13 yılı aşmaktadır (Şekil 3.20).

Genel olarak sekiz yıllık zorunlu eğitimin de etkisiyle son on yıldan bu yana her düzeyde eğitime katılım ve eğitimi tamamlamada gözlenen olumlu gelişmeler nedeniyle, mezun sayılarında artış ve buna bağlı olarak ortalama eğitim süresinin giderek yükseldiği gözlenmektedir. Özellikle kadınların eğitim düzeylerindeki artış; doğum öncesi ve sonrası bakımı iyileştirmeye, gebeliği önleyici modern

yöntemleri kullanma oranlarını arttırmaya ve anne ölüm oranlarında azalmaya olumlu etkileri bakımından daha da önemlidir. Öte yandan, Türkiye'nin geçmişe dönük uzun vadeli eğitim performansının, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında pek de tatmin edici olmadığı açıktır.

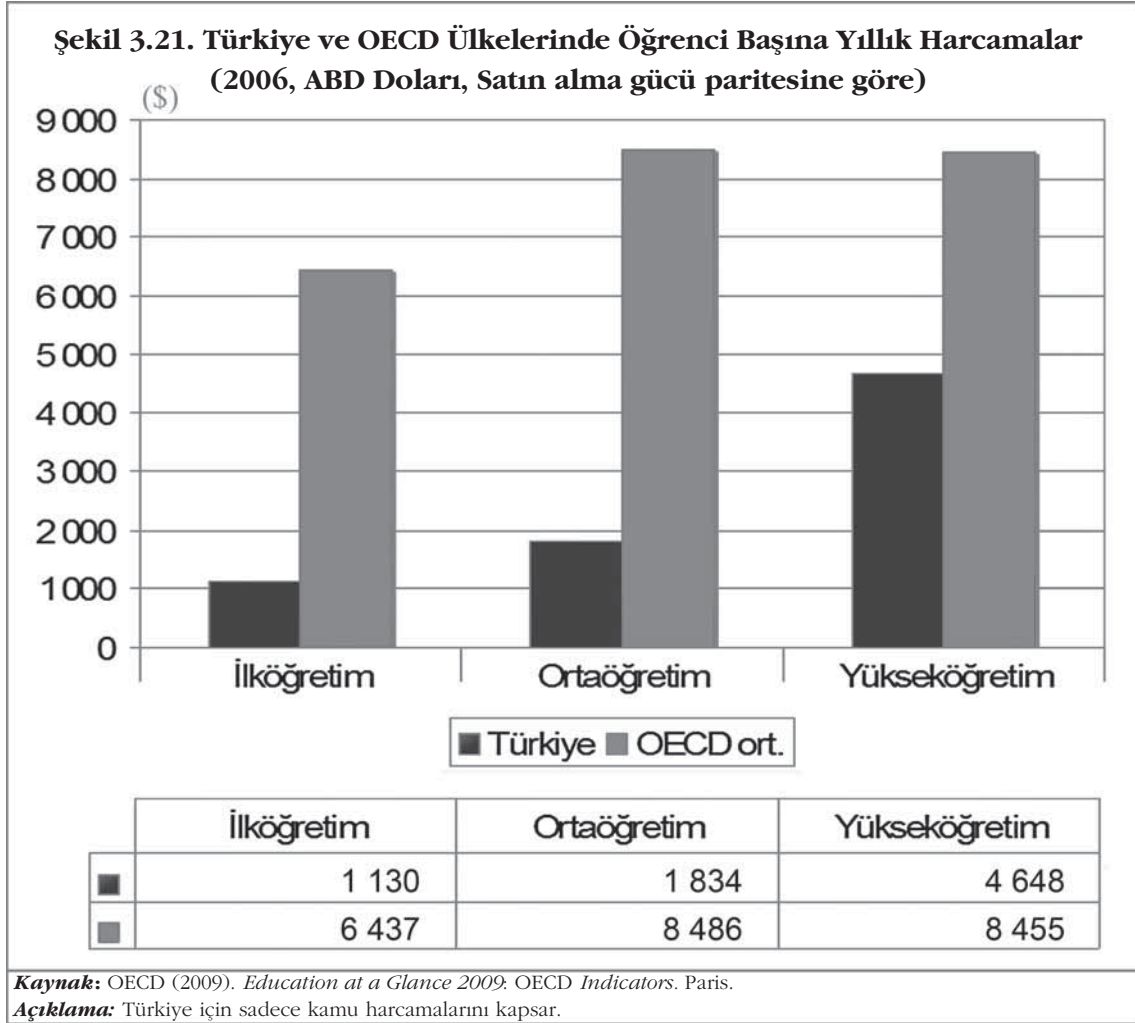

3.2.5. Eğitime Yatırım

Bu alt bölümde, eğitimle ilgili yatırım eğilimlerini yansıtan göstergelerden; öğrenci başına harcama, GSYİH içinde eğitimin payı, konsolide bütçe/merkezi yönetim bütçesi içinde eğitimin payı ve MEB ve yükseköğretim bütçesi içindeki yatırım harcamalarının payı incelenecektir.

3.2.5.1. Öğrenci başına eğitim harcamaları

Eğitim kademelerine göre öğrenci başına yapılan yıllık harcamalara göre, 2006 yılında Türkiye’de ilköğretimde 1 130 \$, ortaöğretimde 1 834 \$ ve yükseköğretimde 4 648 \$ (Ar-Ge harcamaları hariç) harcanmıştır. Bu harcamalar sadece kamu eğitim harcamalarını kapsamaktadır (Şekil 3.21). Uluslararası düzeydeki eğitim harcamaları incelendiğinde; 2006 yılında ilköğretimde öğrenci başına harcama dünya ortalaması 6 437 \$’dır (UNESCO, 2009). Yine 2006 yılı OECD ülkeleri ortalamaları incelendiğinde; ilköğretimde 6 437 \$, ortaöğretimde 8 486 \$, yükseköğretimde ise 8 455 \$’dır (Şekil 3.21).

KUTU: 9

Öğrenci Başına Yıllık Kamu Harcamaları

Bu gösterge, her bir öğrenci için yapılan yatırımın değerlendirilmesini sağlar. Eğitim kurumlarının öğrenci başına yaptıkları harcamalar büyük ölçüde, öğretmen maaşları, burs ve kredi sistemleri, öğretim süresi, öğretim materyali ve tesis maliyetleri, öğrencilerin yöneldikleri alanlar (genel-mesleki) ve eğitim sistemine kayıtlı öğrenci sayıları tarafından belirlenir. Yeni öğretmenleri mesleğe çekmeye veya sınıf büyüklüklerini azaltmaya veya personel örüntüsünü değiştirmeye (derslik/öğrenci oranı, öğrenci/öğretmen oranı gibi) yönelik politikalar da zaman içinde eğitim kurumlarının harcamalarını değiştirmeye katkıda bulunurlar.

Politika yapıcılar ayrıca, eğitim fırsatlarına erişimin yaygınlaştırılmasının arzu edilmesiyle eğitimin niteliğini geliştirmenin önemi arasında, özellikle yükseköğretim düzeyinde, denge kurmalıdır. Eğitim kurumlarının öğrenci başına yaptıkları harcama eğilimleriyle ilgili karşılaştırmalı bir çalışma, pek çok OECD ülkesinde öğrenci sayılarının artmasıyla, özellikle yükseköğretimde, yatırım artışlarının birlikte gitmediğini göstermektedir. Buna ek olarak, kaynakların çeşitli eğitim kademeleri arasında tahsisine ilişkin kararlar da önemlidir. Örneğin, bazı OECD ülkeleri, mümkün olduğu kadar daha küçük yaşlardaki -üç veya dört yaş- çocukların hemen hemen tamamına ulaşmak için biraz daha yatırım yapmaya ve yükseköğretime erişimi genişletmeye öncelik verirken, gelişmekte olan ülkelerin yatırımları daha çok temel eğitime doğru kaymaktadır.

Kaynak:

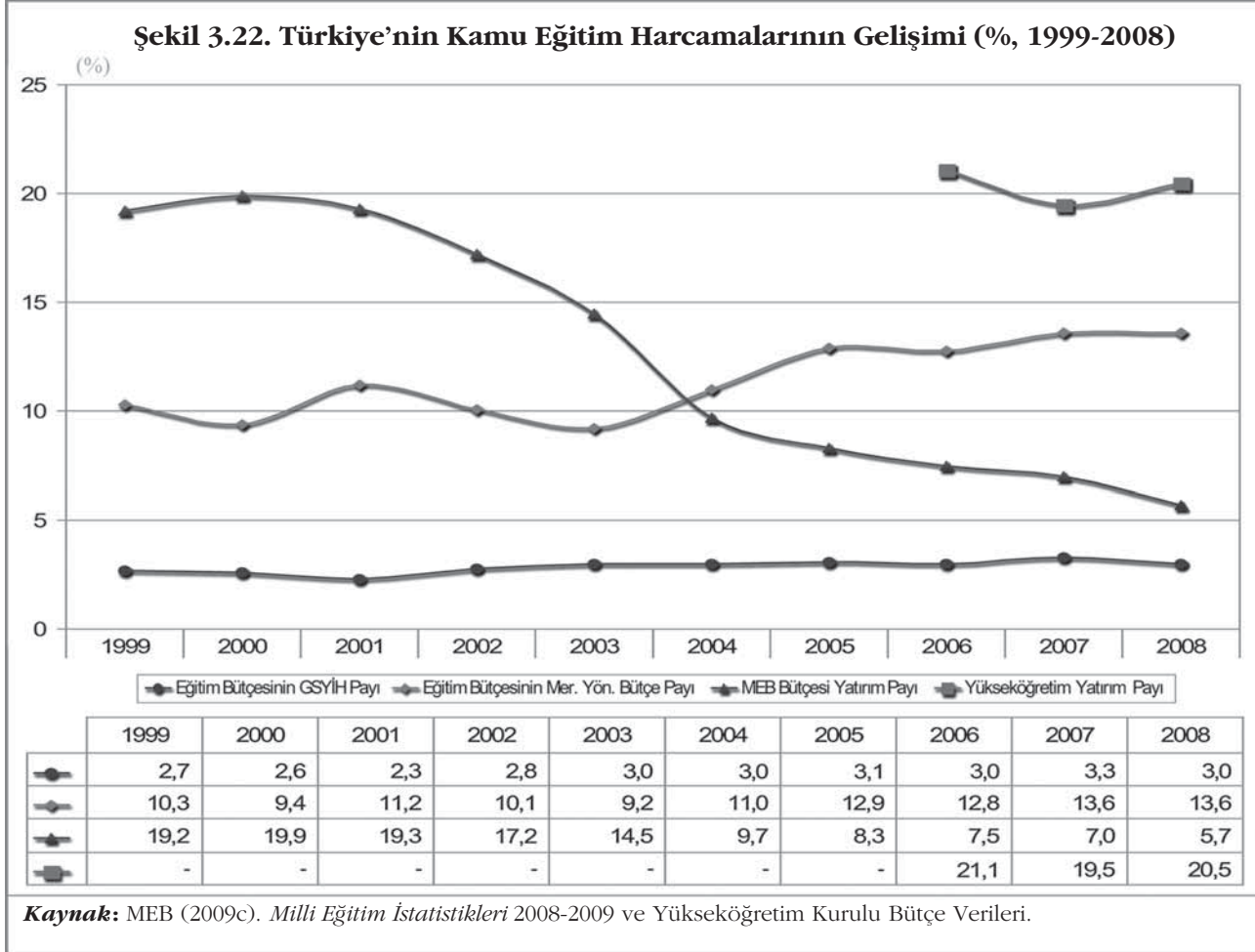
OECD (2009). *Education at a Glance 2009: OECD Indicators*.

3.2.5.2. Eğitim harcamalarının GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) ve Merkezi Bütçe içindeki payları ve yatırım harcamaları

Toplam eğitim bütçesinin 1999-2008 yılları arasında GSYİH içindeki payı %2,6 ile %3,3 arasında değişmiştir. 2008 yılındaki değer %3'tür. Toplam eğitim bütçesinin 1999-2008 yılları arasında konsolide/merkezi yönetim bütçesi içindeki payı %9,2 ile %13,6 arasında değişmiştir. 2008 yılındaki değer %13,6'dır (Şekil 3.22). Eğitim bütçesinin toplam bütçe içindeki payı son beş yıldan bu yana bir-iki puan yükselme eğilimindedir. (EK Tablo 1: Türkiye Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri: Kamu Eğitim Harcamalarının Kamu Harcamaları İçindeki Payı).

MEB bütçesi içinde yatırım bütçesiyle ilgili veriler incelendiğinde, son on yılda yatırım bütçesinin keskin bir düşüşle azaldığı ve MEB bütçesi içindeki payının %19,9'dan %5,7'ye gerilediği gözlenmektedir (Şekil 3.22). MEB'in son yıllardaki kamu yatırımlarındaki azalmayı, "Eğitime %100 Destek Kampanyası", İMKB (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası), TT (Türk Telekom), TOKİ (Toplu Konut İdaresi Başkanlığı) vb. kuruluşların düzenlediği toplumsal kampanyalar, sosyal sorumluluk projeleri ve gönüllü katkılar yoluyla telafi etme eğiliminde olduğu söylenebilir. Yükseköğretim yatırımlarının yükseköğretim bütçesi

içindeki payları incelendiğinde (Şekil 3.22); 2006-2008 yılları arasındaki yatırım paylarının %19,5 ile %21,1 arasında değiştiği gözlenmektedir. Bu bağlamda Türkiye son yıllarda yükseköğretimde genişleme atılımına paralel olarak yükseköğretim yatırımlarını %20'nin üzerinde tutmakta ise de bu düzeyin yeterli olmadığı açıktır. Ayrıca, yeni vakıf yükseköğretim kurumlarının yaygınlaşması, yükseköğretim sektörü için ek yatırımlar olarak değerlendirilebilir.

KUTU:10

Eğitim Kurumları Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı

Eğitim kurumları harcamalarının GSYİH içindeki payı, genel kaynak tahsisi içinde bir ülkenin eğitime verdiği önceliği yansıtır. ğrenim cretleri ve özel kurumların eğitim yatırımları, OECD ve partner ülkelerin eğitim sistemlerine tahsis ettikleri toplam finansal kaynak miktarının farklılığı üzerinde, özellikle yüksek ğretim düzeyinde, gl bir etkiye sahiptir.

Bu gösterge, ulusal gelirden eğitim kurumlarına yapılan yatırım payının bir ölüsünü sağlar. Eğitim kurumlarıyla ilgili harcamalar; hızlı ekonomik büyümeyi destekleyen, verimliliği artıran, bireysel ve sosyal gelişmeye katkıda bulunan ve sosyal eşsizlikleri azaltan bir yatırımdır. Bir ülkede eğitime ayrılan toplam kaynak miktarının payı; hükümetler, işletmeler, öğrenciler ve onların aileleri tarafından yapılan tercihlerin/alınan kararların, kısmen de eğitim ağ nüfusunun ve kayıtlı ğrenci sayılarının ortaya çıkardığı zorunluluğun bir sonucudur. Dahası, eğer eğitim yatırımlarının sosyal ve bireysel getirileri yeterince fazlaysa toplam eğitim yatırımlarını ve ğrenci sayısını arttırma konusunda yeterli itici güç var demektir.

Bu gösterge ayrıca, zaman içindeki eğitim yatırımlarının değişimine ilişkin karşılaştırmalı inceleme fırsatları sağlar ve çeşitli OECD lkelerinde zaman içindeki harcamaların, ulusal gelirdeki pay ve mutlak miktar bakımından gelişimiyle ilgili bir referans noktası oluşturur.

Kaynak:

OECD (2009). *Education at a Glance 2009: OECD Indicators*.

KUTU: 11

Kamu Harcamaları İçinde Eğitimin Payı

Toplam kamu harcamaları içinde eğitimin payı, sağlık, sosyal güvenlik, savunma, güvenlik vb. kamu hizmetleri içinde eğitime verilen değeri gösterir. Ayrıca, insan sermayesini geliştirme konusunda bir hükümetin taahhütlerini yansıtır. Özellikle eğitim harcamaları içinde kamu ve özel harcamaların payı gibi diğer eğitim harcamalarıyla ilgili göstergeler için bir politika aracı ve önemli bir bağlam sağlar.

Bu gösterge, eğitimle ilgili kamu harcamalarına odaklanır ve kamu harcamalarının zaman içinde nasıl değiştiğini gösterir. Eğitim, kamu tarafından desteklenen çok çeşitli alanlarla rekabet içindedir. Bu gösterge, eğitim harcamalarındaki değişimi mutlak değerler ve toplam kamu bütçesi içindeki paylarındaki eğilimlere göre izler ve değerlendirir.

Eğer belirli bir hizmetin toplumsal faydası bireysel faydalarından fazla ise piyasalar bu hizmetleri yeterince sağlamada isteksiz davranabilir ve bu gibi durumlarda hükümetlerin müdahalesine gereksinim duyulabilir. Eğitim, tüm hükümetlerin kaynak sağlama ya da doğrudan hizmet sunma biçiminde müdahale ettiği bir kamu hizmeti alanıdır. Piyasaların, eğitim fırsatlarına eşit erişimi garanti etmedikleri gibi eğitim hizmetlerinin kamu tarafından finansmanı da toplumun bazı üyelerinin eğitimden yoksun kalışlarını engelleyemez.

Kaynak:

OECD (2009). *Education at a Glance 2009: OECD Indicators*.

UNESCO-UIS. *Online Education Glossary*. <http://www.uis.unesco.org/glossary/index.aspx?list=all&lang=en>. 15.08.2009 tarihinde indirilmiştir.

GSYİH içinde eğitimin payı dünya ortalaması %4,9, gelişmiş ülkeler ortalaması %5,3 ve gelişmekte olan ülkeler ortalaması %4,4'dür. Ulusal bütçeler içinde eğitimin payı bakımından ise dünya ortalaması %15, gelişmiş ülkeler ortalaması %12 ve gelişmekte olan ülkeler ortalaması ise %16'dır (UNESCO, 2009).

Tüm bu ulusal ve uluslararası veriler değerlendirildiğinde, Türkiye'nin eğitim için yapmış olduğu kamu harcamalarının, gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığı açıktır. Türkiye bu açıgnı bir ölçüde özel harcamalarla kapatma eğilimindedir. Bir başka deyişle, eğitim maliyetlerinin önemli bir bölümünü ailelerle paylaşmaktadır. Nitekim, TÜİK'in "2002 Yılı Eğitim Harcamaları Araştırması" sonuçlarına göre yapılan analizler, özel harcamalar dikkate alındığında, diğer ülkelerden çok farklı bir örüntüyü ortaya koymaktadır. Dünya Bankası tarafından yapılan Türkiye Eğitim Sektörü Çalışması (World Bank, 2005) için Chawla'nın yaptığı analizlere göre; Türkiye'nin 2002 yılı toplam eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payı %7'ye yakındır (%6,97). Bunun %4,3'ü kamu, %2,5'i özel harcamalardan (Diğerleri; bağışlar, yerel gelirler ve dış yardımlar) oluşmaktadır. Buna göre, Türkiye toplam olarak eğitime, ABD ve Güney Kore dışındaki OECD ülkelerinden daha fazla harcama yapmaktadır (2002 yılı OECD ortalaması %5,2). Ancak, toplam harcamalar içindeki kamu payına (%64) bakıldığında Türkiye'nin pek çok OECD ülke-

sinden geride kaldığı gözlenmektedir (Örneğin, Finlandiya %98, Fransa %93, ABD %81). TÜİK araştırması ve Chawla'nın analizinin en çarpıcı yanı özel harcamaların toplam harcamalar içindeki payının %36 gibi yüksek bir düzeyde çıkmasıdır. Bu oran, Güney Kore (%41) dışındaki tüm OECD ülkelerinden daha yüksektir (Örneğin, ABD %18, İngiltere %13). Sözkonusu çalışmanın dikkat çekici diğer bulguları; okul öncesi eğitim ve özel eğitimle (özürlülerin eğitimi ile) ilgili harcamaların toplam eğitim harcamaları içindeki payının %1'den az olması ve özel harcamaların %12'sinin dershanelere harcanmasıdır.

Patrinos'a göre (UN, 2004); Dünya Bankası verileri, gelişmekte olan ülkelerde ailelerin çocuklarının eğitim maliyetlerinin önemli bir bölümünü üstlendiğini ortaya koymaktadır. 41 ülkeden derlenen veriler, gelişmekte olan ülkelerdeki eğitim harcamalarının yaklaşık dörtte birinin, gelişmiş ülkelerdeki harcamaların ise %11'inin özel harcamalardan oluştuğunu göstermektedir. Türkiye ile ilgili iki çalışma da özel harcamaların boyutlarını ortaya koymaktadır. Tansel ve Bircan (2006)'a göre; çocuklarını üniversiteye hazırlık amaçlı özel dershanelere gönderen aileler ortalama gelirlerinin %1-15'i arasında değişen oranlarda ödeme yapmaktadırlar. Bu, hanehalkı bütçesi açısından önemli bir miktardır. Yine, Türkiye'de yükseköğretime hazırlık ve yükseköğretim maliyetleriyle ilgili olarak Ekinci (2009) tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçları da bu bulguları destekler niteliktedir. Bu araştırmanın bulgularına göre; araştırma kapsamında yer alan üniversitelerdeki öğrencilerin neredeyse tamamının üniversiteye hazırlık harcaması yaptığı ve bu harcamaların hanehalkı gelirleriyle karşılaştırıldığında önemli miktarlara (4 475 TL) ulaştığı ve toplam birim öğrenci maliyeti (15 339 TL) içinde, genel olarak bireysel öğrenci maliyetinin (8 692 TL) payının kamusal öğrenci maliyetinden (6 647 TL) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ekinci'ye göre (2009); Türkiye'de yükseköğrenime hazırlık ve yükseköğrenim sürecinde, ailelerin, çocuklarının gelecekle için önemli sayılabilecek bir miktarı eğitim için harcamaya istekli oldukları görülmektedir. Bu harcamaların, özellikle, düşük gelir grupları için büyük bir özveriye dönüştüğü vurgulanmaktadır. Bu maliyetler dikkate alındığında, Türkiye'de yükseköğretimin öğrenciler ve aileleri için hâlâ bir yatırım olma özelliğini koruduğu ve bu durumun birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için de geçerli olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin toplam eğitim harcamalarıyla ilgili olarak daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için, kamu harcamalarıyla birlikte özel harcamaları da kapsayan düzenli bir veri akışına olan gereksinim açık olmakla birlikte, ailelerin çocuklarının eğitimi için ekonomik olarak gelişmiş ülkelere daha fazla fedakârlıkta buldukları da başka bir gerçektir.

B Ö L Ü M
4

DEMOGRAFİK DEĞİŞİM
SÜRECİNİN EĞİTİM SEKTÖRÜNE
YANSIMALARI (2010-2050)

4. DEMOGRAFİK DEĞİŞİM SÜRECİNİN EĞİTİM SEKTÖRÜNE YANSIMALARI (2010-2050)

Bu bölümde Türkiye'nin uzun vadeli demografik değişim sürecinin eğitim sektörüne yansımaları ve demografik dönüşüm sürecinin beraberinde getirdiği fırsatlar ve riskler ile uzun vadeli eğitim öngörülerini ayrı alt başlıklar halinde ele alınacaktır.

4.1. Türkiye'nin Demografik Değişim Sürecinin Karakteristikleri

Türkiye'nin Hoşgör tarafından yapılan uzun dönemli nüfus projeksiyonunun (Hoşgör ve Tansel, 2010) eğitim sektörüyle yakından ilişkili özellikleri şöyle özetlenebilir:

4.1.1. Toplam Nüfustaki Eğilimler

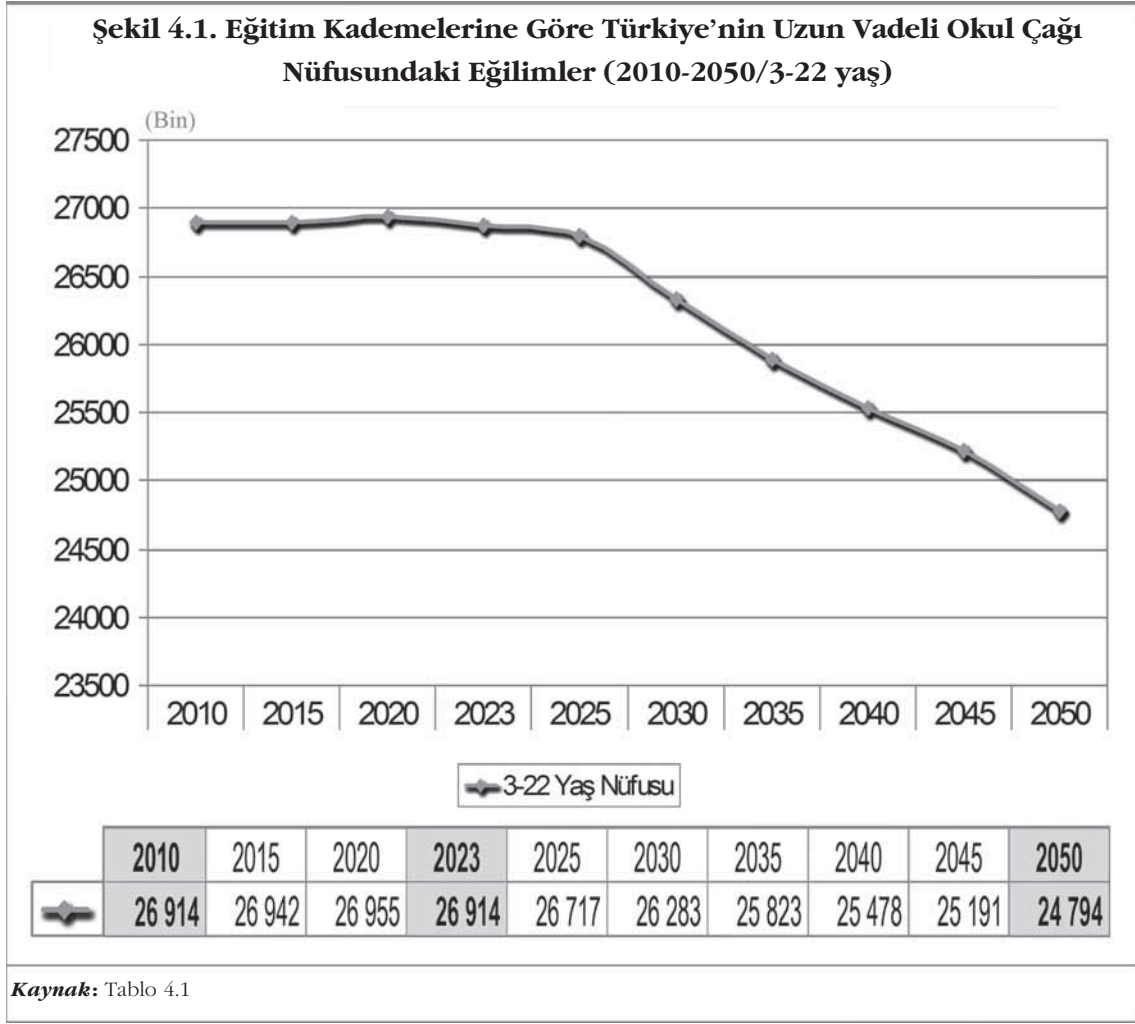
2000-2050 dönemi için Hoşgör tarafından yapılan Türkiye nüfus projeksiyonuna (orta düzey) (Hoşgör ve Tansel, 2010) göre; Türkiye nüfusunun 2010-2050 yılları arasında, giderek azalan bir nüfus artış hızıyla yaklaşık 23 milyon artarak 77 milyondan 99,7 milyona ulaşması beklenmektedir. Bu artış, çeşitli yaş gruplarına 2010-2050 döneminin farklı evrelerinde farklı biçimlerde (artış ya da azalış) yansıtacaktır. Örneğin, 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı 2010 yılında %26,2 iken, 2050 yılında %18,2'ye düşecek, 65+ yaş grubunun payı %6,3'den %17,3'e yükselecektir. Nüfus artış hızı giderek azalmaktadır. 2010 yılındaki artış hızı %0,12 iken, düzenli olarak azalan nüfus artış hızı 2050 yılında %0,1'e düşecektir.

Cinsiyet oranlarındaki (Erkek/Kadın) eğilime bakıldığında, erkek nüfusun fazlalığından kadın nüfusun fazlalığına doğru bir demografik dönüşümün yaşanması ve cinsiyet oranının 101'den 98'e doğru değişimi beklenmektedir.

4.1.2. Toplam Okul Çağı (3-22 Yaş) Nüfusundaki Eğilimler

Şekil 4.1'de, Türkiye'nin 2010-2050 dönemindeki okul çağı nüfus (3-22 yaş; okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar) eğilimi görülmektedir. Bu tabloya göre, okul çağı nüfusunun 2010-2020 yılları arasında hafifçe yükselme eğiliminde olması, 2020'den sonra düşme eğilimine girmesi, bu düşüşün 2025 yılından sonra daha hızlı bir biçimde seyretmesi beklenmektedir. Bu bağlamda 2010 yılı için 26 milyon 914 bin olarak tahmin edilen okul çağı nüfusunun 2050 yılında 24 milyon 794 bine düşeceği tahmin edilmektedir. 2010 yılına göre (2010 yılı=100 kabul edildiğinde) indeks değeri 92'ye gerilemektedir. Bir bütün olarak bakıldığında örgün eğitimin potansiyel hedef kitlesi, özellikle 2020'den sonra

giderek küçülmektedir. Bu eğilim, örgün eğitim sistemi üzerindeki nüfus artışına dayalı demografik baskının özellikle 2020 yılından itibaren giderek azalması, bu azalmanın da her kademedeki örgün eğitimi daha yaygın hale getirme ve eğitimin niteliğini geliştirme konusunda fırsatlar sunması anlamına gelmektedir.

2010-2050 döneminde okul çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payı %35'den %25'e düşmektedir. Bu da toplumun giderek yaşlanması ve aktif nüfusa düşen yükün giderek azalması anlamına gelir. Bir başka deyişle, 0-14 yaş grubu azalmakta, 65+ yaş grubu artmaktadır. Bu da ileride öğrenci başına ayrılan kaynakların görece yüksek olması anlamına gelebilir. Okul çağı nüfusunun cinsiyet oranı, toplam nüfus seyrinden farklı olarak, 2010'u izleyen yıllarda önce 105'den 103'e gerilemekte ve 2050'ye doğru yeniden 104'e yükselmektedir. Bir başka deyişle, okul çağı nüfusunun içinde erkeklerin çoğunlukta olmaya devam etmesi beklenmektedir (Tablo 4.1).

Tablo 4.1. Eğitim Kademelerine Göre Türkiye'nin Uzun Vadeli Okul Çağı Nüfusundaki Eğilimler (2010-2050)

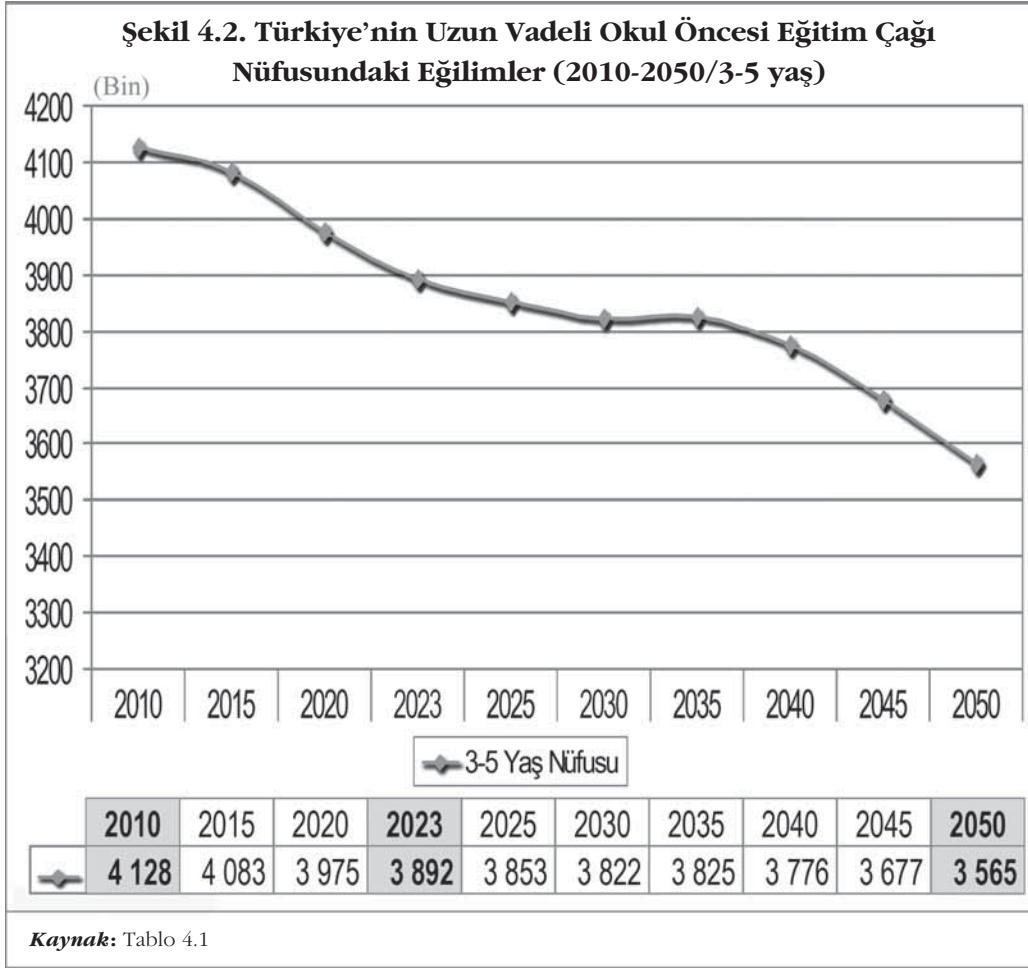
YIL	3-5 Yaş			6-13 Yaş			14-17 Yaş			18-22 Yaş			3-22 Yaş		
	Çağ Nüfusu (Bin)	Nüfus Oranı (%)	Cinsiyet Oranı (E/K)	Çağ Nüfusu (Bin)	Nüfus Oranı (%)	Cinsiyet Oranı (E/K)	Çağ Nüfusu (Bin)	Nüfus Oranı (%)	Cinsiyet Oranı (E/K)	Çağ Nüfusu (Bin)	Nüfus Oranı (%)	Cinsiyet Oranı (E/K)	Çağ Nüfusu (Bin)	Nüfus Oranı (%)	Cinsiyet Oranı (E/K)
2010	4 128	5,3	103	10 690	13,8	104	5 326	6,9	106	6 770	8,7	107	26 914	34,7	105
2015	4 083	5,0	103	10 932	13,4	103	5 312	6,5	105	6 615	8,1	105	26 942	32,9	104
2020	3 975	4,6	103	10 899	12,7	103	5 419	6,3	102	6 661	7,8	104	26 955	31,4	103
2023	3 892	4,4	103	10 733	12,2	103	5 499	6,2	102	6 790	7,7	102	26 914	30,6	103
2025	3 853	4,3	103	10 610	11,9	103	5 471	6,1	102	6 783	7,6	102	26 717	29,9	103
2030	3 822	4,1	103	10 316	11,1	103	5 335	5,8	103	6 811	7,3	102	26 283	28,3	103
2035	3 825	4,0	103	10 198	10,7	103	5 163	5,4	103	6 637	7,0	102	25 823	27,1	103
2040	3 776	3,9	103	10 178	10,4	103	5 093	5,2	103	6 431	6,6	103	25 478	26,1	103
2045	3 677	3,7	103	10 066	10,2	104	5 092	5,1	103	6 356	6,4	103	25 191	25,5	103
2050	3 565	3,6	103	9 819	9,8	104	5 053	5,1	103	6 357	6,4	103	24 794	24,8	104

Kaynak: Hoşgör (2010); Türkiye'nin Uzun Vadeli Nüfus Projeksiyonu 2000-2050 (Orta Düzey)

4.1.3. Okul Öncesi Eğitim Çağı (3-5 Yaş) Nüfusundaki Eğilimler

Şekil 4.2'de okul öncesi eğitim çağı nüfusunun uzun vadeli eğilimi görülmektedir. Şekilde de görüldüğü gibi okul öncesi eğitim çağı nüfusunun 2010-2050 döneminde farklı derecelerde de olsa sürekli düşüş eğiliminde olması beklenmektedir. Dönem içindeki eğilimler incelendiğinde; 2010-2030 yılları arasında hafifçe azalma, 2030-2035 döneminde durgunluk, 2035'i izleyen yıllarda ise daha hızlı bir azalma eğilimi biçiminde seyir izleyeceği tahmin edilmektedir. Bu bağlamda 2010 yılı için 4 milyon 128 bin olarak tahmin edilen okul öncesi eğitim çağı nüfusunun 2050 yılında 3 milyon 565 bine düşmesi beklenmektedir. Bu bağlamda okul öncesi eğitim çağı nüfusunun 2010 yılına göre 563 bin kişilik azalmayla, değişim indeksinin 86'ya gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bu bağlamda, tüm eğitim kademeleri arasında en yüksek orandaki düşüşün okul öncesi eğitim kademesinde yaşanması beklenmektedir.

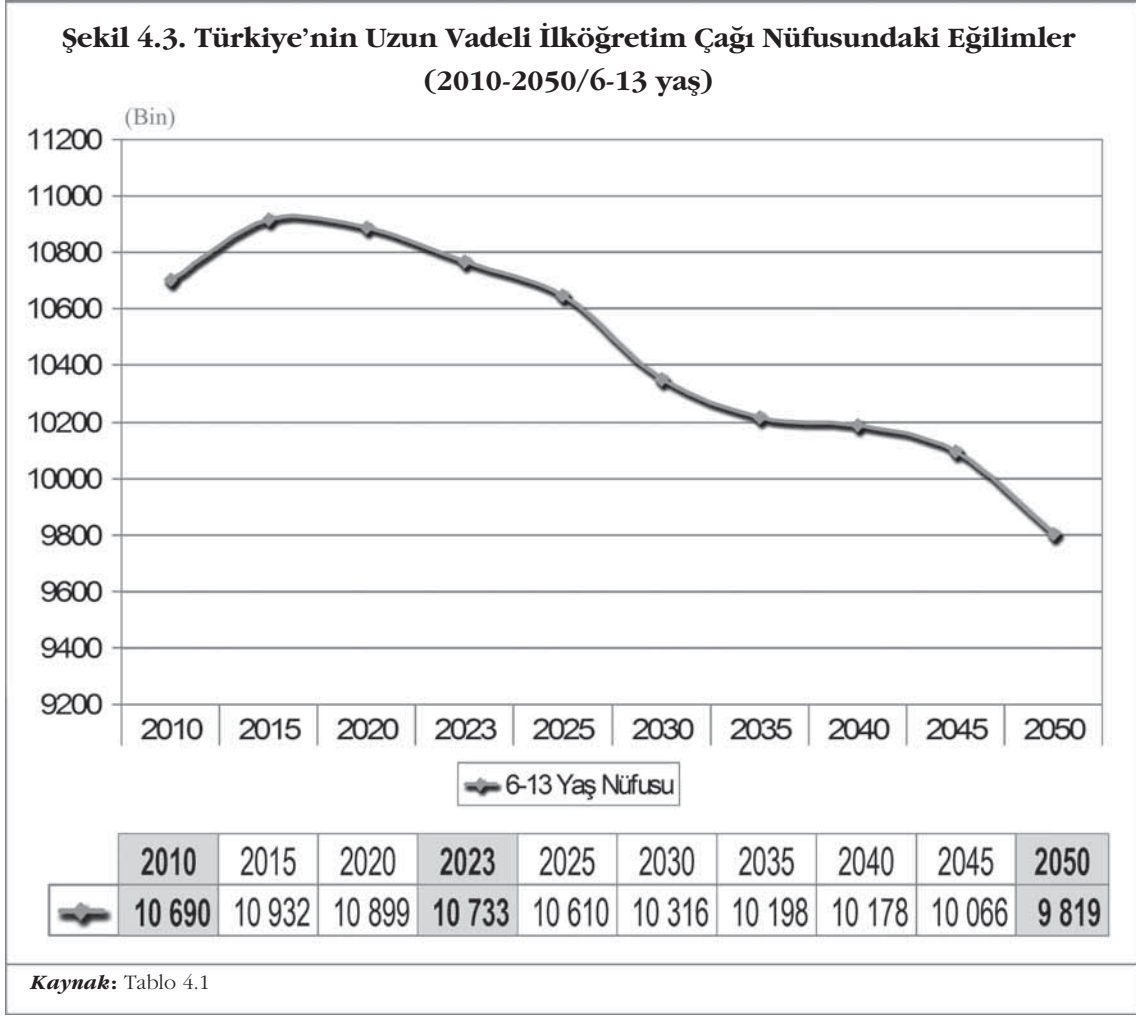
2010-2050 döneminde okul öncesi eğitim çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payı %5,3'den %3,6'ya düşmektedir. Okul öncesi eğitim çağı nüfusunun cinsiyet oranının, toplam okul çağı nüfusu cinsiyet oranının seyrinden farklı olarak, 2010'dan itibaren aynı endeks düzeyinde kalması beklenmektedir (Tablo 4.1).

4.1.4. İlköğretim Çağı (6-13 Yaş) Nüfusundaki Eğilimler

Şekil 4.3'te görüldüğü gibi, ilköğretim çağı nüfusunun (6-13 yaş) 2010-2015 yılları arasında hafif bir artış içinde olması, 2015-2035 döneminde değişik oranlarda azalma eğiliminde olması, 2035-2040 yılları arasında bir durgunluk dönemi geçirerek, bu tarihten itibaren daha hızlı bir azalma eğiliminde olması beklenmektedir. Bu bağlamda 2010 yılı için 10 milyon 690 bin olarak tahmin edilen ilköğretim çağı nüfusunun 2050 yılında 9 milyon 819 bine düşmesi beklenmektedir. Bu tahminlere göre, ilköğretim çağı nüfusunun 2010 yılına göre 871 bin kişi azalması ve değişim indeksinin 92'ye gerilemesi beklenmektedir.

2010-2050 döneminde ilköğretim çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payı %13,8'den %9,8'e düşmektedir. İlköğretim çağı nüfusu cinsiyet oranının, büyük ölçüde okul öncesi eğitim çağı nüfusuna paralel olarak 2015-2040 yılları arasında 103 olarak devam etmesi, bu tarihten itibaren tekrar 104'e yükselmesi beklenmektedir (Tablo 4.1). Bir başka deyişle, ilköğretim çağı nüfusundaki cinsiyet oranı korunma eğilimindedir.

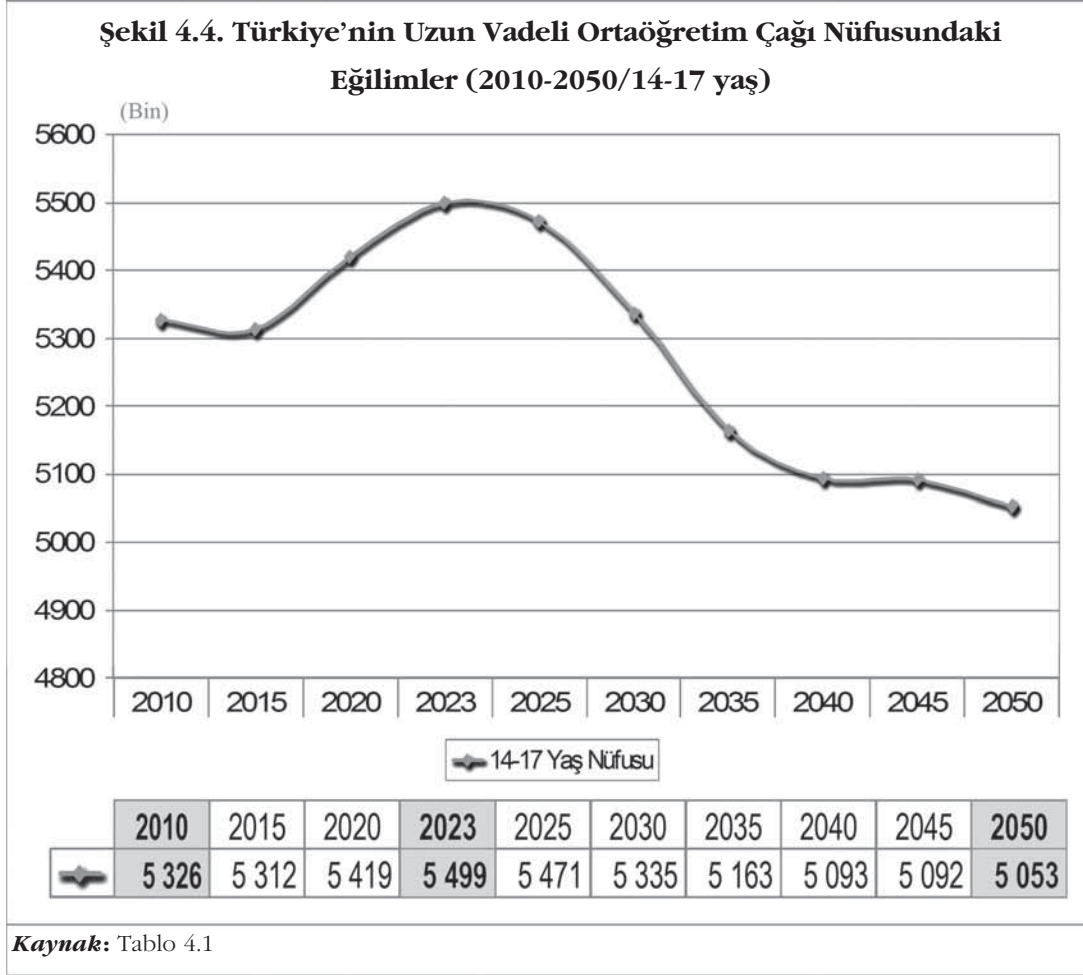

4.1.5. Ortaöğretim Çağı (14-17 Yaş) Nüfusundaki Eğilimler

Şekil 4.4'te görüldüğü gibi, ortaöğretim çağ nüfusu 2010-2050 yılları arasında, okul öncesi eğitim ve ilköğretim çağ nüfuslarından farklı olarak daha dalgalı bir seyir izleyecektir. Buna göre ortaöğretim çağ nüfusunun 2010-2015 yılları arasında hafif bir azalma ile bunu izleyen 2015-2023 yılları arasında yükselmesi, 2025-2040 yılları arasında giderek azalması ve 2040 yılından itibaren yeniden durgunluk dönemi ve ardından azalma dönemine girmesi beklenmektedir. Bu bağlamda, ortaöğretim çağ nüfusunun önümüzdeki beş yıl içinde önce azalması, ardından 2010 seviyesinin de üzerinde yükselmesi beklenmektedir. Orta vadeli azalış periyodu (2010-2015) ortaöğretim üzerindeki demografik baskının hafiflemesi açısından kritik bir dönemdir. Ancak 2015-2023 yılları arasındaki dönemde ortaöğretim yine nüfus baskısını hissedecektir. Ortaöğretim kademesindeki nüfus baskısı ancak 2025'i izleyen yıllarda azalacaktır.

Bu bağlamda 2010 yılı için 5 milyon 326 bin olarak tahmin edilen ortaöğretim çağı nüfusunun 2050 yılında 5 milyon 53 bine düşmesi beklenmektedir. 2010 yılına göre, 273 bin kişilik azalmayla değişim indeksi 95'e gerilemektedir.

2010-2050 döneminde ortaöğretim çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payı %6,9'dan %5,1'e düşmektedir. Ortaöğretim çağı nüfusu cinsiyet oranı 2010-2020 arasında keskin bir düşüşle 106'dan 102'ye gerileyecek, ardından, hafif yükselme eğilimi içinde 103 olarak devam edecektir (Tablo 4.1).

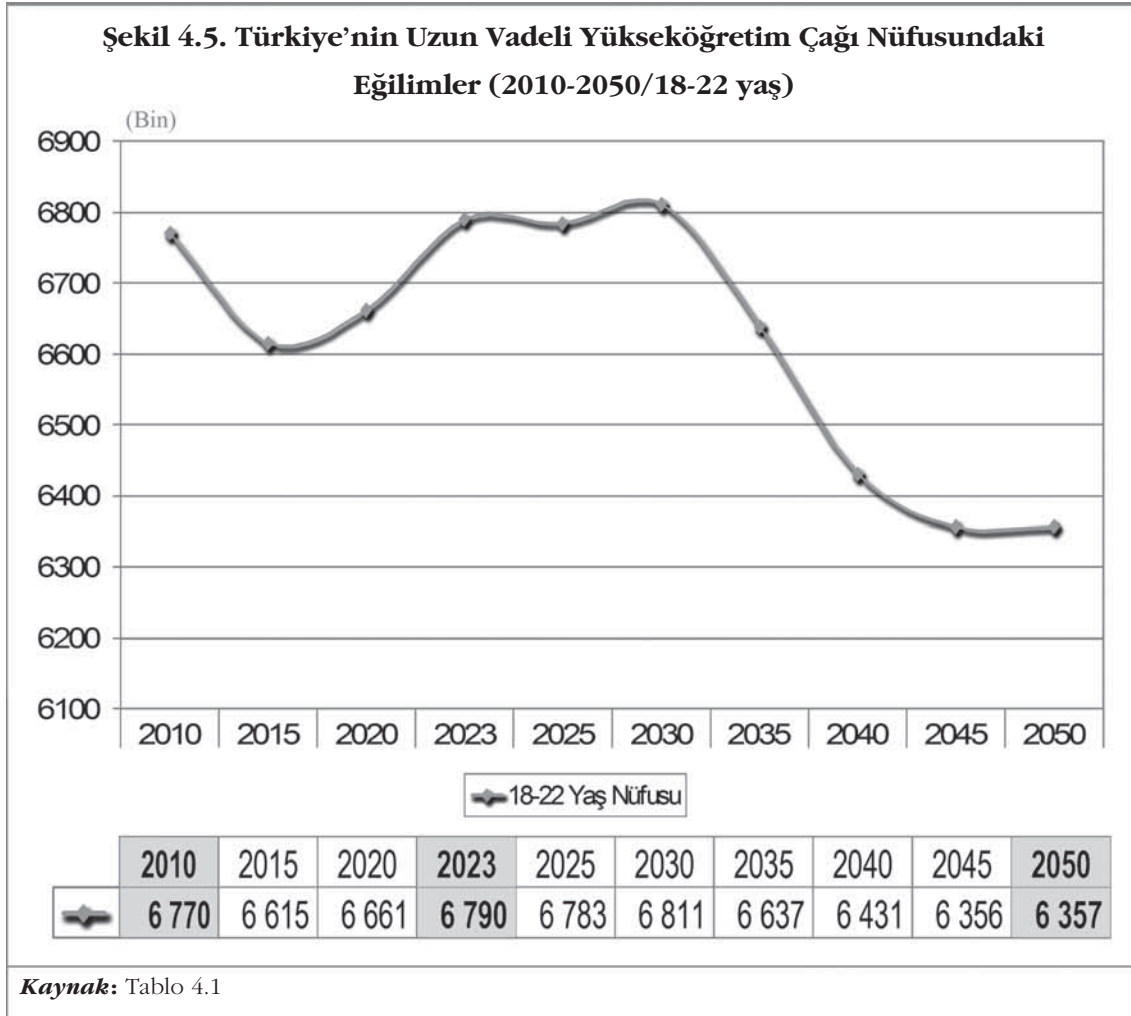
4.1.6. Yükseköğretim Çağı (18-22 Yaş) Nüfusundaki Eğilimler

Şekil 4.5'de görüldüğü gibi yükseköğretim çağı nüfusunun uzun dönemde dalgalı bir seyir izleyeceği gözlenmektedir. Buna göre yükseköğretim çağı nüfusunun 2010-2015 yılları arasında azalması, 2015'den 2023'e kadar olan dönemde yükselme eğilimi içinde olması, kısa bir durgunluk döneminden sonra 2030'dan itibaren tekrar azalma eğilimi içinde olması beklenmektedir.

Yükseköğretim çağ nüfusunun 2010-2050 yıllarını kapsayan 40 yıllık projeksiyonu çerçevesinde, ilk yıllarda (2010-2015 döneminde) nüfusun azalma eğilimi içinde olması, yükseköğretimi yaygınlaştırma ve kaliteyi geliştirme açısından önemli bir fırsat olarak görünmektedir. Bir başka deyişle, önümüzdeki beş yılı aşkın dönem, yükseköğretimde hem genişleme hem de mevcut koşulları iyileştirme yönlerinden önemli fırsatlar sunmaktadır.

2010 yılı için 6 milyon 770 bin olarak tahmin edilen yükseköğretim çağ nüfusunun 2050 yılında 6 milyon 357 bine düşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, yükseköğretim çağ nüfusu 2010 yılına göre 413 bin kişi azalarak, indeks değeri 94'e gerileyecektir.

2010-2050 döneminde yükseköğretim çağ nüfusunun toplam nüfus içindeki payı %8,7'den %6,4'e düşmektedir. Yükseköğretim çağ nüfusu cinsiyet oranının, ortaöğretim çağ nüfusu cinsiyet oranına benzer biçimde 2010'dan itibaren keskin bir düşüşle 2023 yılında 102'ye kadar gerilemesi, ardından, hafif bir yükselme eğilimi içinde 103 olarak devam etmesi beklenmektedir (Tablo 4.1).

Türkiye'nin demografik değişim sürecinin okul çağı nüfusuyla ilgili özellikleri ve eğitim üzerindeki etkileri şöyle özetlenebilir:

- 2010-2050 yılları dönemini içeren uzun vadeli projeksiyona göre, Türkiye nüfusunun, giderek azalan bir nüfus artış hızıyla birlikte 77 milyondan 99,7 milyona ulaşması beklenmektedir. Bu artış, çeşitli yaş gruplarına, 2010-2050 döneminin değişik evrelerinde değişik bir biçimde yansiyacaktır.
- Cinsiyet oranları bakımından, 2020'li yıllardan itibaren erkek nüfusun fazlalığından kadın nüfusun fazlalığına doğru bir demografik dönüşüm yaşanacaktır.
- Toplam okul çağı nüfusu (3-22 yaş) ilk on yıl (2010-2020) içinde hafif bir yükselme eğilimi içinde olacak, buna karşılık 2020'den sonra sürekli azalacak ve 2010 yılına (26 milyon 914 bin) göre iki milyonun üzerinde bir azalmayla, 2050 yılında 24 milyon 794 bine düşecektir. Bu eğilim, okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar toplam örgün eğitim sistemi üzerindeki nüfus artışına dayalı demografik baskının giderek azalacağı, eğitimi yaygınlaştırmak ve modernize etmek için yeni fırsatların ortaya çıkacağı anlamını ifade eder.
- Toplam okul çağı nüfusunun toplam nüfus içindeki payı 2010-2050 döneminde %35'den %25'e düşecektir. Bunun eğitim sektörü açısından anlamı, aktif nüfus başına düşen eğitim harcaması yükünün azalmasıdır.
- Okul çağı nüfusunun cinsiyet oranı hafif bir düşüşle 105'den, önce 103'e gerileyecek, 2050'ye doğru tekrar 104'e yükselecektir. Genel olarak bakıldığında cinsiyet oranı bakımından farklı bir tablo ortaya çıkmayacak, erkeklerin sayısal olarak kızlardan fazla olması eğilimi devam edecektir.
- Zaman zaman durgunluk dönemleri olsa da, okul öncesi eğitim çağı nüfusu 2010'dan itibaren sürekli azalma eğiliminde olacak ve oransal olarak tüm eğitim kademeleri arasında en hızlı azalış okul öncesi eğitim çağ nüfusunda yaşanacaktır. Bu eğilim, 2008-2009 öğretim yılında başlatılan okul öncesi eğitim hamlesi için önemli bir nüfus avantajı sunmaktadır. Bir başka deyişle çağ nüfusundaki azalmayla okul öncesi eğitimdeki atılım girişimi eşzamanlı bir süreçte ortaya çıkmaktadır.
- İlköğretim çağı nüfusu (6-13 yaş) 2010-2015 yılları arasında hafif bir artış içinde seyredecek, 2015'den sonra, önce durgunlaşacak sonra giderek azalacaktır. Okul öncesi eğitimdeki avantajlı girişimin tam tersine olarak, Türkiye, sekiz yıllık zorunlu eğitim atılımına, giderek artan bir nüfus baskısıyla beraber girmişti. Uzun dönemli projeksiyona göre, ilköğretim üzerindeki demografik baskının bir süre daha devam etmesi, ancak 2020'den sonra nüfus avantajının ortaya çıkması beklenmektedir.
- Ortaöğretim çağı nüfusu (14-17 yaş) uzun dönemde en dalgalı seyir gösteren yaş grubu olacaktır. Bu bağlamda, 2010-2015 yılları arasında hafif bir azalma ve bunu izleyen 2015-2023 yılları arasında yükselme dönemi içinde olacak, 2025 yılından sonra tekrar azalmaya başlayacaktır. Bu eğilime göre ortaöğretim kademesinde atılım yapmak için önümüzdeki 5-6 yıllık dönem önemli bir nüfus

avantajı sunmaktadır. İzleyen süreçte, Türkiye 2010 seviyesinin altını ancak 2030'lara doğru yakalayacaktır. Dolayısıyla demografik bakımdan 2010-2015 yılları arasındaki dönem ortaöğretim atılımı için kritik yıllar olarak vurgulanabilir.

- Yükseköğretim çağı nüfusu (18-22 yaş), 2010-2050 yılları döneminde, ortaöğretime benzer biçimde dalgalı bir seyir izleyecektir. Bu bağlamda, yükseköğretim çağı nüfusu 2010-2015 döneminde sürekli azalacaktır. İzleyen yıllarda, önce yükselme ardından durgunluk ve 2030 yılından itibaren yeniden daha hızlı bir azalma dönemi yaşanacaktır. Bu eğilime göre, yükseköğretim kademesinde, önümüzdeki 5-6 yıllık dönem önemli bir nüfus avantajı sunmaktadır.

4.2. Demografik Eğilimlerin Eğitim Bakımından Ortaya Çıkardığı Fırsatlar

Nüfusun gelecek 40 yıldaki (2010-2050) değişim sürecinin, eğitime ilişkin sosyal talepteki artış ve okullaşma oranlarındaki artış hedefleri dışta tutulduğunda, eğitim sektörü için sunduğu fırsatlar / olanaklar şöyle değerlendirilebilir:

- Toplam eğitim çağı nüfusu (3-22 yaş), bir başka deyişle örgün eğitimin teorik hedef kitlesinin iki milyonun üzerinde azalacağı bir dönem başlayacak ve demografik baskı giderek azalacaktır. Bir başka deyişle, eğitim sektörü açısından bir “demografik fırsat penceresi” açılmaktadır.
- Kısa vadede en hızlı nüfus azalması 3-5 yaş grubunda olacaktır. Bu bakımdan Türkiye, okul öncesi eğitimle ilgili atılıma avantajlı bir dönemde başlamaktadır.
- İlköğretim çağı nüfusu 2015'ten sonra azalmaya başlayacak ve ilköğretim (zorunlu eğitim) üzerindeki nüfus baskısı bu tarihten itibaren giderek hafifleyecektir.
- Okul öncesi eğitime benzer biçimde, ortaöğretim çağı nüfusunun da 2010 - 2015 yılları döneminde hafif de olsa azalacak olması nedeniyle, Türkiye ortaöğretimi yaygınlaştırma ve geliştirme atılımına nüfus avantajıyla başlayacaktır. Bu bağlamda, 4 yıllık ortaöğretime geçiş sürecindeki talep baskısı da giderek hafifleyecektir.
- Yükseköğretimde büyüme sancıları yaşayan Türkiye, önümüzdeki beş yıla azalan bir çağ nüfusu avantajıyla girecektir. Yükseköğretimde hem devlet hem de vakıf üniversitesi yatırımlarının yoğunlaşmaya başladığı bir dönemde, bu nüfus avantajı yükseköğretimi yaygınlaştırma ve kaliteyi geliştirme açısından önemli bir fırsat sunabilir. Yükseköğretim çağı nüfusunda ikinci azalma dalgası 2030'ların başından itibaren ortaya çıkacaktır.

4.3. Demografik Eğilimlerin Eğitim Bakımından Ortaya Çıkardığı Riskler

Nüfusun gelecek 40 yıldaki (2010-2050) değişim süreci, eğitim sektörü bakımından sürekli olarak fırsat sunmamakta, aynı zamanda bazı dönemlerde riskler de taşımaktadır. Uzun vadeli nüfus projeksiyonuna göre, eğitim sektörüyle ilgili muhtemel risk dönemleri şöyle değerlendirilebilir:

- Sekiz yıllık zorunlu eğitim atılımının ilk yıllarından bu yana ilköğretim çağ nüfusunda artış yaşayan Türkiye, bu artışı 2010’lu yılların ortalarına kadar hissedecektir. Bir başka deyişle, sekiz yıllık zorunlu eğitimi evrenselleştirme çabaları bir süre daha demografik baskıyla beraber devam edecektir.
- Ortaöğretim çağ nüfusunda 2010’u izleyen 5-6 yıllık süreçteki nüfus azalmasını, 2010’un ortalarından 2023’e kadar nüfus artışı izleyecektir. Bu süreçte, ortaöğretimi (muhtemelen 12 yıllık zorunlu eğitimi) yaygınlaştırma çabaları demografik baskı altında sürecektir.
- Yükseköğretim kademesi, 2015-2030 yılları arasında yeniden çağ nüfusu artışıyla karşı karşıya kalacaktır. Bu demografik baskı, yükseköğretimin yaygınlaşmasında kısmen de olsa güçlük yaratabilir.
- Uzun vadede; toplam okul çağı nüfusunun, toplam nüfus içindeki payının giderek azalması, bir yandan avantajlı bir durum ortaya çıkarırken öte yandan bazı dezavantajları da beraberinde getirebilir. Bu bağlamda, yetişkin nüfusun yaşam boyu öğrenme taleplerinin artması ve bunların karşılanması ile yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının artmasıyla sosyal harcamalar üzerinde yeni taleplerin ortaya çıkması, sonuçta da eğitim harcamaları ile diğer sosyal harcamalar arasında tercih yapılması yönünde bir baskı yaratma anlamına gelebilir.
- Toplam okul çağı nüfusunun uzun vadede mutlak olarak azalmasının, eğitim kademelerine ilişkin çağ nüfuslarının, farklı dönemlerde yükselme eğilimi içinde olsa da, sonuçta genel olarak azalma eğilimi içinde seyretmesinin eğitimi yaygınlaştırma açısından bir fırsat olduğu açıktır. Ancak, başta okul öncesi eğitim olmak üzere, ortaöğretim ve yükseköğretimdeki okullaşma oranlarının hali hazırda düşük düzeylerde olması, bu eğitim kademelerinin sürekli bir talep baskısıyla karşılaşılabileceği anlamına gelir. Bu bakımdan, söz konusu eğitim kademelerine uygun düşen çağ nüfuslarındaki artış dönemlerinin, bu kademeler üzerinde ilave bir nüfus baskısı oluşturacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

4.4. Eğitimde Geleceğe Bakış: Okul Çağı Nüfusu, Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayılarına İlişkin Uzun Vadeli (2010-2050) Senaryolar, Öngörüler ve Tartışmalar

Bu alt bölümde, Türkiye'deki okul öncesi eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerine göre okul çağı nüfusu, okullaşma oranları ve öğrenci sayılarının uzun vadeli öngörüsüne ilişkin senaryo ve projeksiyonlar sunulacaktır. İlköğretim kademesinde evrenselleşmenin sağlanmış olması nedeniyle bu kademe uzun vadeli projeksiyonlara yer verilmeyip, ilköğretim kademesindeki diğer boyutlarda (kaliteli eğitime erişim, izleme çalışmaları, okul dışında kalan çocuklar, okullar arasında eşitsizlik sorunları vb.) geleceğe ilişkin bir yoruma yer verilmektedir.

Önce çalışma yöntemi ve senaryolar üzerinde durulacak, izleyen alt bölümlerde de okul öncesi eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerinde uzun vadeli öngörülere ilişkin bulgular ve tartışmalar sunulacaktır. Bu öngörü çalışmasının temel amacı; demografik faktörler ve eğitim arasındaki ilişkileri dikkate alan bir yaklaşımla, eğitim yönetimi, eğitim politikaları ve eğitim planlamasından sorumlu kurumların (Başta MEB ve YÖK olmak üzere) politika ve strateji geliştirme ve planlama çalışmalarına katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda, Türkiye'nin eğitimde büyüme potansiyeli üzerinde uzun vadeli demografik dönüşümünün ortaya çıkardığı fırsatların eğitim sektörüne nasıl yansıtacağı konusunda, çeşitli senaryolara göre uzun vadeli stratejik düşünme için bir ufuk açmak ya da ışık tutmak hedeflenmiştir.

4.4.1. Yöntem ve Uzun Vadeli Büyüme Senaryoları

Türkiye'nin uzun vadeli nüfus projeksiyonuna dayalı olarak yapılan, okullaşma oranları ve öğrenci sayılarına ilişkin bu öngörü çalışması;

(1) 2010-2050 dönemini ve okul öncesi eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeylerini kapsamaktadır. Ortaöğretimle ilgili öngörüler 2010-2025 dönemini içermektedir.

(2) Uzun vadeli öngörüler beşer yıllık dilimlerden (ayrıca, uzun vadeli gelişme stratejisinin dönem sonuna ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yıldönümüne denk gelmesi nedeniyle 2023 yılından) oluşmaktadır.

(3) Öngörü çalışmasının temel değişkenleri; okul çağı nüfusu, okullaşma oranı ve öğrenci sayısıdır. Ayrıca, yükseköğretim kademesi için "vakıf üniversiteleri" ve "lisansüstü öğretim" paylarına ilişkin değişkenler ele alınmıştır.

Temel değişkenlerin içeriği şöyledir:

Okul çağı nüfusu: Okul çağı nüfusu verileri, Hoşgör (2010) tarafından yapılan Türkiye'nin uzun vadeli nüfus projeksiyonu (2000-2050) "orta düzey" senaryosundan sağlanmıştır. Bu bağlamda, MEB ve TÜİK 2008 ADNKS tarafından kullanılan okul çağı yaş grupları da dikkate alınarak; okul öncesi eğitim çağı için 3-5 yaş, ortaöğretim çağı için 14-17 yaş ve yükseköğretim çağı için 18-22 yaş grupları alınmıştır.

Okullaşma oranı: Her bir eğitim kademesi için çeşitli varsayımlara dayalı olarak okullaşma oranları (Okul öncesi eğitim için net okullaşma oranı -NOO-, ortaöğretim ve yükseköğretim için brüt okullaşma oranı -BOO) öngörülmüştür. Bu oranların öngörülmesinde; okul çağı nüfus eğilimleri (Tablo 4.1), ulusal ve uluslararası politika ve strateji belgelerindeki hedefler (Bölüm 3.1), çalışma kapsamındaki eğitim kademelerindeki son on yıllık (1999-2008) gelişmeler (Bölüm 3.2) ve gelişmiş ülkelerin ulaştığı düzeyler dikkate alınmıştır. Sözkonusu belgelerin değerlendirilmesine dayanarak her kademe için yapılacak projeksiyonlar için ikişer senaryo oluşturulmuştur. Bunlardan Senaryo-1 (SEN-1); orta (ılımlı) düzeydeki bir eğilime ve mevcut iyileşmenin sürdürülmesine, Senaryo-2 (SEN-2) ise; yüksek düzeydeki (hatta bazen sıçrama yapan) bir eğilime göre tasarlanmış ve her iki senaryoya göre, okul öncesi eğitim ve yükseköğretim için 2010-2050, ortaöğretim için 2010-2025 yılları arasında, değişik zaman dilimlerinde değişik oranlarda olmak üzere sürekli artış öngörülmüştür. Ayrıca, okul öncesi eğitim ve yükseköğretimle ilgili her iki senaryo da, genel olarak 2010-2023 ve 2023-2050 olmak üzere iki ana zaman dilimine bölünerek kurgulanmıştır.

Buradaki temel varsayım; her iki senaryoda da, Türkiye'de okul öncesi eğitim ve yükseköğretimin görece olarak 2010-2023 döneminde daha hızlı bir büyüme sağlayacağıdır. Bu konuda iki temel gerekçeye dayanılmaktadır. İlki, Türkiye'nin dünya ve Avrupa ekonomisindeki sırası / yeri, Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefi ve uzun vadeli gelişme stratejisi (DPT, 2000) ile Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. kuruluş yıldönümü olan 2023 yılına odaklanmasıdır. İkincisi, uluslararası düzeydeki EFA ve MDG'nin 2015 (UNESCO, 2000; UN, 2000) ve Avrupa Birliği "*Eğitim ve Yetiştirme 2020 Çalışma Programı*"nın (Council of the European Union, 2009) 2020 yıllarını hedef almasıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin, üstlenmiş olduğu taahhütler bağlamında bu süreçte ekonomik ve sosyal alanlarda bir atılım yapma olasılığı yüksektir. Bu bağlamda, 2023 ve 2050 yılları hedefleri referans değer olarak alınmıştır. Ayrıca, beşer yıllık zaman dilimlerinde ara hedefler konulmuştur. Senaryolarla ilgili genel ve ortak özelliklere ek olarak, her kademeye özgü varsayım ve gerekçeler, aşağıdaki satırlarda açıklanmakta ve tartışılmaktadır.

Öğrenci sayısı: Çalışmanın nihai amacını oluşturan öğrenci sayılarının tahmin edilmesi ise; önceki paragraflarda belirtilen çağ nüfusu projeksiyonları ve okullaşma oranı öngörülerine dayalı olarak, beşer yıllık dilimlere göre hesaplanmıştır (Çağ nüfusunun 100'e bölünmesi ve elde edilen sonucun öngörülen okullaşma oranı ile çarpımı).

4.4.2. Eğitim Kademelerine Göre Uzun Vadeli Büyüme Senaryoları ve Öngörülerle İlgili Açıklamalar ve Tartışmalar

Her bir kademeye ilişkin açıklama ve tartışmalar şu sistematik içinde sunulmaktadır: (a) Politika ve strateji belgelerindeki hedefler, (b) eğitimde mevcut durum, (c) okul çağı nüfus eğilimleri, (d) okullaşma oranlarına ilişkin senaryolar ve öngörüler ile (e) ulusal ve uluslararası hedeflere ulaşma düzeyi bakımından yapılan değerlendirmeler ve (f) bu kitabın ilgili bölümlerine yönlendirir.

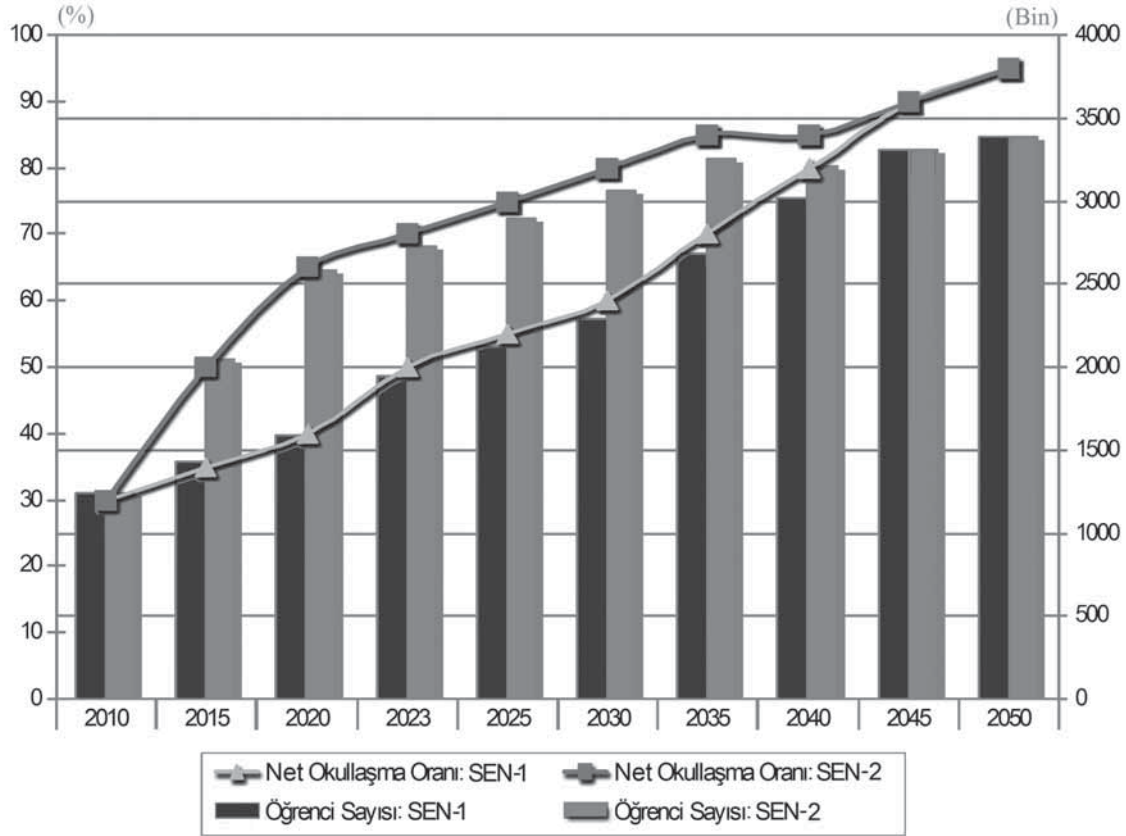
4.4.2.1. Okul öncesi eğitim: Uzun vadeli büyüme senaryoları ve öngörüler

Türkiye’de okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması hem ulusal politika ve strateji belgelerinde (örneğin, MEB Stratejik Planı 2014 yılı için 4-5 yaş grubunda %70’lik hedef) yer almakta hem de uluslararası belgelerin temel hedefleriyle (örneğin, AB “Eğitim ve Yetiştirme 2020 Çalışma Programı”na göre, 2020 yılına kadar 4 yaş ile zorunlu eğitime başlama yaşı arasındaki çocukların %95’i okul öncesi eğitime katılmalıdır) bağlantılı olarak ele alınmaktadır (Bölüm 3.1).

Türkiye’de okul öncesi eğitimde 2008-2009 öğretim yılında 804 bin öğrenci bulunmaktadır ve NOO (3-5 yaş) %22,5’tir (Tablo 3.2 ve Şekil 3.3). 1999-2008 yılları arasında öğrenci sayısında yaklaşık dört katlık bir büyüme gerçekleşmiştir. 2009-2010 öğretim yılında ise % 26,9’a ulaşılmıştır.

Hoşgör’ün (Hoşgör ve Tansel, 2010) Türkiye nüfus projeksiyonuna göre (Tablo 4.1); zaman zaman durgunluk dönemleri olsa da, okul öncesi eğitim çağı nüfusunun 2010’dan itibaren sürekli azalma eğiliminde olacağı ve tüm eğitim kademeleri arasında en hızlı düşüşün okul öncesi eğitim çağı nüfusünde yaşanacağı tahmin edilmektedir. Türkiye’de okul öncesi eğitimin uzun vadeli gelişimi konusunda 2010-2050 dönemini ve değişik büyüme eğilimlerini içeren iki değişik senaryo oluşturulmuş ve bu senaryolar doğrultusunda net okullaşma oranı hedefleri öngörülmüştür (Şekil 4.6).

Şekil 4.6. Okul Öncesi Eğitimde Net Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayılarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler: 2010-2050 (3-5 Yaş)

	2010	2015	2020	2023	2025	2030	2035	2040	2045	2050
Net Okullaşma Oranı: SEN-1	30	35	40	50	55	60	70	80	90	95
Net Okullaşma Oranı: SEN-2	30	50	65	70	75	80	85	85	90	95
Öğrenci Sayısı: SEN-1	1 238	1 429	1 590	1 946	2 119	2 293	2 678	3 021	3 309	3 387
Öğrenci Sayısı: SEN-2	1 238	2 042	2 584	2 724	2 890	3 058	3 251	3 210	3 309	3 387

Açıklamalar: - Senaryo çalışması ve öngörüler; Yrd. Doç. Dr. Şeref HOŞGÖR, Hakan Ferit HOŞGÖR ve yazar tarafından ortaklaşa yapılmıştır.
- Çağ nüfusları için Tablo 4.1'e bakınız.

SEN-1 (Orta düzey): Bu senaryoya göre, okul öncesi eğitimde uzun vadede orta (ılımlı) düzeyde bir artış seyri öngörülmüştür. 2010-2025 arasındaki ilk dönemin okullaşma oranlarında, 2010-2020 dönemindeki beşer yıllık dilimlerde 5 puanlık, 2020-2025 arasında ise 15 puanlık bir artış öngörülmüştür. 2023 yılı için öngörülen okullaşma oranı %50'dir. İkinci periyotta, ilk döneme göre daha uzun vadeye yayılmış bir büyüme ve 2050'ye doğru %90'ı aşan bir okullaşma oranı öngörülmüştür. Bu bağlamda, 2010 yılında 1 milyon 238 bin olan öğrenci sayısının 2023 yılında 2 milyona yaklaşacağı hesaplanmıştır. Buna göre, 2010-2023 arasındaki dönemde öğrenci sayısında %57 civarında bir artış olacaktır. 2025-2050 döneminde, çağ nüfusundaki azalmanın getirdiği avantajla, okullaşma oranı yine yüksel-

meye devam edecek, ancak artışlar ilk dönemden daha ılımlı düzeyde olacaktır. Bu dönemde öğrenci sayısındaki artışın %60 olması ve sayının 2050'lere doğru 3 milyon 400 bine ulaşması beklenmektedir.

SEN-2 (Yüksek düzey): SEN-2 çerçevesinde, Türkiye'de okul öncesi eğitimde daha hızlı bir çıkış beklenmektedir. Bu senaryoda, okul öncesi eğitimin ilk on yılda (2010-2020) büyük bir sıçrama yapması ve okullaşma oranının %30'dan %65'e yükselmesi öngörülmüştür. Okullaşma oranının 2023 yılında %70 olması hedeflenmiştir. 2025-2050 döneminde ise ilk döneme göre daha ılımlı ve daha uzun vadeye yayılan bir yükseliş olması ve okullaşma oranının 2040'larda %90'a ulaşması öngörülmüştür. Bu senaryoya göre Senaryo-1'den daha kısa sürede daha yüksek bir öğrenci artışı beklenmekte ve ilk dönemdeki büyüme oranının iki katı aşacağı tahmin edilmektedir. 2025-2050 yılları arasındaki artış, daha ılımlı ve daha uzun bir vadeye yayılacak ve 2050'ye doğru %95'lik bir okullaşma oranına ulaşılacaktır. Bu dönemde öğrenci sayısındaki artışın, SEN-1'den daha düşük seyredeceği ve %20'ler civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Buna göre, 2010'da 1 milyon 238 bin olacağı tahmin edilen öğrenci sayısının dönem sonunda 3 milyon 400 bine yaklaşacağı hesaplanmaktadır.

Okul öncesi eğitimle ilgili çeşitli gelişme ve eğilimler, SEN-2'nin gerçekleşme olasılığını daha güçlü kılmaktadır. Bu gelişme ve eğilimlerden en dikkat çekici olanlar şunlardır:

- Ulusal politika belgelerinde daha ılımlı hedefler olmasına karşın MEB'in bir genelgeyle (2009e), 2009-2010 öğretim yılını okul öncesi eğitimde atılım yılı olarak ilan etmesi ve okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik araçların ayrıntılı olarak ortaya konulması (fiziki altyapının hazırlanması, öğretmen temini, eğitime katkı ücretleri, dezavantajlı grupların dikkate alınması vb.),
- 2008-2009 öğretim yılında 32 ilde beş yaşındaki çocukların tamamının okul öncesi eğitime alınmasına yönelik projenin başlatılması (MEB, 2009b),
- MEB Stratejik Planı'nda (2009a), 4-5 yaş grubu için okul öncesi eğitim okullaşma oranının 2014 yılı sonuna kadar %70'e yükseltilmesine ilişkin hedef,
- Anne ve çocuk eğitimine yönelik çalışmalarıyla tanınan AÇEV'in (2009) 2005 yılından bu yana yürüttüğü "7 Çok Geç!" adlı kampanyasının, erken çocukluk eğitimi konusunda toplumda büyük bir farkındalık oluşturmaya ve toplumsal sahiplenmedeki artış.

Tüm bu politik önceliklerin, okul öncesi eğitim çağ nüfusundaki azalmayla eşzamanlı olarak ortaya çıkması da bu senaryonun gerçekleşme olasılığını artırıcı ayrı bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan, okul öncesi eğitimle ilgili literatür ve uluslararası gelişmeler incelendiğinde; okul öncesi eğitimin son on yılda küresel düzeyde bir politik öncelik kazandığı gözlenmektedir. Bu önceliğin gerekçeleri arasında şunlar vurgulanabilir:

- Birçok psikoloğa göre okul öncesi yıllar tüm gelişim alanları (fiziksel, psiko-sosyal ve bilişsel) bakımından kritik gelişim dönemidir ve bu dönemde kazanılan yaşantıların niteliği, bireyin

gelecekteki başarılarının temellerini oluşturur. Bundan dolayı, özellikle sosyo-kültürel açıdan dezavantajlı çocukların nitelikli bir okul öncesi eğitime erişimlerinin sağlanması; eğitimde fırsat eşitliğinin gerçekleştirilmesi, bilişsel güçlerin israfının önlenmesi ve sonuçta da bireyin ve toplumun refahı için yaşamsal öneme sahiptir (Senemoğlu, 2009).

- Avrupa Komisyonu (EC, 2006), okul öncesi eğitimin uzun dönemde, akademik başarı ve sosyal uyum bakımlarından en yüksek getiriye sahip olması ve daha üst eğitime devam, yaşam boyu öğrenme için temel oluşturma, okul terklerinin önlenmesi, eğitimsel çıktı ve genel beceri düzeylerinde eşitliğin artırılması gibi faydalar sağlaması nedenleriyle, üye ülkelerin okul öncesi eğitime daha fazla yatırım yapmalarını önermektedir.
- Woessmann ve Schüts (2006), eğitim ve yetiştirme politikalarının eşitlik ve etkinlikle ilgili boyutlarına ilişkin tartışmada, Cunha ve arkadaşlarına da atıfta bulunarak okul öncesi eğitimin özellikle dezavantajlı çocuklar açısından daha etkili olduğuna ve eşitlikçi etkilerine işaret etmektedir.
- Heckman'a göre (OECD, 2007), toplumsal faydalar dahil, erken çocukluk dönemindeki öğrenmelerin getirileri yaşamın diğer dönemlerinden daha yüksektir. Bu nedenle kamu finansman politikalarında okul öncesi eğitime öncelik verilmelidir.
- Kadınların giderek çalışma hayatına daha fazla katılmaları ve bunu sürdürebilmeleri, çocuklarının bakımı ve eğitimiyle ilgili önemli bir kamusal sorundur (OECD, 2007).

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra, Türkiye'nin okul öncesi eğitimi uzun yıllar ihmal etmiş olması ve okul öncesi eğitime katılım düzeyinin OECD ülkelerinin çok altında bulunması da, çocukların daha erken yaşlarda eğitime başlaması konusunda karar vericiler için itici bir güç oluşturacaktır.

Bu olumlu yönelimlere karşın, ilk 5-6 yıl içinde okul öncesi eğitim öğretmeni sağlanması, özellikle yoğun göç alan kentlerde fiziki kapasite oluşturma ve ailelerin üstlenmesi gereken maliyetlerin karşılanması konularında bazı sınırlılıkların ortaya çıkabileceğini, 3-4 yaş grubundaki yaygınlaşmanın 5 yaşa göre daha ağır seyredeceğini de vurgulamak gerekir. Buna karşılık, ilköğretim okulu binası bulunan kırsal yerleşim birimlerinde okul öncesi eğitimin daha hızlı yaygınlaşma fırsatı bulunduğu da işaret etmek gerekir.

Tüm bu tartışma ve koşullar çerçevesinde, Türkiye, okul öncesi eğitim çağ nüfusundaki azalmayla eşzamanlı olarak atılım dönemine girmektedir ve okul öncesi eğitim hedeflerine (Bölüm 3.1) ulaşma bakımından önemli bir fırsata sahiptir. Türkiye'nin, hem IX. Kalkınma Planı (DPT, 2006) ve MEB Stratejik Planı (2009a) hem de AB "Eğitim ve Yetiştirme 2020 Çalışma Programı"nda yer alan okul öncesi eğitim hedeflerine ulaşabilmesi ancak SEN-2 çerçevesinde mümkün görünmektedir. Bu bağlamda, IX. Kalkınma Planı ve MEB Stratejik Plan hedeflerine 2015 yılına kadar, AB "Eğitim ve Yetiştirme 2020 Çalışma Programı" hedefine ise söz konusu tarihte ulaşılabileceği tahmin edilmektedir. Gelişme ve eğilimler SEN-1 çerçevesinde geliştiği takdirde ise söz konusu ulusal hedeflere ulaşılması 2020'leri, AB hedefine ulaşılması 2040'ları bulabilecektir.

4.4.2.2. İlköğretim: Geleceğe yönelik bir yorum

Türkiye, 1997 yılında 4306 sayılı yasayla zorunlu eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkarma kararı vermiş ve ilköğretimi yaygınlaştırma ve kaliteyi geliştirme alanında atılıma geçmiştir. On yılı aşan bu süreçte, zorunlu eğitim süresinin uzatılması, ilköğretim çağ nüfusunda artış ve okullaşma oranının yükseltilmesi gibi çok yönlü baskılara karşın, büyük bir “toplumsal sahiplenme” ile önemli mesafeler alınmıştır. 1997-98 öğretim yılından 2008-2009 öğretim yılına kadar öğrenci sayısında bir milyon 300 bin artış olmuş, NOO %85’den % 97’ye, cinsiyet oranı ise 0,86 dan 0,98’e yükselmiştir. Okul dışında kalan çocuk sayısı ise bir buçuk milyondan (Kavak ve Ergen, 2007) 200 binlere gerilemiştir. Bu bağlamda Türkiye, ilköğretime erişim konusundaki sayısal sorunu büyük ölçüde aşmıştır. Ancak, ilköğretim alanındaki mücadele “kaliteli eğitime erişim, okula düzenli devam ve ilköğretimi tamamlama” boyutlarında daha uzun süre devam edecektir.

Son yıllardaki gelişmelere karşın, kaliteli bir zorunlu eğitime (Türkiye bakımından ilköğretime) tüm çocukların eşit erişimi ve bu eğitimi tamamlamalarıyla ilgili evrensel hedefler çerçevesinde, Türkiye’nin ilköğretimle ilgili eksikliklerinin bulunduğu da açıktır. Başlıca yetersizlikler şunlardır:

- Zorunlu eğitim çağında olmasına karşın okul dışında kalan ya da kayıtlı olduğu halde sürekli devamsızlık yapan çocuklar (özellikle gezici tarım işçisi çocukları),
- İlköğretim hizmet sunumunda/olanakların dağılımında okullar arasındaki farklılıklar (Derslik başına düşen öğrenci sayısı, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, laboratuvar, ikili eğitim-normal eğitim vb.),
- Ulusal ve uluslararası testlerle ölçülen ortalama öğrenme başarılarının düşük olması ve okullar arasındaki başarı farklılıkları,
- Okul terkleri ve bu konuda riskli olan gruplar (yoksullar, coğrafi açıdan dezavantajlılar vb.).

Türkiye’nin ilköğretim çağ nüfusu 2015 yılından itibaren sürekli azalmaya başlayacaktır. Dolayısıyla, bugüne kadar demografik baskı altında olan ilköğretim kademesi, beş-altı yıl sonra okul çağ nüfusu bakımından avantajlı bir döneme girecektir. Bu eğilim, kaliteli bir zorunlu eğitime erişim ve okulu tamamlama konusundaki girişimler için bir fırsat oluşturacaktır. Bu bağlamda Türkiye’nin, ilköğretim alanında, kısa ve orta vadede aşağıdaki güçlükleri aşma üzerinde yoğunlaşması ve daha “ince ayarlı” girişimlerde bulunması beklenebilir. Başlıca girişimler şunlar olabilir:

- Okul dışında kalan çocukların (özellikle kız çocukları ve güç koşullar altındaki çocukların) okula kavuşturulması ve öğrenimlerini tamamlamalarıyla ilgili kampanyaların ve “sürekli izleme” çabalarının kararlılıkla sürdürülmesi,
- Okullar arasındaki eşitsizlikle mücadele ve ortalama öğrenme başarılarının yükseltilmesi için, eğitim olanaklarının okullar arasında dengeli dağılımının sağlanması,

- Özellikle yoksul aile çocuklarının okula çekilmesi ve öğrenimlerini tamamlayabilmeleri konusunda, ailelere sağlanan maddi desteklerin (Şartlı Nakit Transferi, ücretsiz kitap) sürdürülmesi ve bunlara tüm çocuklar için sağlık hizmetleri ve beslenme desteğinin eklenmesi,
- İlköğretim hizmetlerinin olabildiğince çocukların yerleşim birimlerine yakın olarak sunulması,
- Özellikle ilköğretim 1-5. sınıflarda taşınmalı ve yatılı eğitimin asgari düzeye çekilmesi ve zaman içinde ortadan kaldırılması,
- Özellikle tarım işçisi çocuklarının okullarına düzenli devamlarının izlenmesi ve bu gruba yönelik alternatif eğitim yapılarının oluşturulması (Örneğin, tarım sezonu dışında kendi yerleşim birimlerine dönen çocuklar için öğretim yılı süresinin kısaltılarak hafta sonları da ders yapılması ve günlük ders saatlerinin artırılması, gezici okul projesi vb.),
- Zorunlu eğitimlerini yaşitlarıyla beraber yapamamış çocuklara yönelik “yetiştirici sınıf uygulamalarının” genişletilerek sürdürülmesi.

4.4.2.3. Ortaöğretim: Uzun vadeli büyüme senaryoları ve öngörüler

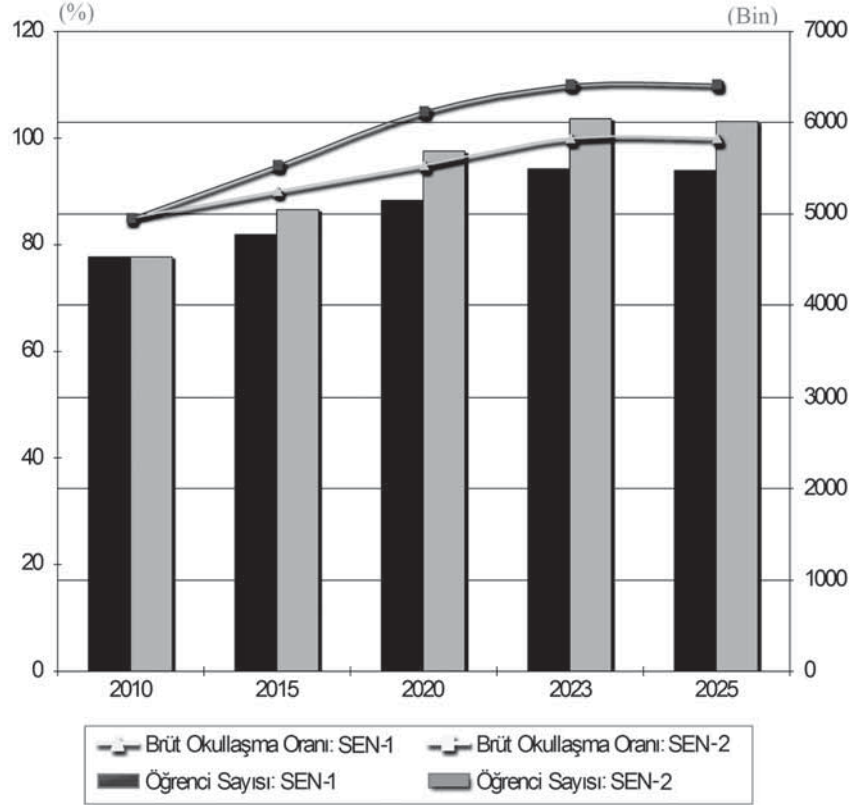
Türkiye’de ortaöğretimin yaygınlaştırılması ve zorunlu eğitim süresinin uzatılarak ortaöğretimi de kapsamaması ulusal politika ve strateji belgelerinde yer almaktadır (Bölüm 3.1). Uzun Vadeli Strateji ve VIII. BYKP’nda (DPT, 2000) zorunlu eğitimin uzun vadede 12 yıla çıkarılması için gerekli altyapının oluşturulması, IX. Kalkınma Planında (DPT, 2006) 2012-2013 öğretim yılında ortaöğretimdeki brüt okullaşma oranının %100’e çıkarılması, MEB Stratejik Planında (MEB, 2009a) ise 2013-2014 öğretim yılında %90’a yükseltilmesi hedeflenmiştir.

Türkiye’de ortaöğretimde 2008-2009 öğretim yılında brüt okullaşma oranı (14-17 yaş) %76.6’dır (Şekil 3.8). 2009-2010 öğretim yılında ise %84,2’ye yükselmiştir. 1999-2008 yılları arasında, ortaöğretimin süresi 3 yıldan 4 yıla çıkarılmış, öğrenci sayısı da %66’lık bir artışla 2 milyon 316 binden 3 milyon 837 bine yükselmiştir. Aynı dönemde, kız öğrencilerdeki artış erkek öğrencilerden daha yüksek olmuş (sırasıyla, %82’ye karşılık %54 artış) ve cinsiyet eşitliği indeksi 0,75’den 0,89’a yükselmiştir.

Hoşgör’ün (Hoşgör ve Tansel, 2010) nüfus projeksiyonuna göre (Tablo 4.1); ortaöğretim çağı nüfusu (14-17 yaş) 2010-2015 yılları arasında hafif bir azalma, bunu izleyen 2015-2023 yılları arasında yükselme dönemi içinde olacak, 2025’den sonra tekrar azalmaya başlayacaktır.

Türkiye’de ortaöğretimin uzun vadeli gelişimi konusunda, okul öncesi eğitim ve yükseköğretimden farklı olarak daha kısa bir dönem (2010-2025) üzerinde durulmaktadır (Şekil 4.7). 2025 yılından sonra ortaöğretimde sayısal boyutun gündemden düşeceği öngörülmektedir.

Şekil 4.7. Ortaöğretimde Brüt Okullaşma Oranları ve Öğrenci Sayılarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler: 2010-2025 (14-17 Yaş)

	2010	2015	2020	2023	2025
Brüt Okullaşma Oranı: SEN-1 (%)	85	90	95	100	100
Brüt Okullaşma Oranı: SEN-2 (%)	85	95	105	110	110
Öğrenci Sayısı: SEN-1 (Bin)	4 527	4 780	5 148	5 499	5 471
Öğrenci Sayısı: SEN-2 (Bin)	4 527	5 046	5 690	6 049	6 018

Açıklamalar: - Senaryo çalışması ve öngörüler; Yrd. Doç. Dr. Şeref HOŞGÖR, Hakan Ferit HOŞGÖR ve yazar tarafından ortaklaşa yapılmıştır.
- Açık Öğretim Lisesi ve Mesleki Açık Öğretim Lisesi dahildir.
- Çağ nüfusları için Tablo 4.1'e bakınız.

SEN-1 (orta düzey): Bu senaryoda, ortaöğretim BOO'nun ılımlı bir seyirle ve kademeli bir biçimde 2020 yılında %95'e, 2023 yılında %100'e yükselmesi öngörülmüştür. Öngörülen bu okullaşma oranı hedefleri çerçevesinde, öğrenci sayısının 2015 yılında 4 milyon 780 bine, 2020 yılında 5 milyon 148 bine ulaşacağı hesaplanmıştır. Bu bağlamda ilk on yılda öğrenci sayısında %13,7'lik bir artış olması ve dönem sonunda öğrenci sayısının 2010'a göre %20,9'luk bir artışla 5,5 milyona ulaşması beklenmektedir.

SEN-2 (yüksek düzey): SEN-1'e göre daha hızlı bir çıkış eğilimi içeren bu senaryoda, ortaöğretimin ilk on yılda (2010-2020) büyük bir sıçrama yapması ve BOO'nun %85'den %105'e yükselmesi öngörülmüştür. Okullaşma oranınının 2023'den itibaren %110'a ulaşması hedeflenmiştir (Not: BOO hesap-

lamalarında, okul çağı nüfusu dışındaki öğrenciler de hesaba katıldığı için okullaşma oranı %100'ü aşabilir). Öngörülen hedefler bağlamında, ilk beş yıllık dilimde öğrenci sayısının %11,5'luk bir artışla 5 milyonu aşacağı, izleyen beş yılda da %12,7'lik artışla 5,7 milyona yaklaşacağı tahmin edilmektedir. Bu senaryoda, SEN-1'e göre daha kısa süre içinde daha hızlı bir büyüme hedefi söz konusudur. 2023 ve izleyen yıllarda ise BOO'nun %110'larda durgunluk kazanması beklenmektedir. Ortaöğretimde brüt ve net okullaşma oranları arasındaki farkın yüksek olması nedeniyle, elde edilmesi beklenen bu sonuç, ortaöğretimin 14-17 yaş grubundaki tüm çocuklara yaygınlaşacağı anlamına gelmez. En iyimser tahminlerle, 2020'lerin ortalarında ortaöğretimde %90 düzeylerinde bir net okullaşma oranı beklenebilir.

Ortaöğretimle ilgili hem mevcut hem de muhtemel gelişme ve eğilimler, SEN-2'nin gerçekleşme olasılığını daha güçlü kılmaktadır. Her şeyden önce demografik yükün giderek azalması ve yakın bir gelecekte zorunlu eğitim süresinin uzatılması ortaöğretimin yaygınlaşmasının en büyük itici gücü olacaktır. Öte yandan T.C. Hükümet Programı Eylem Planı (2009)'nda öngörülen; ilköğretimdeki okul terklerinin azaltılması, ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarının artırılması, her ilçede en az bir kız ve erkek ortaöğretim öğrenci yurdunun açılması, "Eğitime %100 Destek Kampanyası"nın devam etmesi, kız çocuklarının katılımını arttırmaya yönelik kampanyaların ve şartlı nakit transferi desteğinin devam etmesi gibi hedef ve araçlar, ortaöğretimin yaygınlaşması için uygun zemin oluşturacaktır. Ayrıca, MEB Stratejik Planı (2009a)'nda yer alan ortaöğretimde okul terklerinin azaltılmasına yönelik hedef, katılım düzeyindeki artışa katkıda bulunacaktır.

Öte yandan, OECD ülkelerinde hemen hemen her bireyin 11-12 yıllık eğitime erişim olanağına sahip olması, gelişmiş ülkelerin ortaöğretim okullaşma oranlarının %90'ın üzerinde bulunması ve dünya cinsiyet eşitliği indeksinin 0,96 olması (Bölüm 3.2) Türkiye'de ortaöğretimi yaygınlaştırma sürecini hızlandırıcı faktörler olacaktır.

Yukarıdaki itici güçlerin yanında; özellikle ortaöğretimin dört yıla çıkarılması nedeniyle ortaya çıkan dengesizlikler (derslik/öğrenci, öğrenci/öğretmen oranları), yoğun göç alan illerdeki kalabalık sınıflar ve ikili eğitim uygulamaları, bir başka deyişle fiziki kapasite sınırlılıkları, kentleşme düzeyi ve ilköğretimi tamamlayan köy çocuklarına yeterli öğrenci yurdu ve yaşam giderlerine destek sağlanması konuları ortaöğretimin yaygınlaşmasının önündeki en önemli sınırlılıklar olacaktır. Ayrıca, liseyi tamamlamadan okullarından ayrılan öğrenciler (okul terkleri), pek çok gelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye'de de gelecekte ortaöğretimi yaygınlaştırma politikalarının en büyük mücadele alanını oluşturacaktır. Bunlar ve benzeri sınırlılıklar da SEN-1'in gerçekleşme olasılığını güçlü kılmaktadır.

Tüm bu tartışma ve koşullar çerçevesinde, Türkiye, okul öncesi eğitime benzer biçimde ortaöğretim hedeflerine ulaşma bakımından da önemli nüfus fırsatına sahip olacaktır. Bu bağlamda, özellikle 2010-2016 yılları arasındaki azalma eğilimine dikkat çekmek gerekir. Ulusal politika belgelerinden IX. Kalkınma Planı (DPT, 2006), 2012-2013 öğretim yılında ortaöğretimde %100, MEB Stratejik Planı ise 2013-2014 öğretim yılında %90 brüt okullaşma oranı hedefi öngörmektedir. Her iki senaryo çerçevesinde de öngörülen tarihlerde bu hedeflere ulaşılması güç görünmektedir. Ancak MEB hedefinin SEN-2 çerçevesinde 2015 yılında gerçekleşmesi beklenebilir. IX. Kalkınma Planı hedefi ise ancak 2020'ye

doğru gerekleŒebilir görünmektedir. Öte yandan, EFA (amaç 5) ve MDG (amaç 3) kapsamında, 2015 yılında ortaöğretimde cinsiyet eŒitliđinin sağlanması, benzer biçimde MEB Stratejik Planında da 2014 yılı sonuna kadar cinsiyet eŒitsizliđinin %2'nin altına çekilmesi ngrlmŒtr. Ortaöğretimde cinsiyet eŒitliđinin sağlanması konusunda 2015 yılına kadar eŒitlik indeksinin 0,95 düzeyine ulaŒacađı tahmin edilmektedir. Söz konusu hedefin 2020 yılına doğru gerekleŒmesi beklenebilir.

4.4.2.4. Yükseköğretim: Uzun vadeli büyüme senaryoları ve öngörüler

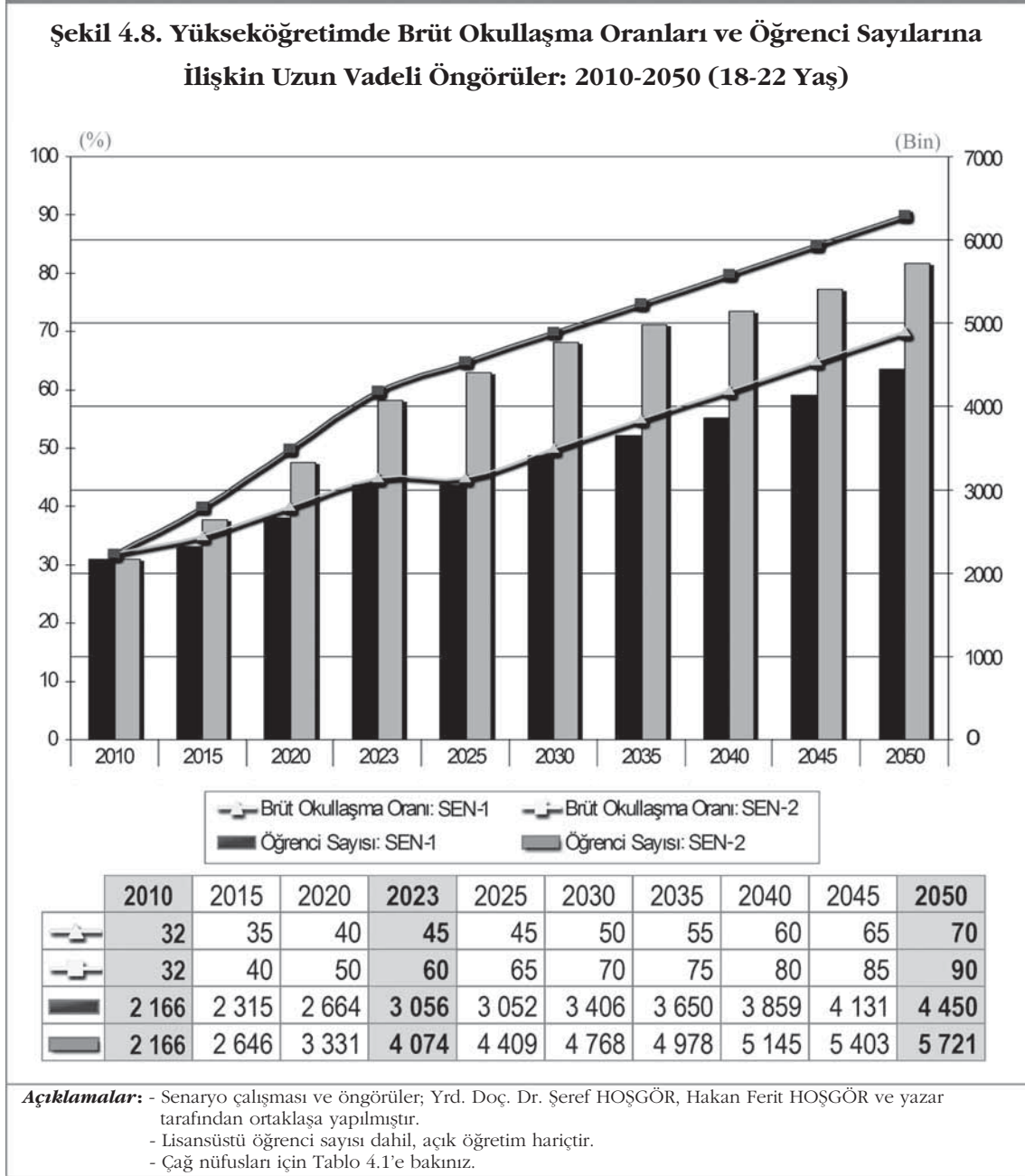
Türkiye'de yükseköğretimin geliŒim ve eğilimiyle ilgili son yıllardaki baŒlıca politika ve strateji belgeleri (Bölüm 3.1); Uzun Vadeli GeliŒme Stratejileri ve VIII. BeŒ Yıllık Kalkınma Planı (DPT, 2000), IX. Kalkınma Planı (DPT, 2006), Yükseköğretim Stratejik Planı (YK, 2007), TBTAK (2005) ve Eğitim Reformu GiriŒimi (ERG) tarafından yaptırılan (Gürlesel, 2008) alıŒmalardır. Yükseköğretimde okullaŒma oranıyla ilgili uzun vadeli öngörüler 2025'e kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda, DPT uzun vadeli geliŒim stratejisi %50 (2023 yılı için), TBTAK vizyon alıŒması %50 (2023 yılı için NOO), YK Stratejik Planı %55 (2025 yılı için BOO) ve Gürlesel %60 (2025 yılı için NOO) düzeyinde bir okullaŒma oranı ngrmŒlerdir. Bu uzun vadeli ngrler, NOO veya BOO oranı olarak %50-60 arasında deđiŒmektedir. Kısa vadeli öngörülerde ise; IX. Kalkınma Planı 2012-2013 ğretim yılı için %33, YÜK ise %28,5 düzeyinde bir BOO ngrmektedir. Bu alıŒmaların içinde en ayrıntılı alıŒma, yükseköğretimin planlanmasından sorumlu kurum olan YK tarafından yapılmıŒtır (2007). Bu alıŒmada YK, beŒer yıllık dönemler halinde 2010-2025 dönemi için eŒitli parametrelere dayalı olarak okullaŒma oranı hedefleri ngrmŒtr. Bu hedefler içinde; ikinci ğretim, açık ğretim, vakıfniversiteleri ve lisansüstü ğretim payları da ayrı ayrı yer almıŒtır.

Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren uluslararası politika belgelerinden AB "Eğitim ve YetiŒtirme 2020 alıŒma Programı"na (Council of the European Union, 2009) göre, 2020 yılına kadar 30-34 yaŒ grubundaki nüfusun %40'ının yükseköğrenim grmŒ olması hedeflenmektedir.

Türkiye'de yükseköğretimdeki mevcut sayısal büyüklükler incelendiğinde, 2008-2009 ğretim yılında örgün yükseköğretimde BOO %28,6, ğrenci sayısı iki milyon 924 bindir (Œekil 3.11 ve EK Tablo 4). Bunların bir milyon 615 bini örgün ön lisans ve lisans, 167 bini lisansüstü ve bir milyon 781 bini de açıköğretim öğrencisidir. Lisansüstü ğretimin toplam örgün yükseköğretim içindeki payı %9,3, aıkğretimin toplam yükseköğretim içindeki payı %39,1, vakıfniversitelerinin ğrenci payı %8,3'tür. Örgün yükseköğretimdeki cinsiyet oranı ise 0,79'dur (Bölüm 3.2).

HoŒgr'n (HoŒgr ve Tansel, 2010) uzun vadeli nüfus projeksiyonuna göre (Tablo 4.1); yükseköğretim ağı nüfusunun (18-22 yaŒ), 2010-2050 yılları döneminde, diğer kademelerden farklı olarak daha dalgalı bir seyir izleyeceği, ancak okul öncesi ve ortaöğretim ağ nüfuslarına benzer bir biçimde, uzun vadede azalacağı ve 2010'a göre deđiŒim indeksinin 0,94'e gerileyeceği tahmin edilmektedir. Uzun vadeli nüfus eğiliminin, 2010-2015 döneminde sürekli azalacağı, izleyen yıllarda, önce yükselme (2015-2023), 2030 yılından itibaren de yeniden daha hızlı bir azalma eğiliminde olacağı beklenmektedir.

Türkiye’de yükseköğretimin ve yükseköğretim çağ nüfusunun mevcut durumu ve gelişimiyle ilgili politika dokümanları, istatistiki veriler ve çağ nüfusu projeksiyonlarına kısaca göz attıktan sonra, şimdi Türkiye’de yükseköğretimin uzun vadeli gelişimi ele alınacaktır. Türkiye’de yükseköğretimin uzun vadeli gelişimi konusunda 2010-2050 dönemini ve farklı büyüme eğilimlerini içeren iki değişik senaryo oluşturulmuş ve bu senaryolar doğrultusunda BOO hedefleri öngörülmüştür (Şekil 4.8). Ayrıca, lisansüstü öğretim ve vakıf üniversitelerinin paylarına ilişkin hedefler öngörülmüştür (Şekil 4.9 ve 4.10). Yükseköğretimle ilgili öngörü çalışmasında “açık yükseköğretim” dışta tutulmuştur.

SEN-1 (Orta düzey): Bu senaryoya göre, yükseköğretimde uzun vadede ılımlı (orta) düzeyde bir seyir öngörülmüştür. Bu bağlamda okullaşma oranında 2010'dan itibaren beşer yıllık dilimlerde (ilk dilim dışında) 5'er puanlık artışlarla istikrarlı ve kademeli bir büyüme hedeflenmiştir. Belirli zaman dilimleri için aynı oranlarda büyüme öngörülmüş olmasına karşın artışlar, nüfus eğilimine göre öğrenci sayılarına değişik düzeylerde yansiyacaktır. Bu bağlamda, yükseköğretim okullaşma oranınının 2023 yılında %45'e, 2050 yılında %70'e ulaşması öngörülmektedir.

SEN-1'deki okullaşma oranı hedefleri çerçevesinde, 2010-2050 döneminde öğrenci sayısının 2 milyon 166 binden 4 milyon 450 bine yükselmesi beklenmektedir. Söz konusu dönemde öğrenci sayısındaki artış 2 milyon 284 bin olarak hesaplanmaktadır. Öğrenci sayısında 40 yıl içinde bir katı aşan (%105) bir büyüme ortaya çıkacaktır. Bu senaryoda beşer yıllık dilimlerde hemen hemen aynı oranlarda büyüme öngörülmüş olmasına karşın yükseköğretim çağ nüfusundaki dalgalı seyir nedeniyle, ilk dönemde (2010-2023) daha hızlı bir öğrenci artışı ortaya çıkacaktır.

SEN-2 (Yüksek düzey): Bu senaryoya göre Türkiye'de yükseköğretimin daha hızlı büyüyeceği ve bu büyümenin, ilk dönemde (2010-2023) daha yüksek düzeyde olacağı öngörülmüştür. 2023 yılı için referans değer olarak; UNESCO verilerine göre gelişmiş ülkelerin son yıllar ortalaması alınmıştır. Bu dönemde, beşer yıllık dilimlerde 10'ar puanlık artış öngörülürken, ikinci dönemde 5'er puanlık yükselme öngörülmüştür. Bu çerçevede; yükseköğretim okullaşma oranınının 2023 yılında %60'a, 2050 yılında ise daha ılımlı bir yükselme eğilimiyle %90'a ulaşması hedeflenmiştir.

SEN-2'deki okullaşma oranı hedeflerine göre, 2010-2050 döneminde yükseköğretimdeki öğrenci sayısı 2 milyon 166 binden 5 milyon 721 bine yükselecektir. Öğrenci sayısındaki artış 3 milyon 555 bin olacaktır. Bir başka deyişle öğrenci sayısı %164 oranında artacaktır. Bu artış, ilk dönemde daha yüksek oranda olacaktır. Okullaşma oranı hedefinin 2023 yılı için %60 olarak öngörülmesi, aynı zamanda öğrenci sayısının da yaklaşık olarak ikiye katlanması anlamını taşımaktadır. Nitekim ilk dönemde öğrenci sayısındaki büyüme öngörüsü %88'dir.

Türkiye'de yükseköğretim kapasiteleri incelendiğinde, 1970'li yılların ortalarından bu yana arz ve talep arasında büyük bir dengesizlik bulunmakta ve bu dengesizlik, yükseköğretime geçiş sistemi üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır. 1980'lerden itibaren yükseköğretimin yaygınlaştırılması politikaları çerçevesinde alınan önlemlerle (üniversiteleri büyük şehirlerin dışına yayma, yeni üniversiteler açma, meslek yüksek okullarının yaygınlaştırılması, vakıf üniversitelerinin açılması, ekstern eğitim, ikinci öğretim, açık öğretim vb.), öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayılarındaki büyüme pahasına sağlanan önemli sayısal gelişmelere karşın, hala gelişmiş ülkelerin okullaşma oranlarının uzağında olduğumuz açıktır. Son yıllarda yükseköğretim adaylarının sayısı bir buçuk milyondan aşağıya düşmemiş ve yaklaşık olarak üçte biri örgün yükseköğretim programlarına kayıt olabilmıştır (Bölüm 3.2). Kısaca, toplumun yükseköğretime olan yüksek ilgisi devam etmektedir.

Uzun vadeli nüfus projeksiyonları, yükseköğretim çağ nüfusunda azalma eğilimi ortaya koymakta ve özellikle gelecek on yıl için önemli bir fırsat sunmaktadır. Diğer taraftan, 2020'li yıllara yönelik olarak

hem ulusal politika belgelerinde ortaya konulan hedefler (%50-60 düzeyi) hem de AB hedefleri, 2020'lere kadar önemli bir atılımı gerektirmektedir. Yükseköğretimle ilgili gelişmeler SEN-1'de öngörülen hedefler doğrultusunda gerçekleştiği takdirde, Türkiye'nin hem öngördüğü hedeflere ulaşması mümkün değildir hem de ortaöğretimin yaygınlaşmasıyla gelecek yıllarda daha da artması beklenen yükseköğretim adaylarının taleplerine nasıl yanıt verileceği önemli bir kamusal sorun alanı olarak ortaya çıkabilir.

Yükseköğretim alanındaki son on yıldaki eğilimler yükseköğretimin kitleselleşmesi doğrultusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Her şeyden önce gençlerin yükseköğretime olan taleplerinin yüksek boyutlarda olduğunu, yaşlı nüfusun taleplerinin de giderek arttığını ve yaş yelpazesinin genişlediğini vurgulamak gerekir (Bölüm 3.2). Buna ek olarak, 2003-2009 yılları arasında toplam 63 yeni üniversitenin açılması (bunların 41'i devlet, 22'si vakıf) ve bunların içinde vakıf yükseköğretim kurumlarının giderek artması, yeni kurulan üniversitelere öğretim elemanı yetiştirmek üzere hem yurtiçi (Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı - ÖYP) hem de yurt dışında öğretim elemanı yetiştirme projelerine işlerlik kazandırılması, yurtiçinde doktora derecesi (tıpta uzmanlık dahil) alanların sayısının yıllık 7 bine ulaşması, ders veren öğretim elemanı sayılarındaki artışın öğrenci sayılarındaki artışa yakın olması sayılabilir. Bu gelişmeler, yükseköğretimin yaygınlaşması için gerekli üç temel girdi olan, öğrenci, fiziki altyapı ve öğretim üyesi sağlanması konularında önemli fırsatlar sunabilir. Türkiye'de yükseköğrenim talebini açıklamayla ilgili olabilecek bazı eğilimler de şöyle sıralanabilir:

- Türkiye'deki özel dersane sektörü (ortaöğretim ve yükseköğretime hazırlık öğrencilerini kapsar) adeta toplumun eğitime olan ilgisinin ne ölçüde büyüdüğünü açıklarcasına, hızla büyümeye devam etmektedir. Örneğin, MEB (2006) ve TÜİK (2009) verilerine göre; 2000-2007 yılları arasında özel dersane sayısı ikiye katlanarak 1920'den 4262'ye, dersanelere devam eden öğrenci sayısı da yine iki katı aşan bir artışla 556 binden bir milyon 180 bine yükselmiştir. Ayrıca, özel dersane sektörünün boyutları, 1990'ların ortalarından bu yana özel öğretim kurumlarının kapasitelerini (okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim) aşmıştır.
- Tansel ve Bircan (2006), TED (2005 ve 2010) ve Ekinci'nin (2009) araştırmalarına göre, üniversitelere hazırlık amaçlı dersanelere, aile bütçeleri açısından önemli sayılabilecek bir miktarda harcama yapılmaktadır.
- Çeşitli yıllarda yapılmış araştırmalara göre Türkiye'de yükseköğretimin bireysel getirileri ortaöğretimin getirilerinden daha yüksektir ve giderek artmaktadır (Tansel, 1994, 2001 ve 2008; Türkmen, 2002). Ayrıca, Avrupa ülkelerinde yükseköğretimin getirilerini tarayan çalışmasında Psacharopoulos (2009), Türkiye'nin yükseköğretimin bireysel getirileri bakımından Avrupa'da en yüksek getiriye sahip dört ülkeden birisi (Diğerleri; Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti) olduğunu vurgulamaktadır.
- Bazı OECD raporlarının (2008c ve 2009) Türkiye ile ilgili verilerine göre; (a) 25-64 yaş lise ve yükseköğrenim mezunlarının istihdam oranları ilköğretim mezunlarından daha yüksektir, özellikle yükseköğrenim mezunu kadınların istihdam oranı lise ve ilköğretim mezunlarına göre büyük ölçüde farklıdır, (b) Aynı yaş grubundaki nüfustan yükseköğrenim mezunu olanların

işsizlik oranı, daha alt kademelere göre daha düşüktür, (c) Eğitim kademesi yükseldikçe kazançlar da artmaktadır. Yükseköğrenim mezunlarının kazançları lise mezunlarından %49 daha fazladır, (d) İlköğretim ve daha aşağı düzeyde öğrenim gören kadın ve erkeklerin kazançları arasında daha fazla fark varken, lise ve yükseköğrenim mezunu kadınlarla erkekler arasındaki kazanç farkı daha düşüktür.

Türkiye’de yükseköğrenime talep eğilimleriyle ilgili faktörlere karşılık, yükseköğretime ayrılan kamu bütçelerinde görece artış olmakla birlikte istenilen düzeylere ulaşmadığını ve öğrenci başına yapılan kamu eğitim harcamasının düşük düzeyde kaldığını temel bir sınırlılık olarak vurgulamak gerekir. Ayrıca, eğitimde eşitlik ve nitelik ilişkisi olarak, öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayıları bakımından üniversiteler hatta fakülteler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim, 2008-2009 öğretim yılında üç büyük ildeki üniversitelerde öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı 29 iken diğer illerin ortalaması 64’tür (DPT, 2009a). Ayrıca, ders veren öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısında giderek azalma yerine hafif de olsa bir artış olmasını (27’den 29’a) bir sınırlılık olarak belirtmek gerekir.

Uluslararası gelişme ve eğilimlere bakıldığında, her şeyden önce eğitimi yaygınlaştırma politikaları pek çok OECD ülkesinde yükseköğretime erişilebilirliği de artırmıştır (OECD, 2009). Yine, OECD ülkelerinin eğitim sistemleri 40 yıldan bu yana demografik baskıdan uzak olmasına karşın, yükseköğretimdeki öğrenci sayıları artmaya devam etmektedir. Başka bir OECD raporunun sonuçları (2009), böyle bir eğilimin varlığını destekleyen veriler sunmaktadır. Bu rapora göre, çoğu OECD ülkesinde yükseköğretimin getirileri liselerden, kadınların getirileri de erkeklerden daha yüksektir. Yüksek getiri oranları, zorunlu eğitim sonrasında eğitime para ve zaman harcamada, bireysel kararlar için anahtar bir itici güçtür. Aynı raporu değerlendiren açıklamasında OECD Genel Sekreteri A. Gurría (2009), daha iyi eğitimin sağladığı avantajların giderek büyüdüğüne dikkat çekerek, küresel ekonomik krizden çıkış sürecinde de daha fazla gencin daha uzun süre eğitime devam etme eğiliminde olacağını öne sürmüştür. Yükseköğretimin demografik boyutlarını inceleyen bir başka OECD raporunda ise (2008b); yükseköğretimin 2030 yılındaki durumuna ilişkin projeksiyon çalışmalarına dayanarak, OECD ülkelerinin çoğunluğunda öğrenci sayılarının artmaya devam edeceği ve toplam öğrenci içinde kadın nüfusun çoğunluğu oluşturacağı ileri sürülmektedir. Aynı çalışmanın, büyüme eğiliminin aynen devam edeceğine ilişkin senaryosunda, 2005-2025 yılları arasında OECD ülkeleri içinde en yüksek artış oranının Türkiye’de, en yüksek sayısal artışın ise ABD’den sonra Türkiye’de ortaya çıkacağı tahmin edilmiştir. Buna göre, Türkiye’de öğrenci sayısındaki artış indeksinin (2005=100) 175’e yükseleceği, öğrenci sayısındaki artışın ise 2005-2025 arasında 1 milyon 580 bin olacağı tahmin edilmektedir. Benzer biçimde, Gürüz (2008)’e göre de, küresel bilgi ekonomilerindeki işlerin büyük bölümünün yükseköğrenim görmüş işgücü gerektirmesi nedeniyle yükseköğrenime olan talep giderek artmaktadır.

Tüm bu gelişme ve eğilimler çerçevesinde; Türkiye’nin yükseköğretimi yaygınlaştırma potansiyelinin yüksek olduğunu ve SEN-2’yi güçlü kılacak daha fazla gerekçenin bulunduğunu vurgulamak gerekir. Bu bağlamda 2020 yılı ortalarına dönük, DPT ve YÖK çalışmalarında öngörülen hedeflere (sırasıyla %50 ve %55) ulaşma olasılığı yüksektir. Diğer taraftan, AB “Eğitim ve Yetiştirme 2020 Çalışma Programı” hedefleri arasında yer alan, “2020 yılına kadar 30-34 yaş grubunda yükseköğrenim görmüş

olanların oranını %40'a yükseltme" hedefi, halihazırdaki durum dikkate alındığında (%13), SEN-2'deki eğilimler çerçevesinde ancak 2020'lerin ortalarında gerçekleşebilir görünmektedir.

Cinsiyet eşitliğine ilişkin hedeflere bakıldığında, EFA (Amaç no 5) ve MDG (Amaç no 3) kapsamında, 2015 yılı sonuna kadar yükseköğretimde de cinsiyet eşitliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Türkiye'de yükseköğretimdeki cinsiyet eşitliği indeksi 1999-2008 yılları arasında, hemen her yıl bir puanlık iyileşmeyle 0,70'den 0,79'a yükselmiştir. İlköğretim ve ortaöğretimde olduğu gibi yükseköğretimde de kız öğrencilerin sayısı daha hızlı büyümektedir. Ümit verici bu hızlı gelişmeye karşın, yükseköğretimdeki cinsiyet eşitliğinin 2015 yılında sağlanması oldukça güç görünmektedir. Yükseköğretimdeki cinsiyet açığının en iyimser tahminlerle 2020'lerin ortalarında kapanması ve pek çok OECD ve AB ülkesinde olduğu gibi, bu tarihlerde kız öğrencilerin çoğunluğu oluşturması beklenebilir.

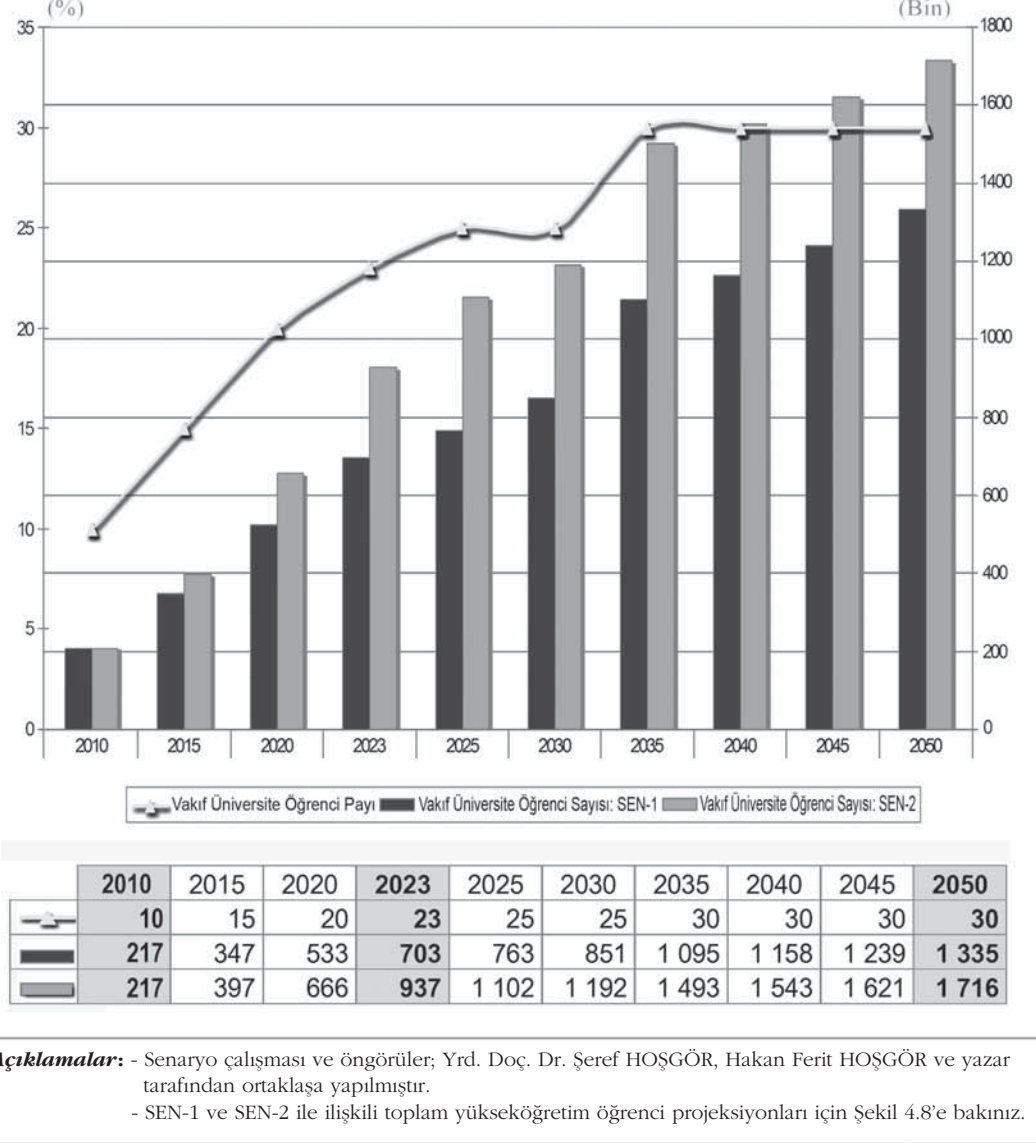
4.4.2.5. Vakıf Yükseköğretim Kurumları: Uzun vadeli büyüme senaryoları ve öngörüler

Yükseköğretimde büyümeyle ilgili alt kategorilerden birisi vakıf yükseköğretim kurumlarının toplam yükseköğretim içindeki paylarındaki gelişmelerdir. Son on yılda vakıf üniversitesi sayısı 19'dan 33'e yükselmiş, öğrenci sayısı ise 41 binden 163 bine yükselerek yaklaşık 4 kat artmıştır. Öğrenci sayısı bakımından ortalama vakıf üniversitesi büyüklüğü de 2 140'tan 4 195'e yükselmiştir. Toplam örgün yükseköğretim içindeki vakıf üniversiteleri öğrenci payı ise %4'ten %9.1'e ulaşmıştır (ÖSYM, 1999-2000 ve 2008-2009 Yükseköğretim İstatistikleri'nden hesaplanmıştır).

Özel üniversitelerdeki öğrencilerin OECD ülkeleri payının ortalaması %13.7'dir (OECD, 2009). Ana harcamalarla ilgili kaynağının %50'sinden fazlasını devletten alan ve mesleki nitelikli özel yükseköğretim kurumları da hesaba katıldığında bu oran %28,8'e yükselmektedir.

Bu çalışmada öngörülen uzun vadeli hedeflere bakıldığında, toplam örgün yükseköğretim içinde vakıf yükseköğretim kurumları payının 2010 yılında %10, 2023 yılında %23, 2035 yılında ise %30'a ulaşması öngörülmüştür (Şekil 4.9) Buna göre, yukarıda 4.4.2.4. alt bölümünde yükseköğretim için oluşturulan SEN-2 çerçevesinde, vakıf yükseköğretim kurumları öğrenci sayılarının 2010-2023 yılları arasında 3 katı aşan bir artış göstermesi, 2023-2050 yılları arasında ise %83 artması beklenmektedir. Başka bir deyişle, uzun vadeli öngörülerin ilk döneminde vakıf yükseköğretim kurumlarında bir "öğrenci patlaması" yaşanması beklenmektedir. Bu hızlı çıkış beklentisinin ardında; yukarıda belirtildiği gibi vakıf yükseköğretim kurumu sayısının son on yılda büyük ölçüde artması ve bu üniversitelerin akademik birimlerinin kademeli olarak aktif hale gelmesiyle, tam kapasitelerine ancak 10-15 yıl içinde erişebilecekleri düşüncesi yatmaktadır. Ayrıca, yükseköğretim alanındaki uluslararası gelişmeler ve ulusal tartışmalar çerçevesinde, gelecekte "özel üniversite" ve uluslararası üniversitelerin Türk üniversiteleriyle ortaklık kurabilmeleri gibi yeni oluşumlar ortaya çıkabilir. Tüm bu gelişmelerin, Türkiye'de yükseköğretim alanında yoğun bir rekabete yol açacağı ve vakıf (ve özel) yükseköğretim sektörünün toplam yükseköğretim sektörü içindeki paylarının kademeli olarak artacağı öngörülmektedir.

Şekil 4.9. Yükseköğretimde Vakıf Üniversiteleri Öğrenci Sayıları ve Paylarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler: 2010-2050

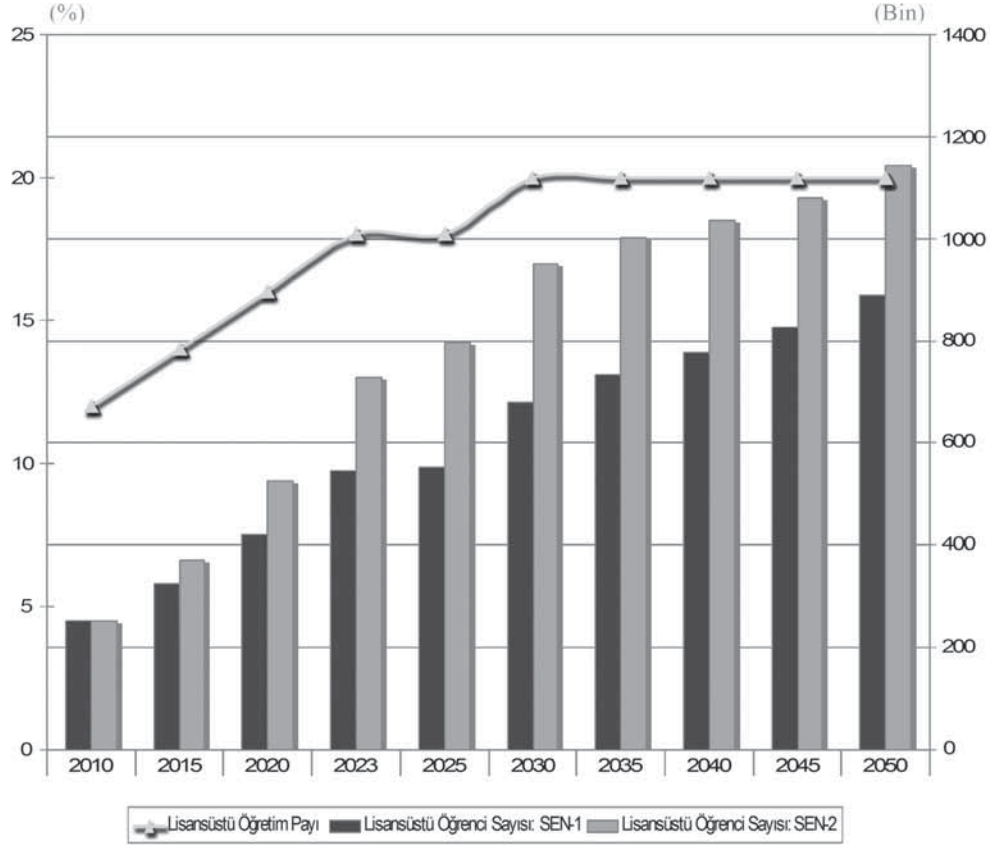

4.4.2.6. Lisansüstü öğretim: Uzun vadeli büyüme senaryoları ve öngörüler

Yükseköğretimde büyümeyle ilgili alt kategorilerden birisi de lisansüstü öğretimin toplam örgün yükseköğretim içindeki paylarındaki gelişmelerdir. Toplam örgün yükseköğretim içinde lisansüstü öğretimin payı son on yılda %8,3'ten %9,4'e yükselmiştir. Vakıf yükseköğretim kurumlarında daha yüksek bir artışla %8,2'den %13,5'e ulaşmıştır. Toplam lisansüstü öğrenci sayısı son on yılda 84 binden 166 bine yükselerek ikiye katlanmış (EK Tablo 4), doktora derecesi alanların (tıpta uzmanlık dahil) sayıları %50'den fazla artmıştır (ÖSYM, Yükseköğretim İstatistikleri).

YÖK'ün (2007) lisansüstü öğretimle ilgili hedeflerine bakıldığında; lisansüstü öğretimin toplam yükseköğretim içindeki payının 2015 yılında %16, 2020 yılında %19 ve 2025 yılında %21 olması öngörülmektedir. Bu öngörüler çerçevesinde, 2025 yılındaki lisansüstü öğrenci sayısının 605 bine ulaşacağı hesaplanmıştır.

Şekil 4.10. Yükseköğretimde Lisansüstü Öğretim Öğrenci Sayıları ve Paylarına İlişkin Uzun Vadeli Öngörüler: 2010-2050

	2010	2015	2020	2023	2025	2030	2035	2040	2045	2050
	12	14	16	18	18	20	20	20	20	20
	260	324	426	550	549	681	730	772	826	890
	260	370	533	733	794	954	996	1 029	1 081	1 144

Açıklamalar: - Senaryo çalışması ve öngörüler; Yrd. Doç. Dr. Şeref HOŞGÖR, Hakan Ferit HOŞGÖR ve yazar tarafından ortaklaşa yapılmıştır.
- SEN-1 ve SEN-2 ile ilişkili toplam yükseköğretim öğrenci projeksiyonları için Şekil 4.8'e bakınız.

Bu çalışmada öngörülen uzun vadeli hedeflere bakıldığında, genel olarak yükseköğretimdeki büyüme öngörülerıyla de tutarlı biçimde lisansüstü öğretim payının 2023 yılında %18, 2030 yılında ise %20'ye ulaşması öngörülmüştür (Şekil 4.10) Buna göre, yukarıda 4.4.2.4. alt bölümünde yükseköğretim için oluşturulan SEN-2 çerçevesinde, lisansüstü öğretimdeki öğrenci sayısının 2010-2023 arasında 260 binden 733 bine (yaklaşık iki katlık artış), 2023-2050 arasında ise 733 binden bir milyon 144 bine (%56 artış) ulaşması beklenmektedir. Başka bir deyişle, SEN-2 kapsamındaki uzun vadeli öngörülerin ilk döneminde lisansüstü öğretimin daha hızlı büyümesi öngörülmüştür. Bu hızlı çıkış beklentisinin ardında; önceki paragraflarda vurgulandığı gibi hem kamu hem de vakıf üniversitelerindeki hızlı büyümenin ortaya çıkardığı öğretim üyesi gereksinimi ve son on yıldaki hızlı büyümede görüldüğü gibi üniversite mezunlarının lisansüstü öğretime ilişkin yüksek talep eğilimi bulunmaktadır. Bunun yanında, iş hayatındaki bireylerin yaşam boyu öğrenme kapsamında uygulamaya dönük (tezsiz) yüksek lisans programlarına olan ilgilerinin de giderek artması beklenmektedir.

B Ö L Ü M

GENEL DEĞERLENDİRME
VE EĞİTİM SEKTÖRÜ İÇİN
POLİTİKA ÖNERİLERİ

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE EĞİTİM SEKTÖRÜ İÇİN POLİTİKA ÖNERİLERİ

5.1. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Yirmibirinci yüzyılın başındaki Türkiye'nin toplu bir fotoğrafına baktığımızda, Türkiye Cumhuriyeti, çoğulcu demokrasiyi benimsemiş, çok partili parlamenter düzene sahip demokratik ve laik bir ülkedir. OECD ve G-20 grubunun kurucu üyesi ve Avrupa Birliğine aday bir ülkedir. Türkiye ekonomisi 2009 GSYH verilerine göre dünyanın en büyük 17'nci, Avrupa'nın ise 7'nci ekonomisidir (World Bank, 2010). 2023 yılına kadar AB'ye tam üye olma ve dünyanın ilk 10 ekonomisi arasına girmeyi hedefleyen bir ülkedir. Öte yandan, gelir düzeyi, sağlık ve eğitim bileşenlerinden oluşan insani gelişmişlik bakımından 2007 yılı verilerine göre, yüksek insani gelişmişlik grubunda ve 79. sırada yer almaktadır. Buna karşılık, insani gelişim bileşenlerinden “**eğitim**” bileşeninde 111. sıradadır (UNDP, 2009). Bir başka deyişle, insana yatırım alanında gelir sıralamasından daha düşük düzeylerde dir.

Türkiye'nin geçmişteki ve bugünkü **nüfus yapısı** ile uzun vadeli **nüfus eğilimine** bakıldığında; Türkiye'nin nüfus yapısı 1923-1985 yılları arasında sürekli artış, 1985 sonrası dönemde ise nüfus artış hızındaki sürekli düşüş ve 1980 sonrasında hızlı kentleşme ile tanımlanmaktadır. 2008 yılı ADNKS sonuçlarına göre; Türkiye'nin nüfusu 71,5 milyondur. Nüfus artış hızı %13,1'dir. Nüfusun yaş yapısına göre dağılımı şöyledir: 0-14 yaş grubu %26,2, 15-64 yaş grubu %66,8, 65+ yaş grubu ise %7. **Örgün eğitim çağ nüfusunun** (3-22 yaş) toplamı 25 milyon 124 bindir. Bu bağlamda Türkiye halihazırda genç nüfus yapısıyla karakterize edilmekle birlikte, yaşlı nüfusun payı giderek artmaktadır. Yine, kentsel (il ve ilçe) nüfus oranı %75'tir ve kentleşme devam etmektedir. TÜİK İç Göç İstatistiklerine göre (2010); en fazla göç alan istatistiksel bölgeler İstanbul, Batı Marmara ve Ege'dir. 1995-2000 yılları arasında 6,7 milyon insan yer değiştirmiş olup, köyden kente göç edenlerin sayısı 1,2 milyondur. Bu bağlamda kentlere göç olgusunun yoğun biçimde devam ettiği gözlenmektedir.

Türkiye'nin uzun vadeli nüfus eğilimine bakıldığında; orta düzeydeki artış tahminlerine göre toplam nüfusun 2050 yılında 99,7 milyona ulaşması beklenmektedir. 2010-2050 yılları arasında nüfus artış hızının sürekli bir azalmayla %12'den %1'e düşmesi ve nüfusun yaş yapısında önemli bir **demografik dönüşüm** yaşanması beklenmektedir. Bu bağlamda, 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payının %26,2'den %18,2'ye düşeceği, buna karşılık 65+ yaş grubunun %6,3'den %17,3'e yükseleceği tahmin edilmektedir. Aynı dönemde örgün eğitim çağ nüfusunun 26,9 milyondan 24,8 milyona gerilemesi beklenmektedir.

Okul çağı nüfusunun gelecek 40 yıldaki (2010-2050) eğilimine ilişkin olarak yapılan projeksiyon şu fırsatları ortaya koymaktadır:

- 2010-2050 döneminde, okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar olan dönemi kapsayan okul çağı nüfusu (3-22 yaş) giderek azalacak, böylece eğitim sistemi üzerindeki demografik baskı aşamalı olarak zayıflayacaktır. Türkiye, geçmiş 40-50 yıllık dönemle kıyaslandığında demografik yapı ve değişim açısından en avantajlı dönemi yaşayacaktır.
- Doğurganlık hızlarındaki azalmaya paralel olarak, en hızlı nüfus azalması 3-5 yaş grubunda olacaktır. Dolayısıyla, nüfus avantajı ilk önce okul öncesi eğitim kademesinde hissedilecektir. Ortaöğretim ve yükseköğretim çağ nüfuslarında dalgalı bir seyir beklenmekle birlikte, önümüzdeki 5-6 yıllık dönemde çağ nüfusları azalacak, ikinci azalma dalgası 2030'ları izleyen yıllarda ortaya çıkacaktır. İlköğretim çağ nüfusu ise 2015'den sonra azalmaya başlayacak ve ilköğretim üzerindeki nüfus baskısı bu tarihten itibaren giderek hafifleyecektir.

Nüfusun eğitim kompozisyonu ya da insan sermayesi stoklarına bakıldığında, 2008 yılı ADNKS sonuçlarına göre yetişkin nüfusun (15+ yaş) %10'u okur-yazar değildir ve bunların % 80,1'i kadındır. Aynı verilere göre, 25+ yaş nüfusumuzun yaklaşık dörtte üçü (%73,5) ilköğretim mezunu, ilkokul mezunu ya da bir okul bitirmemiştir. Lise mezunlarının oranı %16,6, yükseköğrenim mezunlarının oranı ise %9,9'dur. Bu eğitim kompozisyonunu ortalama eğitim süresi olarak ifade etmek gerekirse, Türkiye'deki 15-64 yaş grubunun ortalama eğitim süresi 2010 yılı için 6,9 yıl olarak hesaplanmıştır (Cohen ve Soto, 2001). Öte yandan, 2008 yılında okula başlangıç yaşına gelmiş çocuklarımızın (5 yaş) gelecekte görecekleri muhtemel ortalama eğitim süreleri (beklenen eğitim süresi) ise 11 yıl olarak hesaplanmıştır (UNESCO, 2008). 2008-2009 öğretim yılında okul çağında olan çocuklarımızın eğitime katılımı incelendiğinde; okul öncesi eğitimdeki NOO'nun %22,5, ilköğretimdeki NOO'nun %96,5, ortaöğretimdeki NOO'nun %58,5 ve yükseköğretimdeki (açık öğretim hariç) BOO'nun %28,6 olduğu görülmektedir. Okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim için 2009-2010 öğretim yılı değerleri ise sırasıyla; %26,9, %98,2 ve %65'tir. Her üç kademedede öğrenci başına yapılan eğitim harcamaları, gelişmiş ülke harcamalarının çok altında seyretmektedir. Ayrıca, ilköğretime başlayan her 100 çocuktan en az 30'u liseden mezun olmadan örgün eğitim sisteminden ayrılmaktadır. Yine, ortaöğretim ve yükseköğretimdeki cinsiyet oranlarının küresel hedeflerin oldukça gerisinde kaldığı gözlenmektedir. Bunlara ek olarak, Türkiye ile gelişmiş ülkeler arasındaki nüfus farklılığını ve eğitim açığını daha sistematik bir biçimde izleyebilmek için Ek Tablo 6'ya bakınız.

Yukarıdaki paragraflarda Türkiye'de okul çağı nüfusu ve eğitimin sayısal boyutlarıyla ilgili genel görünüm ortaya konulmuştur. **Eğitimde eşitlik ve eğitim kurumlarının çıktılarının niteliği** boyutlarıyla ilgili genel durum ise şöyle özetlenebilir:

- İlköğretimde tam gün (normal) okuyan öğrencilerin oranı %47,3'tür. İlköğretim öğrencilerinin yarısından fazlası ikili (sabahçı-öğlenci) eğitim görmektedir (DPT, 2009a).
- 2008-2009 öğretim yılında, ilköğretimde derslik başına düşen öğrenci sayısı illere göre 14 - 53 arasında değişmektedir. Türkiye ortalaması 32'dir. Benzer biçimde, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı illere göre 15-35 arasında değişmektedir. Türkiye ortalaması ise 23'dür (MEB,

- 2009c). Yükseköğretimde ise, üç büyük ilde öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı 29 iken diğer illerin ortalaması 63'tür (DPT, 2009a).
- 2008-2009 öğretim yılında ortaöğretimde okullaşma oranlarında bölgesel farklılıklar önemini korumaya devam etmektedir. Örneğin, Ağrı ilinde okullaşma oranı %32,6'dır. Aynı öğretim yılında Türkiye ortalaması %76,6'dır (DPT, 2009a).
 - TNSA-2008 nüfus ve sağlık araştırması sonuçlarına göre (Hacettepe Üniversitesi, 2009);
 - o İlköğretimi tamamlayanların liseye devamları konusunda, kızların, kırsal kesimdeki çocukların, Ortadoğu Anadolu Bölgesi ile düşük ve en düşük refah düzeyindeki ailelerin çocuklarının diğer gruplara göre dezavantajlı olduğu görülmektedir.
 - o Lise düzeyindeki NOO bakımından, kız çocukları, kırsal kesimdeki çocuklar, NUTS-1 bölge sınıflamasına göre Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile en düşük refah düzeyindeki hanelerin çocukları dezavantajlı konumdadır.
 - Çıngı, Kadılar ve Koçberber'in Türkiye'deki 923 ilçede bulunan ilköğretim ve ortaöğretim olanaklarının incelenmesiyle ilgili araştırmaları (2009), ilköğretim ve ortaöğretimde, eğitim olanaklarının (öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, derslik başına düşen öğrenci sayısı, ikili eğitim, taşınabilir eğitim, bilgisayar ve fen laboratuvarı, eğitim harcamaları vb.) dağılımı bakımından bölgeler, iller hatta ilçeler arasında önemli dengesizliklerin olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma bulgularına göre, Türkiye'deki ilköğretim ve ortaöğretim okullarının, sahip oldukları eğitim olanakları bakımından % 23,5'i iyi, %36,8'i orta ve %39,7'si de kötü olarak nitelendirilmektedir.
 - İlköğretim öğrencilerinin ulusal düzeydeki başarılarını belirlemeye yönelik Öğrenci Başarılarını Belirleme Sınavı (ÖBBS)-2005 sonuçlarına göre; ilköğretim öğrencilerinin fen bilgisi ve matematik testlerindeki başarı düzeylerinin %50 civarında olduğu ve bu düzeyin beklentilerin altında kaldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, aynı sonuçlara göre, ilköğretim öğrencilerinin başarı düzeylerinin coğrafi bölgelere göre farklılıklar gösterdiği ve Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki başarı düzeylerinin diğer bölgelerden daha düşük olduğu gözlenmektedir (MEB, 2007b ve c).
 - ÖSYS-2009 sonuçlarına göre, yükseköğretime geçişte okul türlerine göre büyük farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, lisans programlarına yerleşme oranları; genel lise mezunları arasında %15 iken, öğrencilerini sınavla seçen Anadolu liselerinde %58'dir. Meslek liseleri mezunlarının lisans programlarına yerleşme oranları ise %5'in altındadır (ÖSYM, 2009).
 - Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) - 2006 sonuçlarına göre (MEB, 2007d):
 - o Türkiye, çalışmaya katılan 57 ülke içinde, fen bilimleri alanında 47., matematik alanında 45. ve okuma becerileri alanında ise 39. sıradadır. Her üç alanda Türkiye OECD ülkeleri arasında 28. sıradadır.
 - o Fen bilimleri, matematik okur-yazarlığı ve okuma becerileri alanlarındaki ortalama puanlar OECD ortalamalarının çok altındadır, bir başka deyişle genel başarı düzeyi düşüktür.

- o Okul türleri arasında farklılıklar OECD ortalamasından yüksektir. Örneğin, fen liseleri ve Anadolu liseleri yüksek performans gösterirken genel liseler ve meslek liseleri düşük performans göstermişlerdir.

Türkiye’de eğitime erişim ve kalitede eşitliğin boyutları ve belirleyicileriyle ilgili daha ayrıntılı tartışmalar için bakınız (ERG, 2009a ve 2009b; Bakış, Levent, İnsel ve Polat, 2009; Dinçer ve Kolaşın, 2009; Polat, 2009).

Yukarıdaki bulgular, önceki dönemlerle kıyaslandığında son on yılda toplam okul çağı nüfusunda bir durgunlaşma, hatta bazı kademelerde mutlak olarak azalma eğilimi içinde olduğunu göstermesine karşın, Türk eğitim sisteminin halihazırda, okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar çok boyutlu güçlükler içinde bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Bu güçlükler; anahatlarıyla, fiziki kapasite yetersizliği, ilköğretim dışındaki kademelerde eğitime katılımdaki yetersizlikler, cinsiyet eşitsizliği, kalite sorunları (öğrenme başarılarının düşüklüğü) ve eşitlik sorunu (eğitim olanaklarından yararlanma) olarak gruplandırılabilir.

TÜSİAD’ın “*Türkiye’nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*” (1999) başlıklı nüfus raporunda, gelecek yıllarda eğitimde miktar sorunundan kalite ve eşitlik odaklı sorunlara yönelme konusunda bir “fırsat penceresi”nin ortaya çıkacağı vurgulanmış olmasına karşın, bu fırsatın yeterince değerlendirilebildiğini söylemek güçtür. Başka bir deyişle, Türkiye, son on yılda demografik dönüşümün kendisine sunduğu fırsatları değerlendirmeyi ötelemiştir. Nitekim, Türkiye’nin mevcut eğitim tablosuyla, Bölüm 3.1’de tartışılan ve dünyada eğitimi biçimlendiren olaylara (küresel ekonomi ve bilgi yoğun ekonomiler, değişen iş ve çalışma dünyası, daha fazla insanın daha uzun süreli eğitim talebi, bilgi teknolojilerinde yaygınlaşma ve bilgiye erişim talepleri vb.) ne ölçüde yanıt verebileceği ya da uyum sağlayabileceği ciddi biçimde sorgulanmaya açıktır. Buna karşılık, gelecekte demografik baskının giderek azalacağı, bunun da Türkiye’de eğitimi yaygınlaştırma, eşitsizlikleri ortadan kaldırma ve kaliteyi geliştirme konularında yeni fırsatlar ortaya çıkaracağı değerlendirilmektedir.

5.2. Makro Düzeyde Eğitim Politika Önerileri

Eğitim sistemindeki çok boyutlu yetersizlikler, geleceğe ilişkin stratejik önceliklerin belirlenmesinde güçlükler yaratmaktadır. Ayrıca eğitim, Bölüm 3.1’de de özetlendiği gibi, ulusal ve uluslararası düzeydeki pek çok sosyal ve ekonomik gelişmenin etkisine açıktır ve gelecekte de açık olacaktır. Bu bağlamda, eşzamanlı ve çok yönlü girişimlere gereksinim vardır. Geleceğe ilişkin tüm bu belirsizliklere ve stratejik tercih güçlüklerine karşın, eğitim yöneticileri ve eğitim planlamacıları gelecekle ilgili tahminler yapmak durumundadır. Bu bağlamda Türk eğitim sisteminin geleceğine ilişkin kısa, orta ve uzun vadeli makro politika önerileri şunlar olabilir:

Türkiye, öncelikle ulusal politika belgelerinde ekonomi ve eğitim alanındaki öngörülerine paralel olarak, 2010-2050 dönemini ve tüm eğitim kademelerini kapsayan bir “**Eğitim Ana Programı**”nı oluş-

türmalı ve uygulamaya koymalıdır. Bu program kısa (2010-2015), orta (2016-2023) ve uzun (2024-2050) vadeli olmak üzere üç dilimde tasarlanmalıdır.

Öncelikle tüm dönemleri kesen -ortak- anahtar konuları vurgulamak gerekir. Bunlar:

- **Nüfusbilim ve eğitim sektörü arasındaki ortaklıkları güçlendirme:** Okul yöneticilerinden en üst düzeydeki eğitim yöneticilerine kadar (eğitim politikaları ve planlamasıyla ilgili uzmanlar dahil) tüm eğitim yöneticilerinin, nüfusbilimin sağladığı verileri (TÜİK, İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü –NVİGM-, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, UNFPA, diğer nüfus araştırmaları yapan kurumlar) daha etkili kullanmaları ve nüfusbilimcilerle daha yakın çalışmaları sağlanmalıdır. Bu bağlamda, genel nüfus sayımı, ADNKS, nüfus ve sağlık araştırması, göç ve kentleşme araştırmaları vb. çalışmaların bulguları ve eğitim sektörü açısından muhtemel doğurguları, nüfusbilimciler ve eğitim yöneticileri arasında gerçekleştirilecek ortak toplantılarda (seminer, çalıştay, sempozyum vb.) paylaşılmalıdır. Böylece eğitim yöneticilerinin, nüfus olaylarının (doğumlar, ölümler, doğurganlık, bebek ölümleri, anne ölümleri, nüfus artış hızı, erken evlenme, göç hareketleri, kentleşme, boş kalan okullar/kalabalık kent okulları - vb.) eğitim sektörü üzerindeki etkilerini ve sektörlerarası karşılıklı etkileşimi anlamaları sağlanacaktır. Bu tür paylaşımlarla, eğitimin yaygınlaşması konusunda daha sağlıklı politikalar ve yatırım kararları oluşturulabilir.
- **İzleme ve değerlendirme sisteminin kurulması:** Eğitim sisteminin çeşitli boyutlarındaki (erişim, katılım, iç etkinlik, kalite, eşitlik, yatırım vb.) gelişmeleri izlemek, güçlükleri tanımlamak ve kanıta dayalı yeni politikalar geliştirebilmek için, belirli bir takvim çerçevesinde somut hedefler (merkezi, yerel, ve okul düzeyindeki stratejik plan ya da okul gelişme planlarıyla bağlantılı) ve bunlarla ilgili izleme göstergeleri belirlenmeli ve sürekli geliştirilmelidir.

Halihazırda Türk eğitim sistemiyle (özellikle okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim kademeleriyle) ilişkili bazı ulusal (MEB-SP) ve uluslararası (EFA ve MDG) politika belgelerinde yer alan hedeflerle bağlantılı, bu alandaki gelişmeleri/güçlükleri tanımlamaya hizmet edebilecek ve gelecek yıllarda önem kazanması muhtemel bir “Eğitim İzleme Gösterge Seti”nin oluşturulmasına hizmet edebilecek bir soru listesi aşağıda verilmektedir. Bunlar:

- o Okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim çağındaki çocuklarımızın ne kadarı okula kayıt olanağı elde etmişlerdir (eğitime katılım oranları nedir)?
- o Okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde tanımlanmış standarda (o kademe için öngörülen dereceye sahip ve uygun kaynaktan/alandan atanmış) uygun öğretmen oranı nedir?
- o Okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde öğrenci/öğretmen oranları nedir?

- Okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde cinsiyet eşitsizliğinin boyutları ne düzeydedir?
 - Okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde öğrenci başına yapılan (birim cari harcama) kamu cari eğitim harcaması ne kadardır?
 - Okul öncesi eğitimde, kırsal yerleşim birimlerindeki çocukların payı ne kadardır?
 - İlköğretime resmi başlangıç yaşındaki (6 yaşındaki) çocukların ne kadarı 6 yaşında okula başlamaktadır?
 - İlköğretime yeni kayıt olan çocukların ne kadarı okul öncesi eğitim görmüştür?
 - Zorunlu eğitim çağında olan çocukların ne kadarı okul dışındadır? (Okula kayıtlı olmayan ve/veya sürekli devamsız durumundaki çocuklar).
 - İlköğretim ve ortaöğretim kademelerinde, öğrenci devamsızlık oranları nedir?
 - İlköğretim birinci sınıfa başlayan öğrencilerin eğitimlerini daha ileriki sınıflara (veya son sınıfa kadar) sürdürebilme durumu ne kadardır? (Okulun öğrencilerini tutma gücü nedir?)
 - Ortaöğretimde, okul terk oranları bağlamında iç etkinlik durumu nasıldır?
 - İlköğretimden sonra örgün eğitim sisteminden ayrılan çocukların oranı nedir?
 - Belirli bir yaştaki (ya da yaş grubundaki) öğrencilerin, ulusal ya da uluslararası durum belirleme çalışmalarına göre öğrenme başarıları ne düzeydedir?
 - Ortaöğretim öğrencileri ne düzeyde mesleki-tekniik öğretime yönelmektedirler?
- **Eğitimi yaygınlaştırma:** Toplumun genel eğitim düzeyine ilişkin veriler, ilköğretim dışındaki her kademede eğitimi yaygınlaştırma gereksiniminin açık olduğuna ilişkin yeterince kanıt sunmaktadır. Bu bağlamda, yaşam boyu öğrenme yaklaşımı çerçevesinde her yaştaki bireyler için her düzeyde eğitim arzı genişletilmelidir. Bu kapsamda, geçmişte daha ileri eğitim fırsatlarını kaçırmış olanları yeniden eğitime teşvik etmek amacıyla; akşam liselerinin açılması, belirli koşullar çerçevesinde sınavsız yükseköğretim olanağı sağlanması ve lisansüstü eğitim fırsatlarını yaygınlaştırma gibi uygulamalar önerilebilir.
- **Zorunlu eğitim süresinin uzatılması:** Türkiye, toplumun ortalama eğitim düzeyini AB ülkeleri düzeyine yükseltme bağlamında, zorunlu eğitim süresini uzatma konusunu kısa sürede yasal olarak düzenlemelidir. Bu süreçte, hem zorunlu eğitim yaş limitleri (başlangıç ve bitiş yaşları) hem de süre konusu (12 yıl) karara bağlanmalıdır.
- **Eğitimin niteliğini iyileştirme:** Eğitim sistemi, nicel yetersizliklerle birlikte, her kademede nitelik sorunlarıyla karşı karşıyadır (ulusal ya da uluslararası standart testler yoluyla ölçülen öğrenme başarıları). Bu bağlamda, eğitimde kaliteyi temele alan bir yaygınlaşma anlayışına geçilmelidir.

- **Nitelikli öğretmen gereksiniminin karşılanması:** Öğretimin niteliğini belirleyen ana faktör “öğretmenin niteliği”dir. Halihazırda, birkaç branş (İngilizce öğretmenliği, özel eğitim öğretmenliği, okul öncesi eğitim öğretmenliği) dışında, Türkiye hizmet öncesi öğretmen eğitimi sistemi yeterli arz kapasitesine sahiptir. Ancak, istenilen niteliklere sahip öğretmenleri yetiştirme konusunda aynı şey söylenemez. Türkiye, bir bütün olarak eğitim sistemini geliştirmede anahtar öneme sahip olan nitelikli bir öğretmen kitlesi oluşturabilmek için; en iyi öğretmen adaylarını mesleğe çekmeyi, meslek öncesinde iyi yetiştirmeyi, meslekte tutmayı ve yeterli ödemeleri yapmayı başarmak zorundadır. Yine, sürekli mesleki eğitim kapsamında, öğretmenlerin hizmet içinde yetiştirilmeleri konusunda yeni yaklaşımlara gereksinim vardır. Ayrıca, mevcut öğretmenlerin, istenilen standartlara (atama için öngörülmuş nitelik, derece ve alana/branşa sahip olma) uygun olup olmadığı sürekli izlenmelidir. Kısaca, Türkiye öğretmen eğitimine daha fazla yatırım yapılmalıdır.
- **Eğitimde eşitliği sağlama:** Her kademedeki eğitimi, eşitlik içinde yaygınlaştırmak ana hedeftir. Halihazırda Türk eğitim sistemi, eğitim olanaklarının dağılımı ve bunun bir doğurgusu olarak eğitim çıktılarının niteliği konusunda büyük eşitsizliklerle karşı karşıyadır. Dolayısıyla, eğitimi yaygınlaştırma etkinlikleri, her alandaki (öğrenci/derslik oranı, öğrenci/öğretmen oranı, okul öncesi eğitim görmüş çocukların oranı, öğrenme başarılarındaki farklılıklar, tekli/ikili eğitim uygulamaları, kent/kır, bölgeler, iller ve okul türleri arasındaki eşitsizlikler vb.). eşitsizlikleri azaltmayı gözeterek sürmek durumundadır.
- **Cinsiyet eşitliğini sağlama:** Türkiye halihazırda sadece ilköğretim kademesinde cinsiyet eşitliğine yaklaşmış görünmektedir. Ancak ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerinde cinsiyetler arasındaki açık hala yüksektir. Bu bağlamda, son yıllarda kız çocuklarının eğitime çekilmesine ve eğitimlerini sürdürmelerine yönelik kampanya ve pozitif ayrımcılık uygulamalarının ortaöğretim ve yükseköğretimdeki kız öğrencilerini de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması gerekir. Örneğin, taşınabilir sistemden ortaöğretim öğrencilerinin de yararlandırılması, burs miktarlarının artırılması, kız yurtlarının artırılması ve daha küçük yerleşim birimlerine yaygınlaştırılması vb.
- **Ek finansman sağlama ve kaynakların etkin kullanımı:** Halihazırda eğitimin finansmanı konusu “sosyal adalet” açısından ciddi anlamda sorgulanır konumdadır. İlke olarak hükümetler kaynak tahsisinde önceliği okul öncesi eğitim ve ilköğretime kaydırmalı, yükseköğretimde hizmetten yararlananların maliyete katılım düzeyi artırılmalıdır. Yükseköğretimde bu düzenlemelerle eşzamanlı olarak, bugünkü yaklaşımdan farklı bir biçimde ve öğrencilerin gelir düzeyiyle ilişkilendirilmiş bir burs ve kredi sistemi oluşturulmalı ve ekonomik olarak gelir düzeyi düşük öğrencilere daha fazla destek sağlanmalıdır.

Eğitim sisteminin uzun vadeli finansman yöntemleri/araçları şunlar olmalıdır:

- o Öngörülen “Eğitim Ana Programı”nın kısa ve orta vadeli döneminde (2011-2023), merkezi yönetim bütçesinden eğitime ayrılan paylar %20’ler düzeyine çıkarılmalıdır.

- o 4306 Sayılı Yasa kapsamında ilköğretim ve ortaöğretime ek kaynak sağlamaya yönelik olarak uygulamaya konulan “Eğitime Katkı Payı” uygulama süresi, yeni gelir kaynakları eklenerek 2011 yılından 2023 yılına kadar uzatılmalıdır.
- o Sekiz yıllık zorunlu eğitimle birlikte yaygınlaşmaya başlayan “toplumsal sahiplenmişlik”, eğitime doğrudan katkı sağlama faaliyetleri ve sosyal sorumluluk projeleri gibi eğitimle ilgili STK faaliyetleri (Eğitime %100 Destek, Baba Beni Okula Gönder, Haydi Kızlar Okula, Kardelenler, 7 Çok Geç! vb. kampanya ve projeler), İMKB, Türk Telekom, Türkcell, Vodafone, Akbank, Garanti Bankası, TOKİ vb. özel sektör katkıları ya da sosyal sorumluluk projeleri daha ileriye götürülmelidir. Bu bağlamda, sivil toplum örgütleri, özel sektör kuruluşları “*Türkiye’nin geleceğine yatırım*” konusunda “proje” bazında (örneğin, 5 yaşında eğitimi yaygınlaştırma, özel eğitimi geliştirme, ilköğretime tam erişimi sağlama, kız çocuklarının eğitime erişimini ve eğitimi sürdürmelerini destekleme, dezavantajlı çocukların eğitimini destekleyici okul sonrası eğitim programları, öğrenci yurtlarını yaygınlaştırma, öğrenci beslenmesine destek programları, öğrenci sağlık destek programları, hizmet öncesi ve hizmet içi öğretmen eğitimini destekleme, mesleki ve teknik eğitimin modernizasyonu, eğitim teknolojilerini yaygınlaştırma vb.) yeni kampanyalara özendirilmelidir.
- o Özellikle mesleki eğitim ve yükseköğretim kurumlarının gelir getirici etkinlik kapasiteleri daha etkili bir biçimde kullanılmalıdır.
- **Özel öğretim kurumlarını yaygınlaştırma:** Genel olarak eğitim kapasitelerini artırma ve böylece eğitimi yaygınlaştırmanın bir aracı olarak, her kademede özel öğretim kurumlarını yaygınlaştırma teşvik edilmelidir. Teşvik araçları şunlar olabilir: Ana eğitim harcamalarına kısmi devlet katkısı, arsa destekleri, işletme giderlerine vergi indirimleri ya da muafiyet sağlama vb.

Yukarıda vurgulanan ortak konular bağlamında **Eğitim Ana Programı**’nda yer verilmesi gereken kısa, orta ve uzun vadeli dönemsel öncelikler şöyle ortaya konulabilir:

Kısa vadeli öncelikler (2011-2015):

- Gerek ulusal gerekse uluslararası belgelerle güvence altına alınan ve temel bir insan hakkı olan “**zorunlu eğitimin=ilköğretimin evrenselleşmesi**” kararlı bir biçimde sürdürülmelidir. Bu bağlamda, sadece okul dışında kalan çocukların okula kavuşturulması değil, aynı zamanda ilköğretime düzenli devam, kaliteli eğitim ve okulu tamamlama konularına odaklanılmalıdır.
- Okul öncesi eğitimde, **5 yaşındaki çocukların** (ana sınıfının) tamamına ulaşılmasına öncelik verilmelidir. Böylece, ilköğretime başlayan tüm çocukların en az bir yıl okul öncesi eğitim almaları sağlanmış olacaktır.
- Zorunlu eğitimin sekiz yıla uzatılmasının ardından, ortaöğretim üzerinde büyük bir sayısal baskı oluşmuştur. İlköğretimden ortaöğretime geçişi teşvikle ilgili önlemler bu baskıyı daha

da artıracaktır. Ortaöğretimin bu sayısal baskıya karşılık verebilmesi için **ortaöğretim kapasitelerinin genişletilmesi** ve ortaöğretim için kırsal kesimden kentlere gelecek gençlerin barınma (yurt) ve yaşam giderleri gereksinimlerinin karşılanması kısa vadede öncelikli bir mücadele alanı olmalıdır. Ortaöğretim çağ nüfusuna ilişkin eğilimler de bu kademedeki genişleme için avantaj sağlayacak durumdadır.

- EFA (Herkes İçin Eğitim) ve MDG (Binyıl Kalkınma Hedefleri)'nin 2015 yılına kadar **cinsiyet eşitliği** sağlanmasına ilişkin hedefleri bağlamında, ortaöğretim ve yükseköğretimde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik teşvik ve çabalar yoğunlaştırılmalıdır.

Orta vadeli öncelikler (2016-2023):

- Okul öncesi eğitimde, **4 yaş**ındaki çocukların tamamına ulaşılmasına öncelik verilmelidir. Böylece, ilköğretime başlayan tüm çocukların en az iki yıl okul öncesi eğitim almaları sağlanmış olacaktır.
- Kısa vadeli dönemde başlayan **ortaöğretimi yaygınlaştırma** politikaları (fiziki kapasite ve yurt kapasitelerini genişletme) aynı kararlılıkla sürdürülmelidir. Ayrıca bu dönemde, **okul terkleri** ve **liseyi tamamlama** konularına özel önem verilmelidir.
- **Yükseköğretimi yaygınlaştırma politikaları**, yeni kurulmuş kamu ve vakıf üniversitelerinin çeşitli birimlerini aktif hale getirmesiyle sürdürülmeli ve yeni vakıf –ve özel- üniversitelerinin kuruluşuyla ek kapasiteler yaratılmalıdır. Bir başka deyişle, temel eğitime daha fazla kamu kaynağı aktarabilmek için yükseköğretimi yaygınlaştırmada “özel” kaynak girişleri artırılmalıdır.

Uzun vadeli öncelikler (2024-2050):

- Okul öncesi eğitimi **3 yaş** ve altındaki çocuklara yaygınlaştırma üzerinde yoğunlaşılmalıdır.
- **Yükseköğretimi yaygınlaştırma** politikaları uzun dönemde devam etmelidir. Yükseköğretim çağ nüfusuna ilişkin eğilimler de bu yaygınlaşmaya olumlu etkide bulunacaktır. Dahası, yükseköğretimin yaygınlaştırılması politikaları, sadece ulusal gereksinimler temelinde değil küresel gereksinimler de dikkate alınarak yürütülmelidir.
- **“Yaşam Boyu Öğrenme”** anlayışı kapsamında, yetişkinlere yönelik eğitim düzenlemeleri artarak sürmelidir. Bu düzenlemeler, hem daha ileri düzeydeki örgün eğitimle ilgili düzenlemeleri (akşam liseleri, uzaktan yükseköğretim vb.) hem de yaygın eğitimle (işbaşında eğitim, meslek kazandırma eğitimi, kişisel gelişim eğitimleri vb.) ilgili etkinlikleri içermelidir. Eğitimin “hedef kitlesi” yeniden tanımlanmalıdır.

Hangi senaryo çerçevesinde ele alırsak alalım, Türkiye’de eğitimin gelecek 40 yılda sayısal olarak büyümeye devam edeceği açıktır. Ancak, eğitimin niteliği ve eğitim olanaklarından eşit biçimde yararlanma konularının birlikte ele alınması gerekir. Çünkü eğitimde büyüme; eğitimin niteliğinin iyileşti-

rilmesi, toplumsal beklentilerin karşılanması ve başta cinsiyet ve bölgesel temelde olmak üzere, eşitsizliklerin azaltılmasını da içerdiği takdirde anlamlı bir büyüme olarak değerlendirilebilir. Aksi takdirde, 1950 ve 1960'lı yıllarda farklı sosyo-ekonomik gruplar arasındaki geniş ayrılıkları azaltacak “büyük eşitleyici” olarak görülen eğitimin, eşitsizliklerin ve niteliksizliklerin kaynağı olma riski taşıdığını da hatırdan çıkarmamak gerekir.

Tüm bu önerilerin hayata geçirilebilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, finansal kaynakların sağlanması kadar, bir bütün olarak eğitim yönetiminde “*veriye dayalı yönetim*” ve “*sürekli izleme ve değerlendirme*” kültürlerinin oluşturulmasına bağlı olacaktır. Ayrıca şurası unutulmamalıdır ki, eğitime yeterince yatırım yapılmaması ve ayrılan kaynakların yüksek nitelikli eğitim ortamları oluşturma amacına dönük olarak etkin biçimde kullanılmamasından kaynaklanan düşük öğrenme başarısının, uzun dönemde ekonomi üzerindeki maliyeti yüksek olacaktır. Bir başka deyişle, insan yetiştirme düzenindeki düşük nitelik sorunu, uzun dönemde yeni kuşaklara daha yüksek maliyet olarak geri dönecektir.

Bununla birlikte hem okul çağı nüfuslarıyla ilgili düşüşlerin sağladığı avantajlar hem de Cumhuriyetin 100. kuruluş yılına yönelik olarak eğitim yatırımlarındaki muhtemel artışlar dikkate alındığında, 2010–2023 döneminde Türkiye'nin okul öncesi eğitim, ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerinde önemli bir sayısal sıçrama yapması, cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırması ve tüm eğitim kademelerinde kaliteli eğitime erişimle ilgili göstergelerde olumlu gelişmeler sağlanması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- AÇEV (Anne Çocuk Eğitim Vakfı) (2009).7 Çok Geç! Kampanyası. <http://www.7cokgec.org/> (18.12.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Adem, M. (1997). *Eğitim Planlaması*. Genişletilmiş Üçüncü Bası. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Atauz, A. (2003). Eğitim-Nüfus ve Kalkınma. *Türkiye'nin Nüfus ve Kalkınma Yazını: Eleştirel Bir Değerlendirme*. (Haz.: A. Atauz, B. A. Ergöçmen, B. Akşit, M. A. Biliker, A. Eraydın ve H. Kasnakoğlu). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, 3. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun katkılarıyla, 44-55.
- Bakiş, O., Levent, H., İnel, A. ve Polat, S. (2009). *Türkiye'de Eğitime Erişimin Belirleyicileri*, İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, ERG (Eğitim Reformu Girişimi).
- Barro, R. J. ve Lee, J –W. (2001). International Data on Educational Attainment: Updates and Implications, *Oxford Economic Papers* 53, 541-563. (The Appendix Tables) <http://www.ksg.harvard.edu/CID> ve <http://www2.cid.harvard.edu/ciddata/> (12.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Becker, G. S. (2002). The Age of Human Capital. (Ed. E. P. Lazear). *Education in the Twenty-First Century*. Palo Alto: Hoover Institution Press, 3-8.
- <http://economics.dlut.edu.cn/uploadfiles/20081106200614853.pdf> (12.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Bircan, İ. (1989). Eğitim Göstergeleri: Kavramlar, Teknikler ve Uygulamalar. DPT Sosyal Planlama Başkanlığı (Yayımlanmamış Doküman).
- Châu, T.N. (2003). *Demographic aspects of educational planning*. Second edition. Paris: UNESCO-IIEP.
- Cohen, D. ve Soto, M. (2001). *Growth and Human Capital: Good Data, Good Results*. Paris: OECD (CD/DOC(2001) 11).
- Council of the European Union. (2003). *Council Conclusions on Reference Levels of European Average Performance in Education and Training (Benchmarks)*. Brussels, 7 May 2003, (8981/03, EDUC 83). http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/after-council-meeting_en.pdf (12.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Council of the European Union. (2009). *Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training ('ET 2020')*, Official Journal of the EU (2009/C 119/02).
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:EN:PDF> (13.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Çıngı, H., Kadılar, C. ve Koçberber, G. (2009). Türkiye'de İlköğretim ve Ortaöğretim Olanaklarının İlçe Bazında İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36, 51-63.
- DİE (1993). *Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri – 1990*. Ankara.
- DİE (2003). *Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri – 2000*. Ankara.
- Dinçer, M. A. ve Kolaşın, G. U. (2009). *Türkiye'de Öğrenci Başarısında Eşitsizliğin Belirleyicileri*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, ERG (Eğitim Reformu Girişimi).
- DPT (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*. Ankara: DPT yayınları.
- DPT (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*. Ankara: DPT yayınları.
- DPT (2009a). *2010 Yılı Programı*. Ankara.

- DPT. (2009b). *Orta Vadeli Program (2010-2012)*. Ankara.
- Dülger, İ. (2002). Eğitim Ana Planı: 1996-2011 – Bütünleştirilmiş Bir Reform Stratejisini Uygulamaya Aktarma Düzeni. *Planlama Dergisi*, Özel Sayı, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı, 179-211.
- EC (European Commission) (2006). *Efficiency and equity in european education and training systems*. Communication from the commission to the Council and to the European Parliament, 8.9.2006, COM (2006), 481 final. http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/comm481_en.pdf (12.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Ekinci, C. E. (2009). Türkiye'de Yükseköğretimde Öğrenci Harcama ve Maliyetleri, *Eğitim ve Bilim*, 2009, 34 (154), 119-133.
- ERG (Eğitim Reformu Girişimi) (2009a). *Eğitim İzleme Raporu 2008*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, Haziran.
- ERG (Eğitim Reformu Girişimi), (2009b). *Eğitimde Eşitlik: Politika Analizi ve Öneriler*. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi.
- Ergen, H. (2009). Eğitimin ekonomik temelleri. Ed. Kiroğlu, K. & Elma, C. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi, 194-221.
- Ergen, H. (2010). Türkiye'nin 2008 Yılı Beklenen Eğitim Süresine İlişkin Bir Analiz. Yayımlanmamış çalışma.
- Eurydice (2009a). *Key Data on Education in Europe 2009*. Brussels: European Commission. <http://www.eurydice.org> (12.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Eurydice (2009b). *Compulsory Education in Europe 2009/10*. <http://www.eurydice.org> (12.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Gradstein, M. ve Kaganovich, M. (2004). Aging population and education finance. *Journal of Public Economics* 88, 2469-2485.
- Gurria, A. (2009). Invest in education to beat recession, boost earnings. http://www.oecd.org/topic/0,3373,en_2649_37455_1_1_1_37455,00.html, (08.12.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Gürlel, C. F. (2008). *Türkiye'nin Kapısındaki Fırsat: 2025'e Doğru Nüfus, Eğitim ve Yeni Açılımlar*. İstanbul: ERG, Ocak, İkinci Baskı.
- Gürüz, K. (2008). *Yirmibirinci Yüzyılın Başında Türk Milli Eğitim Sistemi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2004). *2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA-2003)*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2009). *2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA-2008)*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara.
- Hanushek, E. A. ve Kimko, D. D. (2000). Schooling, Labor Force Quality and the Growth of Nations. *American Economic Review*, 90 (5), 1184-1208.
- Hanushek, E. A. ve Woessmann, L. (2007). *Education, Quality and Economic Growth*. Washington, DC.: The World Bank.
- Hoşgör, Ş. ve Tansel, A. (2010). *2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Eğitim, İşgücü, Sağlık ve Sosyal Güvenlik Sistemlerine Yansımalar*. İstanbul: UNFPA ve TÜSİAD ortak projesi.
- Karakütük, K. (1998). Nüfus ve Eğitim. *Demokratik Eğitim Kurultayı Bildiri Kitabı*. Ankara: Eğitim-Sen, 2-6 Şubat, 604-644.

- Kavak, Y. (1997). *Dünyada ve Türkiye’de İlköğretim*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Kavak, Y. ve Ergen, H. (2004). Türkiye’de İlköğretime Katılım ve Okula Gidemeyen Çocuklar. “*Eğitimde Yeni Ufuklar II: Eğitim Hakkı ve Okula Gidemeyen Çocuklar Sempozyumu*”na sunulmuş bildiri. Türk Eğitim Derneği, 3-4 Aralık 2004, Ankara.
- Kavak, Y. ve Ergen, H. (2007). Türkiye’de İlköğretime Katılım ve Okula Gidemeyen Çocuklar. (Güncellenmiş versiyon). *Milli Eğitim*, 173, 8-26.
- Kavak, Y., Ergen, H. ve Gökçe, F. (2007). Türkiye’de İlköğretim: Durum Analizi. *Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Sistemi: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. (Ed. S. Özdemir, H. Bacanlı ve M. Sözer). Ankara: Türk Eğitim Derneği, Nisan.
- McMahon, W. W. (2002). *Education and Development: Measuring the Social Benefits*. New York: Oxford University Press.
- MEB (2000). *Milli Eğitim Sayısal Bilgiler 1999-2000*. Ankara.
- MEB (2006). *Türkiye Eğitim İstatistikleri 2005-2006*. Ankara.
- MEB (2007a). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2006-2007*. Ankara.
- MEB (2007b). *ÖBBS-2005: İlköğretim Öğrencilerinin Başarılarının Belirlenmesi - Fen Bilgisi Raporu*. Ankara: EARGED, Mayıs.
- MEB (2007c). *ÖBBS-2005: İlköğretim Öğrencilerinin Başarılarının Belirlenmesi- Matematik Raporu*. Ankara: EARGED, Mayıs.
- MEB (2007d). *PISA-2006 Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı Ulusal Ön Rapor*. Ankara: EARGED.
- MEB (2008). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2007-2008*. Ankara.
- MEB (2009a). *Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı 2010-2014*. Ankara.
- MEB (2009b). 32 ilde zorunlu anaokulu eğitimi. <http://www.meb.gov.tr/haberler/haberayrinti.asp?ID=1527> (12.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- MEB (2009c). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2008-2009*. Ankara.
- MEB (2009d). İlköğretim Genel Müdürü İbrahim ER, Basın Açıklaması, Anadolu Ajansı, 22 Eylül 2009.
- MEB (2009e). Okul Öncesi Eğitimin Yaygınlaştırılması. (15.06.2009 tarih ve OÖG.1744 sayılı genelge. Genelge no:2009/53, 15.06.2009).
- MEB (2009f). *2010 Yılı Bütçe Raporu*. Ankara.
- MEB (2010). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2009-2010*. Ankara.
- MEB (Farklı Yıllar). *Milli Eğitim Sayısal Bilgiler (1999-2004 yılları)*. Ankara.
- O’Hare, W. P., Pollard, K. M. and Ritualo, A. R. (2004). Educational and Economic Characteristics. (Eds: Jacob S. Siegel ve David A. Swanson). *The Methods and Materials of Demography*. Second Edition. Amsterdam: Elsevier Academic Press, Elsevier Inc. 211-252.
- OECD (2004). *OECD Handbook for Internationally Comparative Education Statistics: Concepts, Standards, Definitions and Classifications*. Paris. http://www.oecd.org/LongAbstract/0,3425,en_2649_39263238_31603886_119656_1_1_1,00.html (12.03.2009 tarihinde indirilmiştir).
- OECD (2005). *Education at a Glance 2005: OECD Indicators*. Paris.
- OECD (2006). *Education at a Glance 2006: OECD Indicators*. Paris.

- OECD (2007). *OECD Insights: Human Capital – How what you know shapes your life*. Paris.
- OECD (2008a). *Trends Shaping Education*. Paris: OECD-CERI (Center for Educational Research and Innovation).
- OECD (2008b). *Higher Education to 2030: Volume 1 - Demography*. Paris.
- OECD (2008c). *Education at a Glance 2008: OECD Indicators*. Paris.
- OECD (2009). *Education at a Glance 2009: OECD Indicators*. Paris.
- OECD (2010). *Education at a Glance 2009: OECD Indicators*. Paris.
- ÖSYM (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi) (2001). *Yükseköğretime Girişte Okul Türü ve Öğrenim Durumuna Göre Başvuran-Yerleşen Aday Sayıları*. Ankara: ÖSYM Yayınları, 2001-9.
- ÖSYM (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi) (2009). Basın Duyurusu – 12 Ağustos 2009. 2009-OSYS Merkezi Yerleştirme Sonuçları. <http://osym.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFD4AF1EF75F7A796823BE6F87556AA8A4> (18.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- ÖSYM (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi) (2010). *ÖSYS Okul Türü ve Öğrenim Durumuna Göre Başvuran ve Yükseköğretim Programlarına Yerleşen Aday Sayıları (Sınavsız Geçiş Dabil)*. (ÖSYM/DKB/2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007 ve 2008 yılları) <http://osym.gov.tr> (18.02.2010 tarihinde indirilmiştir).
- ÖSYM (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi). (Farklı yıllar). *Yükseköğretim İstatistikleri*. Ankara.
- Polat, S. (2009). *Türkiye'deki Eğitim Politikalarının Fırsat Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri*. Ankara: DPT-Uzmanlık Tezleri, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Psacharopoulos, G. (2006). The Value of Investment in Education: Theory, Evidence, and Policy. *Journal of Education Finance*, 32:2, Fall, 113-136.
- Psacharopoulos, G. (2009). *Returns to Investment in Higher Education a European Survey*. A contribution to the Higher Education Funding Reform Project CHEPS-led consortium for the European Commission. http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc/funding/vol3_en.pdf (18.03.2010 tarihinde indirilmiştir).
- Psacharopoulos, G. ve Patrinos, H. A. (2004). Returns to Investment in Education: A Further Update. *Education Economics*, 12 (2): 111-134.
- Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. 14. Baskı. Ankara: PEGEM Akademi.
- Tansel, A. (1994). Wage employment, earnings, returns to schooling for men and women in Turkey. *Economics of Education Review*, 13 (4), 305-320.
- Tansel, A. (2001). Self-Employment, Wage-Employment, and Returns to Schooling by Gender in Turkey, in *Labor and Human Capital in the Middle East: Studies of Markets and Household Behavior*, ed. by Djavad Salehi-Isfahani, Ithaca Press, 2001, Reading, UK. 637-667. (Aynı zamanda bkz. Self Employment, Wage Employment and Returns to Education for Urban Men and Women in Turkey in *Education and the Labor Market in Turkey* ed. by Tuncer Bulutay, SIS Publication, 1996 Ankara. 175-208).
- Tansel, A. (2005) Public-private employment choice, wage differentials and gender in Turkey. *Economic Development and Cultural Change*. 53 (1), 453-477.
- Tansel, A. (2008) "Changing Returns to Education for Men and Women in a Developing Country: Turkey, 1994, 2002-2005". Paper presented at the ESPE 2008 conference, June 18-21, 2008, in London, UK and at the ECOMOD 2008 conference, July 2-4, 2008, in Berlin, Germany. <http://www.ecomod.org/files/papers/b0011.doc> (26.06.2010 tarihinde indirilmiştir).
- Tansel, A. ve F. Bircan (2006). Demand for education in Turkey: A tobit analysis of private tutoring expenditures. *Economics of Education Review*, 25 (2006), 303-313.

- T.C. (Türkiye Cumhuriyeti) 60. Hükümet Programı Eylem Planı (2008-2012). http://sgb.meb.gov.tr/str_yon_planlama_V2/Hukümet_Programı_Eylem_Planı.pdf (12.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- TED (Türk Eğitim Derneği) (2005). *Türkiye’de Üniversiteye Giriş Sistemi Araştırması ve Çözüm Önerileri: Sonuç Raporu*. Ankara.
- TED (Türk Eğitim Derneği) (2010). *Ortaöğretime ve Yükseköğretime Geçiş Sistemi*. Ankara.
- TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu) (2005). *Vizyon 2023: Teknoloji Öngörü Projesi- Eğitim ve İnsan Kaynakları Sonuç Raporu ve Strateji Belgesi*. Ankara.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2006). Yıl Ortası Nüfus Projeksiyonları 1990-2010. <http://www.sgb.meb.gov.tr> (14.06.2006 tarihinde indirilmiştir).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2007). 2007 ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi). Ankara.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2008). 2008 ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi).
- TÜİK (2010). İç Göç İstatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=38&ust_id=11 (15.08.2010 tarihinde indirilmiştir).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2009). *Milli Eğitim İstatistikleri: Yaygın Eğitim 2007-2008*. Ankara.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2009). Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri. <http://nkg.tuik.gov.tr/goster.asp?aile=3> (1999-2006 yılları). (11.10.2009 tarihinde indirilmiştir).
- Türkmen, F. (2002). *Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması*. Ankara: DPT, Uzmanlık tezi.
- TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği) (2005). *Doğru Başlangıç: Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim*. S. Bekman ve C. F. Gürlelel. İstanbul.
- TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği) (1999). *Türkiye’nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*. Yazarlar: C. Behar (Koor), O. Işık, M. Güvenç, S. Erder ve H. Ercan. İstanbul.
- UN (2000). *Resolution adopted by the General Assembly – United Nations Millennium Declaration*. <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf> (18.08.2009 tarihinde indirilmiştir).
- UN (2003). *Indicators for Monitoring the Millennium Development Goals: Definitions, Rationale, Concepts and Sources*. New York. <http://unstats.un.org/unsd/mdg/Resources/Attach/Indicators/HandbookEnglish.pdf> (18.11.2009 tarihinde indirilmiştir).
- UN (2004). *World Population Monitoring 2003: Population, education and development*. Economic and Social Affairs.
- UNDP (2009). *Human Development Report 2009*. New York.
- UNESCO (2000). *The Dakar Framework for Action. Education for All: Meeting Our Collective Commitments*. World Education Forum, 26-28 April 2000, Dakar, Senegal. http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/efa/DakarFrameworkEnglish.pdf (28.10.2009 tarihinde indirilmiştir).
- UNESCO (2008). *EFA (Education for all) Global Monitoring Report 2008*. Oxford University Press.
- UNESCO (2009). *EFA (Education for all) Global Monitoring Report 2009*. Oxford University Press.
- UNESCO-UIS (UNESCO Institute for Statistics). *Online Education Glossary*. <http://www.uis.unesco.org/glossary/>
- UNESCO-UIS (UNESCO Institute for Statistics) (2008). *Global Education Digest 2008*. Montreal.
- UNESCO-UIS (UNESCO Institute for Statistics) / OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development)

- (2002). *Financing Education-Investments and Returns: Analysis of the World Education Indicators*. World Education Indicators Programme.
- UNESCO-UIS (UNESCO Institute for Statistics) / OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2005). *Education Trends in Perspective-Analysis of the World Education Indicators*. World Education Indicators Programme.
- Ünalın, T. (2003). *Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri: Ulusal ve Uluslararası Uygulamalar*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, 2, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun katkılarıyla, Nisan.
- Vincent-Lancrin, S. (2008). What is the Impact of Demography on Higher Education Systems? A Forward-looking Approach for OECD Countries. *Higher Education to 2030: Volume 1-Demography*. OECD – CERİ (Center for Educational Research and Innovation), 41-104.
- Willekens, F. (2008). Demography and Higher Education: The Impact on the Age Structure of Staff and Human Capital Formation. *Higher Education to 2030: Volume 1-Demography*. OECD – CERİ (Center for Educational Research and Innovation), 105-172.
- Woessmann, L. ve Schütz G. (2006). *Efficiency and Equity in European Education and Training Systems*. Analytical Report for the European Commission prepared by the European Expert Network on Economics of Education (EENEE) to accompany the Communication and Staff Working Paper by the European Commission. 26.4. 2006. http://www.eenee.de/portal/page/portal/EENEEContent/_IMPORT_TELECENTRUM/DOCS/SWP%20EENEE-Part%20060426.pdf (31.12.2009 tarihinde indirilmiştir).
- World Bank (2005). *Turkey: Education Sector Study: Sustainable Pathways to an Effective, Equitable and Efficient Education Systems for Preschool through Secondary School Education. Executive Summary*. December 31. Report No: 32450-TU. (In Association with Education Reform Initiative / Istanbul Policy Center).
- World Bank (2010). *World Development Indicators 2009*. <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GDP.pdf> (08.10.2010 tarihinde indirilmiştir).
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu) (2007). *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi*. Ankara: Şubat.
- YPK (Yüksek Planlama Kurulu) (2009). *Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Stratejisi Eylem Planı*. 5 Haziran 2009 tarih ve 2009/21 Sayılı Karar. <http://mesbil.meb.gov.tr/genel/hayat%20boyu%20%C3%B6%C4%9Frenme%20dokuman.pdf> (12.08.2009 tarihinde indirilmiştir).

EKLER

EK Tablo 1. Türkiye Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri (1999-2008)

No	Gösterge	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
		NÜFUS VE EĞİTİM GÖSTERGELERİ									
3.1	Yetişkin Okur-Yazarlık Oranı (% 15+yaş)	86,3	86,4	86,3	87,5	88,3	87,4	88,1	88,1	VY	90,0 (2)
	Adult Literacy Rate (%) (1)	94,6	94,5	94,5	95,3	95,7	95,3	96,0	96,0	VY	96,0 (2)
	Kadın	78,1	78,3	78,2	79,9	81,1	79,6	80,3	80,4	VY	84,2 (2)
3.2.B.	İlköğretimde Brüt Okullaşma Oranı (%) (3)	97,5	100,9	99,5	96,5	96,3	95,7	95,6	96,3	104,5	103,8
	Gross Enrollment Ratio in Primary Education (%)	103,3	106,3	104,2	100,9	100,3	99,5	98,8	99,2	106,4	104,9
	Kadın	91,5	95,3	94,5	91,9	92,1	91,9	92,2	93,4	102,6	102,7
3.3.B.	İlköğretimde Net Okullaşma Oranı (%) (3)	93,5	95,3	92,4	91	90,2	89,7	89,8	90,1	97,4	96,5
	Net Enrollment Ratio in Primary Education (%)	98,4	99,6	96,2	94,5	93,4	92,6	92,3	92,3	98,5	97,0
	Kadın	88,5	90,8	88,5	87,3	86,9	86,6	87,2	87,9	96,1	96,0
3.4.	Ortaöğretimde Brüt Okullaşma Oranı (%) (3)	58,8	61,0	67,9	80,8	81	80,9	85,2	86,6	87,6	76,6
	Gross Enrollment Ratio in Secondary Education (%)	67,1	69,7	76,9	93,4	90,8	89,5	95,1	96,2	94,0	81,0
	Kadın	50,2	51,8	58,4	67,5	70,7	71,9	74,9	76,7	80,7	72,1
3.5.	Ortaöğretimde Net Okullaşma Oranı (%) (3)	40,4	44,0	48,1	50,6	53,4	54,9	56,6	56,5	58,6	58,5
	Net Enrollment Ratio in Secondary Education (%)	44,1	48,5	53	55,7	58,1	59,1	61,1	60,7	61,2	60,6
	Kadın	36,5	39,2	43,0	45,2	48,4	50,5	52,0	52,2	55,8	56,3
3.6.	Ortalama Eğitim Süresi (15-64 yaş, yıl) (4)										
	Average Number of Years of Schooling Completed (Year)	VY	6,3	VY	VY	VY	VY	VY	VY	VY	6,9
NÜFUS, TOPLUMSAL CİNSİYET VE KALKINMA GÖSTERGELERİ											
4.1.B.	İlköğretimde Cinsiyet Oranı (%) (1)										
	Ratio of Girls to Boys in Primary Education (%)	88,5	89,6	90,7	91,1	91,9	92,3	93,3	94,1	96,4 (3)	97,9 (3)
4.2.	Ortaöğretimdeki Cinsiyet Oranı (%) (1)										
	Ratio of Girls to Boys in Secondary Education (%)	74,7	74,4	75,9	72,3	77,8	80,3	78,8	79,7	85,8 (3)	89,0 (3)
4.4.	15-24 Yaş Grubunda Okur-Yazarlıkta Cinsiyet Oranı (%) (1)										
	Ratio of Literate Females to Males (in 15-24 Age Group) (%)	96,6	95,3	95,5	96,3	96,3	95,2	95,5	95,7	VY	97,2 (2)
NÜFUS VE TOPLUMSAL KALKINMA GÖSTERGELERİ											
5.5	Kamu Eğitim Harcamalarının Kamu Harcamaları İçindeki Payı (%) (3)	10,3	9,4	11,2	10,1	9,2	11	12,9	12,8	13,6	13,6

Kaynak: (1) TÜİK, Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri. <http://nkg.tuik.gov.tr/goster.asp?ale=3> (İncirleme tarihi: 11.10.2009) (1999-2006 yılları)

(2) TÜİK, 2008 ADNKS sonuçlarından, bilimyeniler dışı tutularak, yazar tarafından hesaplanmıştır.

(3) MEB (2009c). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2008-2009*.

(4) Cohen, D. and M. Soto, 2001. *Growth and Human Capital: Good Data, Good Results*. OECD, Paris. (CD/DOC(2001) 11. (2008 yılı sütunu içindeki değer, 2010 yılı tahminidir).

EK Tablo 2. İlköğretimde Brüt Okullaşma Oranlarının Gelişimi
(6-13 yaş / 1999-2008)

Öğretim Yılı	Brüt Okullaşma Oranı (%)			Cinsiyet Oranı (K/E)
	Toplam	Erkek	Kız	
1999-2000	97,5	103,3	91,5	0,89
2000-2001	100,9	106,3	95,3	0,90
2001-2002	99,5	104,2	94,5	0,91
2002-2003	96,5	100,9	91,9	0,91
2003-2004	96,3	100,3	92,1	0,92
2004-2005	95,7	99,5	91,9	0,92
2005-2006	95,6	98,8	92,2	0,93
2006-2007	96,3	99,2	93,4	0,94
2007-2008	104,5	106,4	102,6	0,96
2008-2009	103,8	104,9	102,7	0,98

Kaynak: MEB (2009c). *Milli Eğitim İstatistikleri 2008-2009*.

Açıklamalar: - 2007-2008 öğretim yılından itibaren TÜİK ADNKS verileri kullanılmıştır (İlgili kaynaktaki not).

- Açık ilköğretim öğrencileri dahildir.

EK Tablo 3. Ortaöğretimdeki Öğrenci Sayılarının Örgün ve Açık Öğretim Liselerine Göre Dağılımı (1999-2008)

Yıl	Toplam	Örgün Öğretim Öğrenci Sayısı (Bin)	Açık Öğretim Lisesi ve Meslek Lisesi Öğrenci Sayısı (Bin)	Açık Öğretim Lisesi Payı (%)
1999-2000	2 316	2 058	257	11,1
2000-2001	2 362	1 932	430	18,2
2001-2002	2 579	2 084	495	19,2
2002-2003	3 023	2 461	562	18,6
2003-2004	3 014	2 698	315	10,5
2004-2005	3 039	2 724	314	10,4
2005-2006	3 258	2 929	328	10,1
2006-2007	3 386	3 032	353	10,4
2007-2008	3 245	2 911	334	10,3
2008-2009	3 837	3 329	508	13,2
İndeks Değeri (1999-00=100)	165,7	161,7	197,1	-
Mutlak fark=2008-1999	1 520	1 270	250	-

Kaynak: MEB, *Milli Eğitim İstatistikleri* (Farklı yıllar).

Açıklamalar: Öğrenci sayıları dışındaki değerler yazar tarafından hesaplanmıştır.

EK Tablo 4. Yükseköğretimdeki Öğrenci Sayılarının Gelişimi ve Farklı Düzeylere Göre Dağılımı (1999-2008)

Öğretim Yılı	Örgün (Ön Lisans ve Lisans) (Bin)	Açık Öğretim (Bin)	Lisansüstü Öğretim (Bin)	Örgün Programlar (Lisans ve Lisansüstü) (Bin)	Toplam (Bin)
1999-2000	931	488	84	1 015	1 503
2000-2001	992	515	99	1 091	1 607
2001-2002	1 046	522	109	1 155	1 677
2002-2003	1 136	661	119	1 256	1 918
2003-2004	1 189	652	131	1 320	1 972
2004-2005	1 273	695	137	1 410	2 106
2005-2006	1 382	799	161	1 543	2 342
2006-2007	1 446	845	161	1 608	2 453
2007-2008	1 494	877	160	1 654	2 532
2008-2009	1 615	1 142	166	1 781	2 924
İndeks Değeri (1999-00=100)	173.4	233.9	198.0	175.5	194.4
Mutlak fark=2008-1999	683	653	82	766	1 420

Kaynak: ÖSYM. *Yükseköğretim İstatistikleri* (Farklı Yıllar).

Açıklamalar: Öğrenci sayıları dışındaki değerler yazar tarafından hesaplanmıştır.

EK Tablo 5. Yükseköğretimde Brüt Okullaşma Oranlarının Gelişimi (1999-2008)

Öğretim Yılı	Brüt Okullaşma Oranı (%)			Cinsiyet Oranı (K/E)
	Toplam	Erkek	Kız	
1999-2000	21,1	24,6	17,4	0,71
2000-2001	22,3	25,6	18,8	0,73
2001-2002	23,4	26,6	20,0	0,75
2002-2003	27,1	31,0	23,0	0,74
2003-2004	28,2	32,2	23,9	0,74
2004-2005	30,6	34,8	26,6	0,76
2005-2006	34,5	38,8	29,9	0,77
2006-2007	36,6	41,1	31,9	0,78
2007-2008	38,2	42,6	33,6	0,79
2008-2009	46,9	51,9	41,8	0,81

Kaynak : MEB (2009c). *Milli Eğitim İstatistikleri 2008-2009*.

Açıklamalar: Açıköğretim Fakültesi ve Lisansüstü öğretim dahildir.

EK Tablo 6. Seçilmiş Eğitim Göstergeleri Bakımından Türkiye ile Gelişmiş Ülkelerin Karşılaştırılması* (Özet Tablo)

Sıra		Türkiye (Son yıllar)	Gelişmiş Ülkeler** (Son yıllar)	Fark
	Genç nüfus			
1	0-29 yaş nüfusun toplam nüfus içindeki payı	%55	%35	%20
	Eğitime katılım			
2	Okul öncesi eğitimde okullaşma oranı (3-5 yaş)	%23	%79	-%56
3	İlköğretimde okullaşma oranı	%96	%96	0.0
4	Ortaöğretimde okullaşma oranı	%59	%91	-%32
5	Yükseköğretimde okullaşma oranı	%29	%67	-%38
6	Beklenen eğitim süresi	11 yıl	16 yıl	- 5 yıl
7	Hayat boyu öğrenmeye katılım (Kadınlar)	%2.6	%11,9	-%9,3
	Nüfusun eğitim durumu			
8	Okur-yazar nüfus (15+ yaş)	%90	%99	-%9,0
9	İlköğretim ve daha aşağı eğitim (25-64 yaş)	%71	%30	%41
10	Lise ve yükseköğretim mezunları (25-64 yaş)	%29	%70	-%41
11	Ortalama eğitim süresi (15-64 yaş)	6,9 yıl	10 yıl***	-3 yıl
	Cinsiyet eşitliği indeksi			
12	Okul öncesi eğitim	0.96	0.99	-0.03
13	İlköğretim	0.98	1.01	-0.03
14	Ortaöğretim	0.89	1.01	-0.12
15	Yükseköğretim	0.81	1.29	-0.48
	Eğitime yatırım			
16	GSYİH içinde eğitimin payı	%3	%5,3	-2,3
17	Merkezi Yönetim Bütçesi içinde eğitimin payı	%13,6	%12	%1,6
	Öğrenci başına harcama			
18	Okul öncesi eğitim	-	5 260 \$	VY
19	İlköğretim	1 130 \$	6 437 \$	- 5 307\$
20	Ortaöğretim	1 834 \$	8 486 \$	- 6 652\$
21	Yükseköğretim (Ar-ge hariç)	4 648 \$	8 455 \$	- 3 807\$

Açıklamalar: * Göstergelerin kaynakları ve daha ayrıntılı veriler için Bölüm 3.2'de yer alan ilgili gösterge bölüm ve kutularındaki açıklamalara bkz.

** Bu sütundaki veriler, OECD ülkeleri veya AB ülkeleri ya da UNESCO tarafından yapılmış gruplandırmada "gelişmiş ülkeler" grubu ortalamalarına işaret etmektedir.

*** İspanya, Yunanistan, Şili vb. ülkelerin ortalaması.

